

55 983

KÖNYVTÁRA
1995 JUN 26

1995 JUN 26

1995/3

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXIII. ÉVFOLYAM

Szombathely.

A Szombathelyi Sport-Egyet csarnoka és jégpályája.

Tóth Imre reprodukciói

Szombathely Főtér

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	<i>Kelemen Elemér</i> : Ezeréves a magyar iskola 3
ÉVFORDULÓK	Körmend 750 éve (<i>Kondicsné dr. Kovács Éva – dr. Stipkovits Ferenc</i>) 6
	Az endrődi csendőrsortűz (<i>Hornokné Némethi Eszter</i>) 10
	<i>Hetvenöt esztendeje kisebbségben</i> A szlovéniai magyarok II. (<i>Varga Sándor</i>) 17
HAGYOMÁNY	Községi címerek Vas megyében (<i>Feiszt György</i>) 22
	Lorántffy Zsuzsanna bibliás könyve és román iskolája (<i>Dr. Felér Erzsébet</i>) 23
	Dalnokverseny Rév-Komáromban 1869 pünkösdjén (<i>Dr. Alföldi Kálmán</i>) 25
EMLÉKEZZÜNK	Szülőfalum Dálnok és a Református Székely Mikó Kollégium (<i>Kicsi Sándor</i>) 27
	„Én komolyan vettem a családi vállalkozást.” Kutas Emilné Podmaniczky Mártával beszélget <i>Sári Katalin</i> 32
TERMÉS	Utca és közterület elnevezések Körmenden (<i>dr. Stipkovits Ferenc</i>) 36
	Szombathelyi emléktáblák (<i>Balogh Péter</i>) 41
	Régi kovásznai feredezések (<i>Fábián Ernő</i>) 47
KILÁTÓ	Magyar szentek képei Bajorországban (<i>Dr. Kovács Jenő</i>) 50
FÓRUM	..... a költő jobban érzi (<i>Szabó T. Ádám</i>) 51
KRÓNIKA	<i>Köszöntjük a XXIII. Honismereti Akadémiát</i> A Vas Megyei Honismereti Egyesület négy éve (<i>Dr. Szabó László</i>) 55
	Általános iskolások honismeretre nevelése Vas megyében (<i>Szakály Ferenc</i>) 60
	A Rumi Rajki István Műpártoló Kör (<i>Balogh Péter</i>) 62
	Az iskolatörténeti évfordulós munkálatokról (<i>Kelemen Elemér</i>) 64
	Az Erdélyi Múzeum Egyesület budapesti bemutatkozása (<i>Balassa Iván</i>) 68
	A Vass Lajos Népzenei Szövetség köszöntése (<i>Vass Lajosné dr. Kaposi Edit</i>) 70
	Kísérleti régészeti tábor Regölyben (<i>Szabó Géza</i>) 72
	Honismereti nap Szekszárdon (<i>Nagy Janka Teodóra</i>) 74
	In memoriam Laki János (<i>Dr. Vargha Dezső</i>) 74
KÖNYVESPOLC	Köteles Pál: Magyarország – Európaiság (<i>Halász Péter</i>) 76
	Vas megye honismereti kiadványairól (<i>Pethő Gyula</i>) 79
	Húsz éves a Vasi Honismereti Közlemények (<i>Kuntár Lajos</i>) 83
	Sebestyén Kálmán: Erdély református népoktatása (<i>Kanyar József</i>) 86
	Az ausztráliai Magyar Múlt (<i>Csorba Csaba</i>) 87
	A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve 1994 (<i>Mezei László Miklós</i>) 89

Kalapis Zoltán: Régi vízivilág a Bácskában és Bánátban (<i>Fejér László</i>).....	91
Híres magyar városok régi képes levelezőlapokon (<i>Karácsony Gréta</i>).....	92
Kiskunhalas anno... – Pécs egykor és ma – Kőszeg (<i>Dr. Stockné Horváth Mária</i>).....	92
Kisalföldi Kalendárium 1995. (<i>Tuba László</i>).....	94

**HONISMERETI
BIBLIOGRÁFIA**

Összeállította: <i>Belovári Gézáné</i>	95
--	----

Az első borítón *pankaszí harangláb*, a hátsón a Szombathelyi Főszékesegyház felvételei láthatók. (Foto: *Tóth Imre*)

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BARTHA ÉVA
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ
KANYAR JÓZSEF
KOVÁTS DÁNIEL
MÁNDLI GYULA

SÁRAY-SZABÓ ÉVA
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
SZIKOSSY FERENC
NÓTÁRIUS JÓZSEF (műszaki szerkesztő)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balassa Iván dr. néprajzkutató, Bp. – **Balogh Péter** irodavezető főmérnök, Szombathely – **Belovári Gézáné** könyvtáros, MMI Bp. – **Csorba Csaba** főiskolai adjunktus, Bp. – **Fábián Ernő** tanár, Kovászna, – **Fehér Erzsébet dr.** főiskolai tanár, Sárospatak – **Feiszt György** városi képviselő, Szombathely – **Fejér László** főosztályvezetőhelyettes, Országos Vízügyi Főigazgatóság, Bp. – **Halász Péter** igazgató, MMI Bp. – **Hornokné Németh Eszter** Gyomaendrőd – **Kanyar József dr.**, ny. levéltárigazgató, Budapest – **Karácsonyi Gréta** szerkesztő, Bp. – **Kelemen Elemér dr.** c. főigazgató, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp. – **Kicsi Sándor** ny. tanár, Bp. – **Kondicsné dr. Kovács Éva** igazgatóhelyettes, Körmend – **dr. Kovács Jenő** ny. csoportvezető, Szombathely –

Kuntár Lajos ny. tanár, Szombathely. – **Mezey László Miklós**, szerkesztő, OSZK, Bp. – **Nagy Janka Teodóra** néprajzkutató, Szekszárd – **Pethő Gyula**, nyugdíjas, Szombathely – **Sári Katalin** újságíró, Bp. – **Stipkovics Ferenc dr.** főiskolai adjunktus, Körmend – **Stockné Horváth Mária dr.** könyvtáros, Bp. – **Szabó Géza dr.** főiskolai tanár, Szombathely – **Szabó László** igazgató Vas megyei Pedagógiai Intézet, Szombathely – **Szabó T. Ádám**, tud. kutató, ELTE/MTA, Bp. – **Szakály Ferenc** tanár Dési Huber Ált. Iskola Szombathely, – **Tuba László**, a megyei könyvtár igazgatója, Győr – **Varga Sándor** ny. szerkesztő, Alsólendva – **Vargha Dezső dr.** levéltáros, Pécs – **Vas Lajosné Kaposi Edit dr.** néprajzkutató, Budapest.

ISSN 0324-7627 Szerkesztőség: Budapest I. Corvin tér 8. II. 405. Postacím: Bp. 1251 Pf. 101. Tel.:201-5207 Kiadja a Honismereti Szövetség. Készült a MIKSZÁTH KIADÓ ÉS NYOMDA gondozásában, fv. DR. NÉMETH JÁNOS ig., Nyomdavezető: GREGOR JÓZSEF. Terjeszti a Magyar Posta RT. és alternatív terjesztők. Példányonkénti ára 58 Ft. Évi előfizetési díja 300 Ft. Előfizethető postautalványon, valamint a következő pénzforgalmi jelzőszámra: Postabank Rt: 219-98636/021-02809. INDEX-25387 Megjelenik a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

Kelemen Elemér:

Ezeréves a magyar iskola¹

Az itáliai eredetű bencés szerzetesek Géza fejedelem hívására a 990-es években telepedtek le hazánk területén. Első kolostoruk alapjait – az egyháztörténet forrásai szerint – 996-ban rakták le a pannóniai Szent Márton hegyén, a mai Pannonhalmán. A 278 méter magas hegyre épített kolostor falai között működött az első hazai szerzetesiskola, amely egyben – minden bizonnyal – az első magyarországi iskola volt. Alapításának közelgő ezredik évfordulója jelenti tehát iskoláztatásunk – kétségkívül jelképes – kezdeteit.

A Szent Márton-hegyi szerzetesiskola a bencés rend évszázados, Szent Benedek által megszabott nevelési elvei és a nyugat-európai országokban már széles körben elterjedt oktatási szabályai szerint működött. A kolostori oktatás elemi tananyaga ekkor – és még évszázadokon át – a mindennapi szerzetesi élet eszköztárát jelentette: a latin nyelvű olvasás és ígéhirdetés tudományát, az egyházi éneklést és az egyházi szertartások ismeretét. A magasabb egyházi, illetve állami hivatali beosztásokhoz megkövetelt tudást, vagyis a latin nyelv alaposabb ismeretét, írásbeli és élőszóbeli használatát, az írástudást, a logikai és az irodalmi, zenei műveltséget valamint a matematikai, a természettudományos és a történeti ismereteket a következő tananyagfokozat nyújtotta. A harmadik, a legmagasabb fokozatot pedig a filozófiai és a teológiai művek elmélyült tanulmányozása jelentette.

Alig egy évszázaddal a kolostor alapítása után *László király* vagyonszeifeirást rendelt el. Ennek számunkra a legérdekesebb és legfontosabb része az 1093 táján itt, a kolostor könyvtárában őrzött könyvek jegyzéke. A lajstrom arról tanúskodik, hogy a szerzetesiskolában teljes körű oktatás folyhatott. Ám van ennek a történetnek egy másik figyelemre méltó összefüggése is: az iskola és a könyvtár a magyarországi művelődés kezdeteitől szerves egységet alkotott. A közelgő évforduló tehát a művelődés e két ikerintézményének közös ünnepe.

Az iskola korai létezésére és működésére más, közvetlenebb bizonyítékokat is felmutattak a kutatók. Elsősorban *Mauritius* pécsi püspöknek a visszaemlékezését, aki egy írásbeli munkájának előszavában arról tesz említést, hogy gyermekkorában, vélhetően az 1010-es években itt volt „puer scholasticus”, azaz iskolás vagy énekes fiú. *Szent Gellért* legendájában szó esik itteni bencés szerzetesekről, akik közül ketten magyarul is prédikáltak, térítettek. Az iskola tehát nemcsak a latin, hanem a magyar nyelv művelésének is fontos korabeli intézménye volt.

Az első magyarországi iskola korszakos eseménye az államalapító magyarság életének. A honfoglalással hazánk földjét vették birtokukba őseink, az iskola révén az egyetemes – európai és keresztény – kultúrát. Az első iskola tehát az Európába vezető út, a beilleszkedés sorsdöntő, meghatározó lépése volt. Ez az iskola jelentette alapját a magyarországi oktatás a következő évszázadok során egyre gyarapodó és differenciálódó intézményrendszerének, ami a kezdettől fogva – a hagyomány és a modernizáció kettős szorításában – dacolni tudott népünk hányatott történelmével, és segített lépést tartanunk a nagyvilággal.

Az elsőt követő magyarországi iskolák, a bencés és cisztercita kolostorok, a székesegyházak és a plébániák gyarapodó számú iskolái, miközben a korabeli egyetemes

¹ Ezen írás lapunk felkérésére, a szerző – az újjáalakult Iskolatörténeti Emlékbizottság ügyvezető igazgatója – e tárgyban írott tanulmányainak, cikkeinek, előterjesztéseinek és jelentéseinek felhasználásával készült.

műveltséget közvetítették, szükségképpen hozzájárultak a sajátos, az ősi hagyományokban gyökerező magyar kultúra megőrzéséhez és átörökítéséhez, elterjesztéséhez is. Nemcsak az egyházi központok, a királyi és a főúri udvarok életére, szokásaira hatottak, hanem a mindennapok dolgaira, a mezei szorgalomra és a városi iparosodásra egyaránt. De közvetítői voltak, olykor szándékuk és érdekeik ellenében, a középkor világát megrendítő szellemi törekvéseknek, a humanizmus, majd a reformáció eszméinek is.

A tömegkultúra első nagy forradalma, a reformáció megőrizte és kiterjesztette az előző korszak iskoláztatási eredményeit. Az anyanyelvre váltó egyházi műveltség a népoktatás fellendülését hozta magával, majd a középfokú oktatás kiterjesztését. A tudós prédikátorok és tanítók éppúgy utat találtak az egyetemes műveltség korabeli forrásaihoz, mint szerzetes és klerikus elődeik. A magyar művelődés nemzetközi kapcsolata az első évszázadokban Bolognától és Páduától Párizsig és Oxfordig, majd Wittenbergtől Utrechtig behálózta egész Európát.

A török hódoltság, valamint a vallás- és testvérháborúk felmérhetetlen vérvesztései ellenére a magyar kultúra, az iskolaügy megerősödve került ki a reformáció és az ellenreformáció harcaiból. Az egymással is versengő protestáns kollégiumok, valamint az európai mintára szervezett jezsuita, majd piarista gimnáziumok nemcsak a nemzeti szellemet őrizték és erősítették, hanem végvárai és más népekhez is közvetítői voltak a polgárosodó és differenciálódó – keresztény és keresztényen – európai kultúrának.

A felvilágosodás százada kiterjedt iskolahálózatot, mintegy négyezer kisiskolát és csaknem száz rangos kollégiumot és gimnáziumot talált a magyar földön. *Mária Terézia* nagyszabású tanügyi reformja az 1770-es években ezt az iskolarendszert akarta – birodalmi szempontok és a felvilágosult abszolutizmus logikája szerint – sajátosan értelmezett európai keretek közé terelni.

Alapeszméje, hogy tudniillik az iskolaügy közügy, „politikum”, több mint kétszáz éve a magyar iskola súlyos konfliktusainak forrása. A magyar nevelés történetének ez a két évszázada a túlzott központi beavatkozás és az iskolafenntartói-iskolai autonómia, a gyakran türelmetlen aufklérizmus, a poroszos merevség és tekintélyelvűség, valamint a modernebb, polgári mintákat követő szabadságelv, a liberalizmus iskola körüli – s nemcsak az iskoláért vívott – harcainak a története (is). A magyarországi iskola fejlődését azonban soha semmi nem fordította el úgy a nevelésügy fejlődésének egyetemes, európai irányaitól, mint a politikai szándékoktól vezérelt, meglehetősen jó szándékú, ám többnyire ellentmondást nem tűrően erőszakos központi modernizációs szándék. Ennek példáit a Ratio Educationistól az Entwurfon át az 1930-as, majd az 1950-es évek eltérő ideológiai és politikai szándékoktól vezérelt, ám azonos természetű etatizmusáig és a közelmúlt restaurációs törekvéseiig terjedően hosszasan sorolhatnánk.

A modern magyar közoktatás alapjait végül is – a XIX. század uralkodó eszméinek szellemében – a legnagyobb magyar művelődéspolitikus, *Eötvös József* rakta le az elbukott polgári forradalmat és nemzeti szabadságharcot követő kiegyezés éveiben, 1867 után. Számos intézkedés, így például a tankötelezettség és a tanszabadság egyensúlyán alapuló modern népoktatás törvényi alapjainak a megteremtése a mintául szolgáló Európát is megelőzte. Erre épülhetett azután a középiskola, a szakképzés és a felsőoktatás számszerű eredményekkel is igazolható és a gazdaságban, társadalomban egyaránt minőségi változásokat elindító, átfogó reformja.

A XX. század nagy történelmi megpróbáltatásai kevésbé kedveztek a magyar iskola fejlődésének. A közoktatás mind a harmincas, mind az ún. ötvenes években a korlátlan hatalomra törekvő, erőszakos világnézetű, kirekesztő hatalmi politika eszközévé torzult, miközben mérhetetlenül meggyengült a történelmi hagyományokból és a nemzetközi kapcsolatokból merítő immunitása. Az iskolaügy monopolizálására, ideológiai

indíttatású, etatista kisajátítására irányuló törekvések időszakos sikere egy alternatívák nélküli, egyenirányítású, monolit iskolarendszer kialakulását eredményezte, ami elvesztette a korábbi szerves fejlődés folyamán, történetileg kialakult sokszínűségét, szervezeti és tartalmi gazdagságát. Ezt a torzulást a mennyiségi és minőségi fejlődés számottevő tényei sem fedhetik és feledtethetik el. A századvég azonban harmadszor is felmutatta számunkra a nemzetközi fejlődés tendenciáira is figyelő irányválasztás esélyét, ám az ismételt – s ezért jövőtehetetlenül tragikus – iránytévesztés veszedelmes alternatíváját is.

A továbbiakban az ezeréves magyar iskola szükségképpen töredékesen – és meglehet, szubjektív módon – felvázolt történetének néhány olyan tanulságára utalok, amelyek támpontot kínálhatnak a tájékozódáshoz és az értékválasztáshoz, akár a millenniumi előkészületeket, akár az oktatáspolitikai döntéseket illetően. A legfontosabb talán az, hogy az iskola a magyar történelem legsúlyosabb időszakáiban is megtartó erő, nemzeti fennmaradásunk egyik legfontosabb intézménye volt. Záloga s egyben bizonyítéka is a mindenkor magyar társadalom életképességének – olykor a túlélés, a megmaradás képességének – s a gyermekekért, tehát a jövőért érzett felelősségének.

Az előbbiekből következik az iskola felbecsülhetetlenül fontos szerepe a mindenkor modernizációban. A magyar gazdaság és társadalom fejlődésének virágzó korszakait, amikor is lépést tartottunk az egyetemes fejlődéssel, vagy sikerrel kísérrelhettük meg a felzárkózást, mindig az oktatás nagy és eredményes expanziói előzték meg. A reformkort és 1848-49-et a Ratiok kora, a XIX-XX. század fordulójának nagyarányú fejlődését közoktatásunknak az eötvösi népoktatási törvénnyel megalapozott polgári átalakulása. Távols országok, így pl. az ázsiai „kistigrisek” példájára hivatkozva olykor hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni saját történelmünknek ezt a bizonyító értékű tapasztalatát.

Ugyancsak mának szóló tanulság az is, hogy a magyar iskola folyamatos párbeszédet jelentett az egyetemes emberi kultúrával: eszmék és módszerek, tanítók és tanítványok folytonos cseréjét. Ennek révén nemcsak kaptunk, adtunk is az emberiségnek: világhírű tudósokat, művészeket vagy éppen megbecsült, konvertálható munkaerőt. S az iskola különösen eleven kapcsolatot jelentett Közép- és Kelet-Európa, mindennek előtt a Kárpát-medence egymásra utalt népei között, nemcsak a magyarság, hanem más népek nemzeti kultúrájának épülését is ösztönözve és segítve.

A nagykun települések – Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras, Kunhegyes, Kunszentmárton, Túrkeve – önkormányzatai, Jász-Nagykun-Szolnok megyei Szervezete, a Honismeret és a Jászkunság című folyóirat és a karcagi Déryné Művelődési és Ifjúsági Központ

A NAGYKUNSÁG MÚLTJA ÉS JELENE

címmel pályázatot hirdet a redemptió 250. évfordulójára.

A pályázat témája: a redemptió hatása a Nagykunság társadalmi-gazdasági fejlődésére (Ajánlott témák: gazdálkodás, oktatás, művelődés, közigazgatás, ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, folklór). Pályázhatnak a helytörténettel és honismerettel nem hivatásszerűen foglalkozó Nagykunságban élő, vagy a téjegység iránt érdeklődő kutatók. A pályázat egyéni. Pályázni csak nyomtatásban meg nem jelent és más pályázatra be nem nyújtott tanulmánnyal lehet. Egy pályázó több pályaművet is beadhat, területi korlátozás nélkül. A pályázatokat 3 gépelt példányban kell leadni, **1995. augusztus 15-ig**, a Déryné Művelődési és Ifjúsági Központba (5300 Karcag, Dózsa György u. 5-7.). A pályázatokat a kiíró szervek által felkért szakértő bizottság bírálja el. A bíráló bizottságnak jogában áll a pályadíjakat megosztani, vagy átcsoportosítani.

Díjak: I. helyezés 10.000 Ft, II. helyezés 8.000 Ft, III. helyezés 6.000 Ft, Különdíj 10.000 Ft.

A legsikeresebb pályaművek megjelenését a kiíró szervek kiadványtervükben szerepeltetik. Eredményhirdetés: 1995. október 6-án, ünnepélyes körülmények között Karcagon.

Meghirdető Szervek

ÉVFORDULÓK

Körmend 750 éve

*Körmend város pecsétnyomója
(Károlyné Vizi Viktória felvétele)*

A leegyszerűsített történetismeretből második honalapítónak ismert IV. Béla király a körmendiek számára még külön címet és tiszteletet érdemelt ki azáltal, hogy 1244. október 28-án első kiváltságlevelében dokumentálhatóan városi ranghoz jutott a település. Az elmúlt esztendőben emlékeztünk ennek 750 éves jubileumára, és a címet adó királyra, akinek a tiszteletére carrarai márványból szobrot is emelt a város.

A Rába és a Pinka folyók találkozásánál, fontos országúti vonalak metszéspontjánál, (Budapest – Graz kelet – nyugat irányú és a Pozsony – Ljubljana észak – dél irányú) karnyújtásnyira Ausztriától és Szlovéniától található, kedvező fekvésű város gazdasági, politikai, közigazgatási szerepének köszönhetően mindig nagy hatással volt a térségre. A szép és kellemes környezet, a kedvező vásártartási lehetőség nagy vonzerővel bírt az évszázadok során.

Nem tudjuk pontosan, hogy a honfoglalást követően mikor telepedtek meg őseink városunk területén, amiről elsőként Pál fehérvári ispán tett említést 1238-ban kelt oklevelében. Körmend fejlődése IV. Béla tatárjárás utáni politikájával összhangban indult. A településből adódó gazdasági előnyöket felismerve a várossá válást elősegítő kiváltságokat adott lakóinak. Az 1244. október 28-án Kiskomárom mellett kelt privilégium olyan kedvező jogi helyzetet kívánt teremteni az itt élő és ezután ideérkező telepeseknek, ami a megtelepedésre ösztönzi őket. Szabad bíróválasztást, vámmentességet adott Vas- és Zalavármegyék területére, lehetővé tette a szabad végrendelkezést. A német kereskedők akkori jelentőségét mutatja, hogy háború esetén ha ittrekedtek, biztonságban Körmenden maradhattak. A kiváltságokért cserébe minden 15 mansio 1 páncélos katonát kellett, hogy küldjön a király seregébe. 1255-ben pedig a Hermán nembeli Dés ispánnak három ekényi földet adományozott, hogy tornyot építsen, és ezáltal a nyugati határvédelemben vállaljon szerepet.

A XIII. század végének hatalmi harcaiból Körmend sem maradt ki. Ideiglenesen német kézre került, majd a Kőszegiek tartományának része lett. A kiskirályok uralmát megtörő Károly Róbert 1328-ban megerősítette a IV. Bélától kapott kiváltságokat. Ekkor már az egyik legjelentősebb kiváltságnak számított a vámmentesség, amit a XV. században már az egész ország területén élveztek. Kereskedelmi kapcsolatban álltak a határszéli stájer városokkal, rendszeresen tartottak vásárokat. A mindenkori földesurak jövedelmét a telkek után szedett adó, az út és vásárvám, valamint a földesúri malmokból származó jövedelem alkotta. A lakosság zöme magyar volt. Lakói között a jobbágyokon kívül ingatlannal rendelkező közép- és kisbirtokos nemesek és polgárok is voltak. Volt plébániája, ami mellett iskola is működött.

A város 1394-ig volt királyi birtok, ekkor Zsigmond király elcserélte Peleskei Sára Abauj megyei birtoka-
iért. A következő évszázadban örökösei között
élénk pereskedés folyt Körmend birtoklásáért, amit
a század végére az Ellerbachok, majd az Erdődyek
szereztek meg. 1604-ben kapta meg Batthyány II.
Ferenc, akinek családja azután 1945-ig folyamato-
san birtokolta. Körmend soha nem volt török hó-
doltsági terület, de sok esetben befolyásolta helyze-
tét, lakóinak sorsát a török községre. Az 1532. évi
hadjárat alkalmával is itt vezetett keresztül a törö-
kök útja. Pécs (1543. évi) majd Szigetvár (1566. évi)
elfoglalása után városunk közvetlenül a veszélyez-
tetett zónába került: többször is a környékre merészkedtek a török portyázók. Kanizsa
1600. évi elfoglalása után a Rába lett a hódoltság határa, ezzel Körmend végvár szere-
pet kapott.

A város új földesurai a Batthyányak a XVII. században országos főméltóságot visel-
tek, fontos szerepet játszottak az ország védelmében. A várbán gyakran állomásoztak
idegen zsoldosok is, akiknek jelenléte nagy tehertétel volt a mezőváros jobbágságá-
nak. Az itt áthaladó, Ausztria felé vezető utak korábbi előnye a XVI-XVII. században
hátránnyá vált a lakosság számára: el kellett viselniük a Bocskai-felkelés, majd a har-
mincéves háború éveiben a császári és a magyar rendi erők összecsapásának követ-
kezményeit is.

Kedvező változást, könnyebbséget az jelentett a körmendiek életében, hogy Bat-
thyány Ádám dunántúli főkapitány 1650-ben hajdúprivilegiumot adott az itt élő
telkesjobbágyoknak. Mentésítette őket a földesúri szolgáltatások teljesítése alól, és
csak katonai szolgálatra kötelezte őket. Ez a réteg így átmenetileg kiemelkedhetett az
örökös jobbágság rendszeréből. Az állandó katonai készenlétre szükség is volt. A
végeken szokásos portyázásoknak szinte minden elemét megfigyelhetjük Körmend
környékén is: rablás, mások javainak dűlása, foglyok ejtése. Az igazi próbatételt
Köprülü Ahmed nagyvezér 1664 nyarán Bécs ellen indított hadjárata jelentette. Serege július
26-án Körmendnél próbált átkelni a Rábán, Batthyány Kristóf katonái és az ideérkező
francia felmentő csapat azonban megakadályozta, hogy a török elfoglalja a várost.

A körmendi vitézek kivették részüket abban a másfél évtizedes küzdelemből is, ami
Buda visszavívásától a török kiűzéséig tartott. A Batthyány Ádám seregében harcoló 60
körmendi lovas és 100 gyalogos katona ott volt Budánál, Székesfehérvár 1688. évi, és
Kanizsa 1690. évi visszafoglalásánál is.

A szabad hajdúkatona élet azonban csak jogi előnyt jelentett a lakosságnak: a sok-
szor távol harcoló katonák kiállításuk, ellátásuk, a gyakori csatározások (amelyek a
Rákóczi-szabadságharc első éveiben is folytak) jelentős károkat okoztak a városban.

A török kiűzése után új helyzet keletkezett: nem volt már szükség a lakosság kato-
nai szolgálatára, ezért 1700-ban újból szabályozták a város és a földesúr kapcsolatát.
Ismét kellett kilencedet és cenzust fizetniük – de a mezővárosi létet jelentő önkor-
mányzatot, az előljárásságot maguk választhatták. Megmaradt egyelőre költözési sza-
badságuk és robotra sem kötelezték őket. A későbbiekben a város polgárai számára ez
a contractus maradt a mérce: az 1760-as években perre mentek Batthyány Lajos nádor-
ral, aki megfosztotta a körmendieket a mezővárosi kiváltságoktól. Az 1765/67. évi
dunántúli parasztmozgalom egyik központja a körmendi uradalom volt.

1716-ban Körmend a nagy kiterjedésű Batthyány uradalmak majorátusi központja lett.

Ezt követően nagyszabású építkezések kezdődtek: a háborúk pusztításai miatt lerombolódott várost újjá kellett építeni. A mai Körmendet is szimbolizáló várkastély jelenlegi arculatának kialakítása a XVIII-XIX. században történt. Ugyancsak ekkor alakították ki a híres kastélyparkot is.

Körmendnek a kezdetektől fogva kereskedelmi kapcsolata volt a határmenti stájer városokkal. Rendszeresen tartott vásárokat, a XIX. században évi 11 országos vásárt tartottak. A mindenkori földesurak jövedelmét többnyire a telkek után szedett adó, az út és vásárvám, valamint a földesúri malmokból származó jövedelem jelentette. A lakosság megélhetésének alapját a város határában folytatott szántó és szőlőművelés, állattartás és kereskedelem nyújtotta. Iparúzó polgárai között már a XV. században volt kovács, szabó, varga, bognár, gerencsér, mészáros.

Városunk népessége a XVIII. században foglalkozás, az itt élők vagyoni helyzete és társadalmi jogállása szerint tagolható. A mezőgazdaságból élő lakosság körében a század folyamán erőteljes zselléresedés volt megfigyelhető, különösen a házatlan zsellérek aránya növekedett. Több jobbágytelek volt nemes kezén, más földekre inscriptiót (mentességet) szerzett birtokosuk a földesúrtól valamely szolgáltatért, vagy készpénzért. E két réteg jelentette a mindenkori mezővárosi társadalom elitjét. Számarányuk időről időre változott, de még az 1840-es években is megőrizték kiváltságukat, amelyek közül a legjelentősebb az volt, hogy mentesültek a katonák bekvártélyozása alól. Bővült azok köre, akik iparral foglalkoztak a mezővárosban. A XVII. századtól van adatunk a céhek működésére. Az ipar azonban sokak számára kiegészítő foglalkozás volt. Az 1761. évi adatok szerint az akkori 396 családfő közül 171 űzött valamilyen mesterséget a mezőgazdasági munkák szünetében. Portékájukat az egyre jelentősebbé váló helyi piacon, a környékbeli vásárokon értékesítették. Muraszombattól Rohoncig ellátták a Batthyány uradalmak fejletlenebb kézműiparral rendelkező mezővárosait is. Ugyanez a felvásárlóörzet maradt meg a jelentőségéből semmit sem veszítő kézműipar számára a XIX. századi átalakulás után is.

A polgárosodás korában jelentős változás ment végbe a település jogi-közigazgatási státusában. A polgári társadalomban megszűnt az addigi jobbágy-földesúr kapcsolat, a mezővárosok helyzete megváltozott. Körmend az 1871. évi 18. tc., a közigazgatási törvény értelmében nagyközség lett. Belső ügyeit önállóan intézhette a működéséről megalkotott szabályrendelettel összhangban. 40 fős választott és virilista képviselőkkel álló önkormányzata irányította életét. 1932-ben lett városunk járási székhely. Az ebből a funkcióból adódó hivatalok működésének jelentősége a polgári korban megnövekedett: járásbíróság, királyi telekkönyvi hatóság, körjegyzőség és királyi adóügyi hivatal működött Körmenden, ami felpozícionálta életét. Növekedett az átmenő forgalom, boltok, vendéglátó egységek nyíltak a múlt század végén.

Körmend lakossága a századfordulóig egyenletesen növekedett, 1900-ban 6741 főt számláltak össze. A jobbágyfelszabadítás után tovább nőtt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma is, de zömük nem önálló birtokos volt, hanem mezőgazdasági munkás vagy cseléd, akiket a nagybirtok vagy a módos gazdák foglalkoztattak.

Az 1872. évi ipartörvénnyel nyert iparüzési szabadság fokozta a kiegyezés után meginduló társadalmi mobilitást. Nőtt az iparban foglalkoztatottak száma, de a kisipar maradt Körmenden a döntő tényező. A századfordulón a vállalatok több mint 70 %-a segéd nélkül, vagy egy segéddel működött. (370 közül 253) A nagyipar nem tudott megtelepedni városunkban. 1900-ban öt üzem foglalkoztatott húsznál több segédzsemmélyzetet, de csak a gőzmalomé érte el a 100 főt.

1872-ben megnyílt a Győr – Székesfehérvár – Graz-i vasútvonal, ami Körmendet is érintette. Az átmenő forgalom metszéspontjában lévő város képviselőtestülete szorgalmazta a Pinkamindszenten át Nemetújvárra és a Zalalövön át Muraszombatra vezető szárnyvonalak megépítését is.

A Monarchia boldog békeidőt és polgárosulást jelentő szakaszát hosszú időre megtörte a háború. Az első, majd a második világháború és az azután következő békeszerződések még az országos nelézségeket is meghaladóan sújtották Körmendet. Az első világháborúban életüket áldozó katonáinak emlékére Hősi emlékművet állított a város melynek alkotója Kisfaludy Strobl Zsigmond volt.¹ Ez a szobor az emlékezésen túl a Trianonban aláírt békeszerződés következményei elleni tiltakozás jelképe lett. Volt is az itt élőknek elég okuk erre, hiszen a település lendületes fejlődésének üteme tört meg azáltal, hogy elveszítette gazdasági és piaci háttérét. A második világháború és az azt követő béke még tragikusabb két évtized kezdetét jelentette: a katonai megszállás nyomasztó súlyát élhette meg Körmend lakossága 1957 tavaszáig, és a nyugati határ-övezetbe kerüléssel együttjáró elzártságot és a fejlesztések hiányát szenvedték az itt élők az 1960-as évek végéig. Az úgynevezett szocialista iparosítást követő felzárkóztató időszakban idetelepült vállalatok bővítették a régi üzemek adta munkalehetőségeket, kezdett ipari jellegű településsé válni Körmend. Közigazgatási, ipari, egészségügyi, kulturális és oktatási regionális alközponttá fejlődött olyannyira, hogy átmenetileg még főiskolája is lett.² A lakosság számszerű növekedésével együtt lakótelepek épültek ki, a „csipkerózsika álomba” kényszerített helyzetből lendületesen fejlődő város lett, gyarapodó lakossággal. 1979-ben ismét várossá nyilvánította Körmendet az Elnöki Tanács.

Az újkori politikai rendszerváltás nem olyan kataritikus módon következett be, mint az ország keletibb részein. Az újhoz való igazodás nem jelentett nagy megrázkódtatásokat mindaddig, amíg a szocialista kor üzei nem sodródtak válságba és a munkanélküliség föl nem ütötte a fejét. A körmendiek bizakodással és alkalmazkodóképességükben bízva éltek meg a jelen napok válságát, hiszen az évszázadokban nem az első nehéz évtizedet vészelik át.

Körmend történetét dióhéjban ekképpen lehetett elmesélni. Az a monográfia, amit a jubileumra jelentettünk meg, többszáz oldalon mutatja be ezeket az eseményeket. Hét és fél évszázados múltunkra emlékeztünk 1994-ben.

Kondicsné dr. Kovács Éva – dr. Stipkovits Ferenc

Irodalom: Bándi Zsuzsanna: Körmend a középkorban. Körmend, 1987. – Koppány Tibor: Körmend városának építéstörténete. Körmend, 1986. – Veszprémi László – Kelenik József – Hermann Róbert – Bencze László: Körmend a hadtörténetben. Körmend, 1992. – Körmend története (Szerk. Szabó László) Körmend, 1995.

*Kastélyegyüttes
(Szendi Péter felvétele)*

¹ 1927. október 2-án nagy, reprezentatív ünnepség keretében került átadásra. A rangos köztéri szobor obeliszk részén kapott helyet a 182 halott neve.

² 1960-tól Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum kezdte el működését, 1968-tól Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolává fejlődött, 1979-ben számolták fel.

Az endrődi csendőrsortűz

1935. március 20-án „csendőrsortűz oszlatta szét Endrődön a Független Kisgazdapárt jelöltjére várakozó tömege”.¹ A háromszor megismételt csendőrsortűz következménye: nyolc halott, köztük három nő – az egyik hét hónapos kismama – és vagy negyven sebesült. Mi történt? Ki a felelős? – kérdezte az események másnapján a Független Kisgazda című újság vezércikke – és kérdezzük mi is, immár hatvan év elteltével. Mert megválaszolatlan kérdések még most is adódnak. Mi közülük volt a választási trükkhöz, praktikákhoz az endrődi napszamosoknak, kubikosoknak, asszonyoknak, gyerekeknek?

Az 1935. március 31-re meghirdetett országgyűlési képviselőválasztásnak a gyomai választókerületben a kormánypárt hivatalos jelöltje dr. Rubinek István volt, aki mellett Zeőke Antal is indult, de az utolsó pillanatban (március 30.) visszalépett, és maga helyett javasolta dr. Rubinek István megválasztását. A Független Kisgazdapárt, amely akkor komoly ellenzéki szerepet töltött be, Andaházi Kasnya Bélát jelölte. Volt még egy jelölt, Tóth István endrődi ügyvéd, a radikális párt jelöltje, aki nem sok eséllyel indult.

A helyi Gyomai Újság február 9-én kezdte meg a választási kampányt, s attól kezdve mindvégig a kormánypárti képviselő mellett agitált. Öles betűkkel hirdette: „Magyar testvérek! Dr. Rubinek István budapesti ügyvéd, a Nemzeti Egység Párt gyomai kerületének hivatalos jelöltje, a Vezér hűséges katonája, a ma délelőtti gyorsal érkezik Gyomára!

*– Isten hozott, Rubinek István, hozzánk,
légy ügyünkben majd pártoló jó atyánk,
bizalmunkkal azért mi kitüntetésünk,
dícső múltad csak jót ígér minékünk.”²*

Ilyen és ehhez hasonló hangnemben írt cikkek népszerűsítik a helyi újságban a kormánypárti jelöltet, említést sem téve más jelöltekről.

Endrőd akkoriban csaknem 15.000 lelket számláló település volt. A falu szellemi elítje kormánypárti volt. Csernus Mihály apátplébános, a tanítók főnöke, a falu szellemi irányítója 1935-ben lépett be a kormánypártba. De kormánypárti volt a patikus, a főjegyző, az orvosok, a takarékpénztár igazgatója, és természetesen a tanítók. „Március 16-án megjelent nálam Andaházi Kasnya Béla... s kérte, támogatni legyek szíves. Ezt a kérést megtagadtam azzal, hogy már lekötöttem az Egységes Párt kormánypárt jelöltje mellett.”³ – mondja Csernus Mihály a vallomásaiban. „A nép nem tudott csak a Kisgazdapártba menni, itt tudott kenyeret remélni, itt fogadták fel őket a nagyobb gazdák béresnek, negyedesnek, felesnek, itt kapott munkát. Ez a hely vót az összekötő. Ez a párt segítette a nyomorult emberek előrehaladását. Vaszkó Mihály bácsi, Polányi Pista bácsi, Polányi Jóska bácsi – ezek vótak a halljakendek a Kisgazdapártban.”⁴

„Nem vót munkájuk az embereknek. Ezek a csorók azt várták, hogy Andaházi jót ígér, jót mond. Mer ezelőtt mind ott álltak a kubikusok a községháza előtt a piactéren, oszt várták, hogy mikor kapnak munkát. A jányok meg mentek Németországba meg mindenüvé summásnak. Néha ínségmunkát kaptak a kubikusok: javították a gátat, csatornáztak. Mikor látta az előjáróság, hogy mán végképp éheznek a nép, hát akkor ahun vót javítani való, odavezényelte őket, oszt akkor adtak nekik egy kis krumplit, egy kis lisztet, miegymást.”⁵

¹ Független kisgazda: Politikai hetilap. V. évf. 5. sz. 1935 március 24. 1. old.

² Gyomai újság. 1935 március 16. 1. old.

³ Csernus Mihály apátplébános vallomása. M. Kir. Rendőrség Békéscsaba, 1935 III. 25.

⁴ Lapatinszkiné Polányi Mária (72) szemtanú visszaemlékezése.

⁵ Szabó Elekné Kovács Etelka (80 éves) szemtanú visszaemlékezése.

Március 20-ra, a gyűlés napjára is szervezett az előjáróság ínségmunkát, kb. 2500 személyt írtak össze nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy azok az emberek ne vehessenek részt a gyűlésen. Andaházi Kasnya Bélát is, ahol tudta, akadályozta a hivatal a gyűlés megtartásában. A jelölt Hunyán, Kondoroson és Endrődön kívánt beszélni választóinak ezen a napon. A szolgabíró Hunyán délután 2 órai kezdést jelölt ki, Endrődön fél 4 órát, de közben Kondoroson is meg kellett tartania a beszédét – ez teljességgel lehetetlen volt. Az endrői gyűlés publikálását is megakadályozták, így Andaházi röpcédulát nyomtatott. „Polgártársaim! Mivel nem engedték kidoboltatni, ezúton tudatom, hogy szerdán délután ½ 4-kor a piactéren gyűlést tartok, amelyre minden ellenzéki érzelmű polgártársamat szeretettel meghívok. Aláírás.”

Más jelek is utalnak arra, hogy a gyűlést megakadályozni vagy legalább megzavarni igyekeztek. A későbbi jegyzőkönyvi vallomásokból: „Az endrői iskolaigazgató névnapján a Domszögön lévő vendéglőben többen azt a kijelentést tették, hogy a gyűlés nem lesz megtartva.” „Az egyik endrői orvos olyan kijelentést tett, hogy a gyűlés semmi szín alatt nem lesz megtartva, erre fogadtak is.”⁶ „Az tény, hogy a főszolgabírói hivatalba beadvány érkezett arról, hogy miután a gyűlést meg akarják zavarni, karhatalom kell.”⁷

„Tengersokan vótak. Ami nép csak elfért a piactérre, fej fej mellett. Meg a kövesúton, árokba, mindenütt. Csak épp a községháza előtt nem, ott csendörök vótak. Temérdek ember; ványiak is, gyomaiak is. Gyerekek is, asszonyok is, mindenki. Akkora kiszület, akkora várakozás vót, hogy nagyon. Az én anyám sose szokott menni gyűlésre, oszt még ő is ott vót. Azelőtt se, azóta se vót annyi nép az utcán a faluba. Vesztit érezte a falu. Mer jó vót az idő, gyönyörű tavaszi idő vót. Meg annyira mondták: Andaházinak nem szabad elmondani a kortesbeszédet – ezt suttofgta mindenki –, mert ő kispárti vót. Rubinek, az meg kormánypárti vót, oszt azt nyomta vóna be képviselőnek az előjáróság. Úgyhogy mindenki ott vót. Elmentek az emberek, mer amit nem szabad, az az érdekes.”⁸ „A bátyám (B. Kovács Lajos, az egyik áldozat) Gyomán is meghallgatta Andaházit délelőtt. Akkor hazament: Édesanyám, kizs van az ebéd? Mer megyek, Endrődön is meghallgatom Andaházit, olyan szépen beszél. Vót egy boxolóvas is a zsebibe a bátyámnak. A boncolásná vették észre, azt mondták, meg akarta a csendöröket támadni. Pedig nem. Csakhát... legíny vót, oszt, ugye, mindég verekedtek az endrői legínyekkel, erre vót elkiszűve a bátyám.”⁹

Délután 1-2 óra tájban az ínségmunkások is abbahagyták a munkát, elindultak a gyűlésre. „A határba mindenfele húzódtak a kocsik egymás után a falu fele. A Berettyón túlról, Rigalyosról, Görügállásról. Jöttek kocsin, jöttek gyalog az ínségmunkások, özönlött a nép... kb. 840-en otthagyták a munkájukat, hogy részt vehessenek Andaházi programbeszédén, noha figyelmeztetve voltak, hogy ha a helyüket idő előtt elhagyják, nem lesznek kifizetve.”¹⁰

Az akkori gyomai hatalmasságok rangsorban: Pálka Pál főszolgabíró, Bakos József szolgabíró, Baricz Károly csendőralhadnagy. Baricz hat csendőrt vitt a gyűlésre. A gyűlést délután fél négyre hirdették meg. „Fél négy után – vallja Baricz Károly – fölmentem a folyosóra, a főszolgabíró hozzám lépett: Kérem, nem érkezett meg Andaházi, az idő eljárt, a gyűlés megtartását nem engedélyezem, a tömeget oszlassa szét. Erre kikiabáltam az udvarra: A törvény nevében felszólítom, hogy a községháza

⁶ Gyulai Kir. Törvénytörvény 1285/1395. 41. sz. jkv.

⁷ Gyulai Kir. Törvénytörvény 1285/1395. 41. sz. jkv.

⁸ Szabó Elekné Kovács Etelka (80 éves) szemtanú visszaemlékezése.

⁹ Rácz Mátýásné Kovács Lídia (82 éves) visszaemlékezése, aki B. Kovács Lajos áldozat húga.

¹⁰ Dávid Vince visszaemlékezéseiből.

Gellai István cipésmester feleségével. Gellai Istvánt a sortűz azonnal megölte, 1935. március 22-én, 23 éves korában temették el.

Roó Gáspárné Dinya Franciska az egyik áldozat. 43 éves korában halt bele a sortűz okozta sérüléseibe.

udvarát hagyják el, oszoljanak széjjel, menjenek haza. Erre a tömeg kifelé indult, agresszív magatartást nem vettem észre. Négy óra volt, ekkor érkezett meg Andaházi. A késés idejét a vallomástevők nem egyformán becsülik meg: Andaházi 12 percet mondott, a csendőr 30 percet. Ez a kérdés az embereknek egyébként nem okozhatott nagy problémát. Egyrészt mert már dél óta gyűlt a tömeg, másrészt mert a közel 3000 fős tömegben feltehetően legfeljebb tíznek ha volt órája. Különben is az volt a logikus, hogy ha már ott van az előadó, ott van a hallgatóság is, akkor meg lehet tartani a gyűlést. Így lehetett, mert, amikor a kifele haladó tömeg meglátta Andaházit, az elmentelben megállt. Hallottuk a kiáltozást:

– Megérkezett a jelölt, vissza az egész, s éljeneztek... Fenyegető magatartást ekkor sem tanúsítottak. Az udvarról kiszorult, és az időközben 3000 főre gyarapodott tömeg a községháza előtti járdát, az úttestet, az árkokat, a Hősök terét töltötte meg. A csendőrök a községháza udvarát ugyanis közben kiürítették, a nagykaput bezárták.¹¹

A megérkező Andaházit azzal fogadta Bakos szolgabíró, hogy nem tarthatja meg a gyűlést, mert késett. Ő ebbe természetesen nem nyugodott bele. Mondta az őt virággal köszöntő és vállára emelő tömegnek, hogy nyugodtan várjanak, ha itt nincs engedély, akkor majd Budapestről kér engedélyt telefonon. De még a telefonálásban is akadályozták: „Kértem, hogy a községi főjegyző irodájában telefonálhassak a belügyminisztériumba, és reparációt kérhessek. Az endrődi főjegyző válasza: – Nem lehet, van itt nyilvános telefon... Azonnal a postához hajtottam, és a belügytől kértem engedélyt, hogy a gyűlés megtartható legyen, és ezt a rendelkezést a községházára adják le telefonon. Visszamentem a községházára, be akartam menni, de ott a karhatalom parancsnoka fogadott: – Nem engedem, hogy bejöjjön, jelölt úr. Visszamentem a postára, újból felhívtam a belügyminisztériumot, ott azt a választ kaptam, hogy Gyulára telefonáltak az alispánnak a jogorvoslás végett.”¹²

Tehát a gyűlés megtartására az engedélyt megkapta Andaházi. Viszont időközben a helyszínről eltűnt minden olyan hivatalos személy, aki a belügyminisztériumi enge-

¹¹ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. 13. sz. jkv.

¹² Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. 41. sz. jkv.

Az első lövések után egy pillanatig dermedt csend támadt, azután: – Ne féljetek, csak vaktöltés volt! „...hiszen az emberek viselkedése egyáltalán nem volt fenyegető. Olyan volt, mint vasárnap a prédikációnál szokott. A tömeg zümmögött, beszélgetett.

De nem vaktöltés volt. A lövés után egy asszony jajveszékelnéni kezdett, a fáról gyerekek ugráltak le, egy fiatalember pedig leesett a fáról (Mészáros Gyula 27 éves nap-számot a fáról lőtték le, meg is halt.)” „Én nagyon megijedtem, felkaptam az ötéves gyerekeket, avval menekültem.”²¹ „Amikor a lövést meghallottam, menekülni kezdtem, mert a kétéves kislányom a karomon volt.”²² „Timár Vince is, én is szaladni kezdünk, de Vince összeesett pont a kövesút közepén... próbált utánam jönni, de megint összeesett. Ugyanabban az irányban egy asszony is elesett... láttam azt is, hogy a lovascsendőrök nekiindultak a tömegnek és az egyik embernek a karddal a fejére sújtottak.”²³ „A szobron túl láttam az egyik barátomat, Gellai Istvánt elesni.”²⁴ „A Hősök szobra körül láttam két asszonyt halva.”²⁵ „A kápolna felé a tömeg szélén láttam Polányi Józsefnét felbukni, aki – mint hallottam, nem is a gyűlésre jött, hanem a tömegben lévő 7-8 éves gyereke keresésére indult.”²⁶ „Éreztem, hogy én is megsebesültem, az árok mellett összeestem... de azt még elestem után láttam, hogy a tömeg menekült, a csendőrök mentek utánuk, többször lőttek... a kövesúton már nem volt senki, csak néhány sebesültet láttam fetrengeni, erre eszméletemet vesztettem. Majd odajött hozzám a bátyám és ismeretlen asszonyok, azok segítettek. Én nem tettem semmi rosszat...” (Roó Gáspárné Dinya Franciska vallomása, aki két hónappal később bele is halt sebeibe). „Én a fejemen hátul a tarkómnál ütést éreztem, félig-fomán a földre estem, de azonnal felugrottam és a kezemet a sebre téve orvoshoz szaladtam.”²⁷ „A barátommal komáztam. Hallottam egy lövést... ekkor sebesültem meg én is... egy darabig szaladtam, de azután összeestem.” „Én már az első lövésre megsebesültem... egy ember behúzott az árokba...”²⁸

*Korabeli kép a temetésről,
1935. március 22.*

²¹ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Vaszkó Ilona vallomása.

²² Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Uhrin Imréné vallomása.

²³ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Fekécs Mátyás.

²⁴ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Kontra Antal vallomása.

²⁵ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Frolyó István vallomása.

²⁶ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Orbán Antal vallomása.

²⁷ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Kulik Sándor vallomása.

²⁸ Gyulai Kir. Törvényszék 1285/1935. Kajla István vallomása.

„Hordták be a véres halottakat a községháza udvarába. A folyosó mellett vannak nagy fenyőfák, azok alá tették le. Egyik jobban vérzett, mint a másik, ott tették le őket a fűre. Tizenegyet hoztak be oda, vót benne sebesült is. Ezt a Gellai Pistát, a községházáná vót takarító, úgy hozták be, hogy mán meg vót halva. Akkor Polányinét, kis, törekeny asszonyt, mintha most is látnám, hozták be véresen, négy kis árva maradt utána.”²⁹ „Az én bátyámat (B. Kovács Lajos) bevitték Gyulára a kórházba. Nem sokat szenvedett. Mire beértek a kórházba, mán meg is halt. Vót egy ványai kislány, annak udvarolt a bátyám, az is elgyütt velünk a temetésre.”³⁰ Még azon a napon meghaltak: Farkasinszky Lajos 38 éves kosárfonó, 4 gyermek apja; Gellai István 23 éves cipész, 1 gyermek apja; Gyuricza Bálintné Lapatinszky Veronika 30 éves, 4 gyermek anyja, 7 hónapos kismama; B. Kovács Lajos 24 éves legényember, gyomai lakos, napszámos; Mészáros Gyula 27 éves legényember; Polányi Józsefné Fülöp Mária 4 gyermek anyja; Privóczky István 63 éves napszámos.

Június 12-én a gyulai kórházban halt bele a sebeibe Roó Gáspárné Dinya Franciska 43 éves, 1 gyermek anyja. Tíz sebesültről tudnak a hivatalos iratok, de a falu kb. 40-45-ről. Voltak, akik csak az orvoshoz mentek el, a hatóságnak nem jelentették a sebesüléseiket. Voltak, akik még az orvoshoz sem mertek elmenni. Féltek.

A törvényszék 41300 pengő „vérdíjat” ítél meg. 16 felnőtt, 14 gyermek kapott kártérítést. Az árvák pénzét a gyámpénztárban helyezték el – kitéve az inflálódás okozta értékcsökkenésnek. A falut azonnal ellepték a nyomozók, a detektívek, maga a belügyminiszter is ellátogatott. Megtörténtek a feljelentések, megkezdődött a per először Gyulán, majd Szegeden, és a M. Kir. Kúriánál fejeződött be.

A szolgabíró és a csendőrök felelősségét már a per első tárgyalásán elvetették. Bakos József főszolgabírót a per idejére felfüggesztették az állásából, de egy hónap múlva, április 20-án már elfoglalhatta állását. Annak a csendőrnek a sorsáról, aki nem lőtt, így emlékeznek meg az emberek: „... az első tárgyaláson még egyenruhában vót, de mán a másodikon civilbe vót. Mán akkor nem vót egyenruhája.”³¹

Andaházi Kasnya Bélát a gyomai szolgabíróóság jelentette fel izgatással vádolva. A gyulai törvényszék október 1-én 500 pengő pénzbüntetésre vagy 25 napi elzárásra ítélte. A per Szegedre került, itt az ítéletet 4 hónap szabadságvesztésre változtatták. A Magyar Királyi Kúria 1936. április 21-én mindkét alsófokú határozatot hatályon kívül helyezte és felmentette Andaházi Kasnya Bélát.

Közben megtörténtek a választások 1935. március 31-én. Békés megyében hat választókerület volt, ebből ötben kormányparti győzelem született, csupán egy kerületben – a gyomaiban – ellenzéki képviselő lett a győztes: Andaházi Kasnya Béla. Országosan is kormányparti győzelem született: a 245 mandátumból a Nemzeti Egység Pártja 170 mandátumot szerzett meg, ez az összes mandátum közel 70 %-át jelentette.

1945 után mindig nagy ünneplések közepette emlékeztek meg a sortűzről a faluban. A 30. évfordulón szobrot állítottak a sortűz színhelyére, és emléktáblát helyeztek a községháza falára. A szobor egy kubikost ábrázol, a szoborablak lábánál a földön pedig 7 koporsót formáztak meg betonból. (Pedig az áldozatok száma: 8!) Az emléktáblára pedig egy név rosszul került fel (Mészáros Gyula helyett Bögre Sándor neve került fel), egy áldozat neve pedig lemaradt (B. Kovács Lajos).

1989-1991-ben főleg a Munkáspárt demonstrált az évfordulón. Ezzel párhuzamosan, tehát az utóbbi három évben vált szokássá, hogy a templomban március 20-án este 6 órakor gyászmisét tart a plébános, majd mise után gyertyákkal a kezükben kimennek az emberek az emlékműhöz.

²⁹ Szabó Elekné Kovács Etelka (80 éves) szemtanú visszaemlékezése.

³⁰ Rácz Mátýánsné Kovács Lidia (82 éves) szemtanú visszaemlékezése.

³¹ Szabó Elekné Kovács Etelka (80 éves) szemtanú visszaemlékezése.

És... bármelyik fajta megemlékezésről is van szó, vannak olyan asszonyok, emberek, gyerekek, akik fekete ruhában jönnek, virágot hoznak, tovább ott maradnak, mint bárki, és ha nem hallják őket, felzokognak. Ők a halottak fiai, lányai.

Hornokné Németh Eszter

Polányi Mariska néni visszaemlékezése

Édesanyám el se ment a gyűlésre. Otthon ültek kint az utcán, aszúrozták a tüdőközű végít. Majd oszt valaki gyűtt, oszt mondta neki: – Mariska, a jányod ott van az Andaházi kocsijának a sárhányóján. Akkor édesanyám gyorsan magára kapott egy pargét ruhát, meg egy kis kockás gyapjúkendőt magára fogott, oszt ment keresni Jusztit. Féllette, tízéves vót még csak.

En meg a másik húgommal meg az öcsémel mentem a ligetbe makkfa-levelet szedni tűzevalónak. Mikor gyűttünk visszafele, azt mondja egy ember az utcán: – Agyonlötték anyádot! A másik: – Meglötték anyádot! Ordítva mentem hazafele a két gyerekkel, mán akkor ott vót édesanyámnak a húga. Megfogta a kezemet, oszt mentünk édesanyámat keresni a piactérre. Farkasinszky Lajos bácsi még ott feküdt a szobor háta megett, meg Mészáros Gyula, akit a fárú lötték le. Gyűtt velünk szembe két csendőr. Az egyik a nénémnek a vállára tette a puskáját: – Állj, vissza, hova mész, rögtön agyonlőlek. Akkor engem nekilökött a néném a csendőrnek: – Ezt lödd agyon, ha mán az anyját agyonlötted! Vót a túrospad alatt is egy ember [hosszú faasztal, tejméket árultak rajta piackor]. Az egyszercsak kiugrott, szaladt a polgári iskola fele. A csendőrök utána lötték, úgyhogy a kalapot le is lötték a fejrű.

Édesanyámat oda tették a karácsonyfa alá, ott tanátuk meg a községháza udvarán. Odament hozzá édesapám, letérgyelt hozzá, megemelte. Addig odaért egy csendőr: – Mit keresel itt, takarodj innen, meg mást is mondtak. Akkor sánta Urbán jegyző odaszót: – Hozzá ne nyúljanak ahho az emberhó, az a feleségít fogja... Ahogy édesanyám előfogta a kockás kendőit, ott érte a golyó. A kezit teljesen szétromcsolta, meg a tüdeje kapott lövést. Hátú nem vót egy lyuk se a kendőn, úgyhogy még utána abbú a kendőbű nekünk csinátak nagykabátot. Száz lébű kimosták a vértű, azután megvárta. Másnap gyűtt hozzánk a belügyminiszter, meg egy csendőr. Mondom a csendőrnek: – Menjen innen, biztos maga lőtte agyon édesanyámat! Aszongya: – Ne ríjjá, kisjányom, én nem is idevalósi vagyok, nem löttem agyon senkit se. Azt ígerte a belügyminiszter, hogy maj' gondoskodik rullunk. Mikor eltemettük édesanyámat, kigyűtt az árvaház, hogy elvisznek bennünköt. Én akkor, tizenhárom éves vótam, átöltem édesapám térgyit, hogy ne adjon oda bennünköt, én mindent megcsinálok, de ne adjon oda bennünköt. Hát oszt akkor édesapám aszonta, hogy nem ad oda bennünköt. Úgyhogy mindenki ment szolgálni – amerre látott. Eltemettük édesanyámat március 22-én, én mán egy hét múlva mentem a bolgárokho [kertészek] dógozni, így telt a fiatal életem.

Kaptunk 1500 pengót négyen testvérek, ez be vót téve az árvapénztárba. Úgyhogy mikor férhómentem, 20 pengót kaptam, ez vót a járandóságom. Édesapám is kapott 1600 pengót, az oszt vett négyőnknek másfél kertet a Templomzugba. Ennyi vót.

Teljesen érthetetlen. Megmagyarázhatatlan. Olyan nyomorultak vótak ott azok az emberek – örűtek vóna, ha a kisgazdákű megkapják azt a kukoricafődet negyedibe vagy harmadába, vagy azt, hogy kanász legyen, vagy azt, hogy béres legyen. Ezért ment oda az a sok csóró. Hogy legalább a kenyérnek valója meg lenne a családjának.

Privóczi István bácsi is ottmaradt szegény a földön. Pedig csak gyűtt haza a vetemínyfődrű, vót nála egy gereblye meg a kapa. A hídná odament hozzá egy csendőr, elvette tülle. Aszongya István bácsi: – Hát mér veszed el, hát odavótam vetemínyezni. Elvették. Nem ment el 50 métert, mikor a másik csendőr karddal fejbecsapta az őreget a kövesúton. Pedig csak gyűtt a vetemínyrű hazafelé. Lapatinszki Veronka, az meg állapotos vót. Két hónapja lett vóna még hátra.

Úgyhogy én ezekkel a gyűlésekkel úgy vagyok: – No, csak programbeszédezzetek, én felé se megyek, énnekem van elég emlékem a programbeszédrű. De azért mikor lehet vóna csapni rajtuk, mégse csaptam. Az ötvenes évekbe megállt a házunk előtt egy ávos kocs. Hogy meggyűtt Pálka Pál főszolgabíró a fogságű, oszt letartóztatták, ekkor meg ekkor lesz Gyulán a tárgyalása, menjek el. – Én nem megyek. Nem vagyok rájuk kíváncsi. Az anyámat úgyse adják vissza, ők meg mán megöregedtek, énnekem mán olyan mintegy, hogy micsinálnak velük.

A szlovéniai magyarok II.¹

A szlovéniai magyarok többsége félelemmel várta a háború végét 1945-ben. Ennek megvolt a saját oka. Négy éven át, 1941-1945. között nem voltak nemzeti kisebbség, az itt lévő szlovének lettek azokká. A félelmük indokolt is volt, hiszen tudták, hogy a Magyarországhoz tartozás négyéves idején a magyar hatóságok az itt élő szlovénékkel szemben sok esetben nem voltak korrektek.

A közigazgatás, a csendőrség viselkedése, a „beszélj magyarul, mert magyar kenyeret eszel” mondások velük szemben tartalmukban hasonlatosak voltak azzal, mint amilyen a királyi Jugoszlávia csendőrségének viselkedése volt a magyarsággal szemben. A magyarság tudta, hogy emiatt megtorlások lesznek, az új rendszer az előző zűrzavaros hónapokban részben rajtuk veri el a port azokért a sérelmekért, amiket a kakastollas csendőröktől és a túlbuzgó állami hivatalnokoktól elviseltek. A magyar hatóságok 1942-ben összesen 580 szlovén személyt internáltak. Egyes szlovének az itteni magyarságban látták sérelmük okát. Igazság szerint azonban az itteni magyarság nemigen dönthetett abban, hogy a szlovénékkel szemben milyen a hatóságok magatartása.

1945. április 4-e után a szovjet hadsereg átadta a hatalmat a helyi partizánoknak. Ezek többségükben olyanok voltak, akik a menekülő német és magyar katonaság által hátrahagyott fegyvereket felszedték, felfegyverkeztek, és átvették az ügynevezett rendfenntartást. Hatalmuk valamivel több mint négy hónapig tartott.

Ebben az időben voltak bántódásai az itteni magyarságnak. Az első dolguk az volt, hogy minden magyar faluban összeszedték a falu bíróját, egyes elöljárókat és a nyilas vezetőket. Egy részüket a lendvai várban tartották fogva, másokat pedig a Filovci községben létesített táborban. A fő nyilas vezéreket (10-12 lehetett) az orosz katonaság elvitte, és egy sem jött vissza. Kivégezés, illetve tömeges mészárlás nem volt, tudomás szerint az akkori Alsólendvai járás magyarlakta falvaiból csak néhány embert lötek le ítélet nélkül.

Tömeges internálásra azonban sor került. Az Alsólendvai járás magyarlakta falvaiból 1945. júniusában összesen 581 személyt internáltak a Ptuj melletti strnisčei táborba. Az internált családoknak még ma is élő hozzátartozói abban a meggyőződésben élnek, hogy a bosszúállás áldozatai voltak olyan bűnökért, amelyekhez semmi közük nem volt. A lendvai várban fogva tartottakat, a filovci tábor lakóit és a strnisčei táborban lévő magyarokat 1945. után szeptember elején minden ítélet nélkül szabadlábra helyezték, és mindenki visszatérhetett saját lakhelyére, azon öregek, betegek és gyerekeken kívül, akik a táborban haltak meg, mert voltak ilyen szomorú esetek is.

Ez akkor történt már, amikor a központi hatalom Ljubljanában kezébe vette a helyzet irányítását, és a helyi kiskirályok önkényes uralmának véget vetett. A muravidéki magyarság közül néhányan bíróság elé kerültek, s néhányat el is ítélték. A legnagyobb büntetés másfél év börtön volt. Az 581 internálnak szabadlábra helyezésekor, és később sem, soha senki nem mondta meg, hogy kinek az utasítására kerültek internáló táborba és mi volt a bűnük. Erről a múlt rendszerben nem volt kíváncsok beszélni. Az emberek azt remélték, s még most is remélik, hogy az ügynevezett új demokratikus rendszerben az ellenük elkövetett igazságtalanságot jóváteszik olyan formában, hogy kimondják valamilyen határozatban: büntetlenül voltak internálva. A magyar hatóságok már néhány évtizeddel ezelőtt nyilvánosan kimondták, hogy a Sárvárra internált szlovének odahurcolását elítélik, az ottani temetőben még emlékművet is csináltattak

¹ A tanulmány első részét az előző számban közzeltük (szerk.)

az ott eltemetett szlovének emlékére. Jogosan elvárhatják tehát a muravidéki magyarok is, hogy legalább ennyit tegyen meg értük a jelenlegi szlovén állam.

Amikor 1945. szeptemberében a központi hatalom vette kezébe a helyi irányítást, a magyarok elleni gyűlöletet tiltották is. Ezzel ugyan nem szűntek meg egészében a magyarok elleni kilengések, de ezek a próbálkozások már ritkábbak lettek.

Az új központi hatalom 1945. októberében megkezdte a helyi önkormányzat megszervezését, s a magyarlakta településeken arra törekedtek, hogy a magyarok is helyet kapjanak benne. Ekkor már nyíltan azt hangoztatták, hogy az államrendszer megadja a nemzetiségek egyenjogúságát. A helyi önkormányzatban ez részben meg is történt. A többségében magyarok által lakott településeken az önkormányzat elnöke és titkára magyar vagy magyarul tudó személy lett. Ezek az önkormányzati testületek a *Népbizottság* nevet viselték, és a hivatalos pecsét kétnyelvű: szlovén-magyar volt. Az 1945-ös novemberi első választásokra már kétnyelvű szlovén magyar plakátokat is készítettek.

Az újonnan felállított Lendvai Járási Népbizottság közigazgatási apparátusában már az itteni magyarok is helyet kaptak, még osztályvezető tisztségben is. Minderre törvény nem volt, de a politikai törekvés már azt mutatta, hogy a muravidéki magyarságot nem úgy fogják kezelni, mint a volt királyi Jugoszláviában.

A magyar nemzetiségi nyelven való oktatásnak sem voltak jogi vagy politikai akadályai, de a gyakorlatban sok volt a nehézség. Az 1946/47. iskolai év kezdetén megindult a magyar nyelvű iskolák szervezése. A királyi Jugoszláviából itt maradt magyar, vagy magyarul tudó tanítók kevesen voltak a magyar nyelvű iskolákhoz, ezért több magyar nemzetiségű iskolában olyan szlovén tanító dolgozott, aki tudott magyarul is. Ez arra készítette a hatóságokat, hogy 1949-ben egyéves tanítóképzői oktatást szervezzenek olyan magyar nemzetiségű fiatalok számára, akik különböző okok miatt nem fejezték be a középiskolát. Ezek az oktatók kerültek aztán a magyar nyelvű iskolákba azzal a feltétellel, hogy meghatározott időn belül magánúton tanítói oklevelet kell nekik szerezniük.

Az úgynevezett Tájékoztató Iroda 1948-as évi határozata alapján Jugoszlávia és a szocialista országok között a viszony megszakadt. Jugoszláviának és szomszédainak határain ebben az időben épült ki a vasfüggöny. A határon lövöldözések voltak. Ebben a feszült helyzetben nem került sor magyar család kitelepítésre a határ menti magyar falvakból Szlovéniában. Az éberség a határon ugyan nagyobb lett, de a magyarság összességében nem volt kitéve zaklatásnak.

A szlovéniai, illetve a muravidéki magyarok életében a második világháború után 1950-ben történt minőségi változás. Központi utasításra és támogatással 1950. június 4-én a szlovéniai magyarok megtartották az első kisebbségi konferenciájukat. Ezen megalakították a Szlovéniában élő magyar kisebbség Közművelődési Bizottságát, ami alapszabály szerint dolgozott. A bizottság szervezeten serkentette a magyar kisebbségi iskolák fejlődését, a falusi művelődési egyesületek tevékenységét, a nemzetiségi könyvtárak létesítését stb. Ekkor merült fel az a gondolat is, hogy a muravidéki magyarság önálló újságot is indítson. A próbálkozás meg is történt, de megfelelő káderek hiánya miatt rövid ideig tartott.

A muravidéki magyaroknak 1956. óta van önálló hetilapjuk, magyar nyelvű rádióadásuk pedig 1958. óta.

Újabb lényeges kedvező változás 1959-ben történt a szlovéniai magyarok életében, amikor központilag meghozták a Jugoszláviában élő nemzeti kisebbségek jogainak gyakorlatban való megvalósítására szóló határozatot. Ez a határozat részletesen magába foglalja mindazokat a területeket, amelyek az úgynevezett nemzeti kisebbségi jogokat – az oktatási, nevelési, művelődési, tájékoztatósi, nyelvi egyenjogúságot, az anyanemzettel való kapcsolattartást és a különböző választott képviselőkben való nemzetiségi részvétel egyenjogúságát – jelentik. Az említett határozat alapján jött létre

az az első nemzetiségi bizottság a Szocialista Szövetség keretében, amely harminc éven át igen aktívan hozzájárult ahhoz, hogy a szlovéniai magyarok minden területen egyre jobban megvalósíthassák jogukat a gyakorlatban is.

Ezután az 1963. évi alkotmányban, később pedig a törvényalkotásban sor került Szlovéniában élő magyar és olasz nemzetiség ügynevezett külön jogainak szabályozására, beiktatására. Az említett alkotmány alapján az a terület, ahol Szlovéniában nemzeti kisebbség él, a magyarok esetében a Lendvai és Muraszombati járás, nemzetiségileg kétnyelvű területté lett nyilvánítva. Ezen a területen kétnyelvű szlovén-magyar iskolák létesültek, és kötelezővé váltak minden gyerek számára nemzeti hovatartozás nélkül. A közigazgatásban és bíróságon a magyar nyelv egyenrangú lett. A nemzetiségileg vegyesen lakott falvak neveit a falut jelző táblákon két nyelven (szlovénul-magyarul) írták ki. Az ügynevezett kétnyelvűséget a községi (=járási) státútumok aprólékosan részletezték.

A legjelentősebb és legnagyobb lépés Szlovéniában a magyarok alkotmányos, később különböző területekre vonatkozó jogainak szabályozásában 1974-ben történt, az akkor elfogadott köztársasági alkotmány alapján. Ez részleteiben világosan, európai szinten fogalmazta meg a Szlovéniában élő magyar és olasz nemzetiségek jogait. Ennek az alkotmánynak különösen a 250. és a 251. szakasza volt jelentős a magyar nemzetiség számára, mert aprólékosan szabályozta a Szlovéniában élő magyar és olasz nemzetiségek ügynevezett külön jogait. A 251. szakasz értelmében a nemzetiségi kultúra, a saját anyanyelven való nevelés és oktatás, a nemzetiségi sajtó, a nyilvános tájékoztatás, a könyvkiadás, valamint az anyaországgal való kapcsolatok fejlesztése érdekében Nemzetiségi Öngazgatási Érdekközösséget alakíthattak. Ezek az egyesületek meg is alakultak 1975-ben. Az említett alkotmány 370. szakasza értelmében a Szlovén Képviselőház nemzetiségi bizottságot hozott létre, amelyben egyenlő számú szlovén, magyar és olasz képviselő volt. Ennek a képviselőházi bizottságnak az volt a feladata, hogy mindazokat a törvényeket, amelyek a nemzetiségi jogokat érintik, alaposan megtárgyalja, javaslatokat tegyen, és a nemzetiségi érdekközösségekkel együttesen alakítsa a nemzetiségi jogok fejlődését.

Varga Sándor

Megjegyzés: 1. A falvak összlakosságának száma és a nemzetiségi összetétele közötti különbséget a többi nemzetiség (horvát, szerb, albán stb.) adja. 2. Az 1953. évi népszámláláskor a horvátokat, szerbeket, albánokat stb. néhány település kivételével a szlovén lakosság között mutatták ki.

A nemzetiségileg vegyes települések lakosságának száma a népszámlálási adatok alapján

Település	1953			1961			1971			1981			1991		
	Lakos:	M..	Sz.	Lakos:	M.	Sz.	Lakos:	M.	Sz.	Lakos:	M.	Sz.	Lakos	M.	Sz.
A Lendvai községben (=járás)															
1. Lendva	2495	805	1690	2561	848	1713	3044	943	1617	3669	1018	1840	3806	1062	1952
2. Lendvahegy	483	49	434	475	37	438	432	39	368	461	61	327	507	71	381
3. Banuta	129	124	5	117	109	8	114	105	9	103	92	11	92	78	10
4. Csente	890	660	230	811	605	206	732	535	163	724	517	179	795	498	229
5. Dobronak	1430	981	432	1276	1022	254	1207	895	270	1185	838	316	1124	774	295
6. Alsólakos	380	320	60	345	245	100	362	300	50	353	237	80	299	167	95
7. Felsőlakos	661	609	52	571	547	24	560	479	51	516	404	98	425	372	91
8. Göntérháza	356	334	22	339	312	27	305	280	17	273	248	20	244	204	30
9. Gyertyános	769	472	297	701	426	275	665	396	253	649	354	277	635	325	279
10. Hármasmalom	271	211	60	267	210	57	237	180	43	271	190	57	329	169	104
11. Kámaháza	227	101	126	193	94	99	167	86	80	160	79	77	125	52	64
12. Hidvég	611	167	444	506	153	353	517	145	361	478	132	337	419	110	296
13. Hosszúfalu	794	647	147	780	623	157	780	588	160	826	519	176	764	454	209
14. Hosszúfaluhegy	677	176	501	607	139	468	463	102	352	325	72	252	297	63	180
15. Kapca	709	563	146	566	457	109	540	170	94	540	405	113	495	328	143
16. Kót	215	131	84	177	127	50	149	120	23	148	111	26	135	94	31
17. Pince	407	389	18	369	360	9	300	288	7	280	262	12	223	207	25
18. Pincemajor	224	10	214	201	32	169	182	41	74	145	26	43	127	14	54
19. Petesháza	835	560	275	861	581	280	884	513	279	886	513	232	991	404	324
20. Radamos	532	507	25	491	475	16	467	440	23	398	375	18	356		
21. Völgyifalu	569	546	23	537	463	74	473	438	18	450	389	44	385	314	25
22. Zsitkóc	295	234	61	274	244	30	242	200	29	205	177	18	175	154	17
Összesen	13959	8596	5346	13025	8109	4916	12822	7283	4341	13045	7019	4553	12748	6235	4863
<i>Százalékban</i>		<i>61,6</i>	<i>38,3</i>		<i>62,3</i>	<i>37,7</i>		<i>56,8</i>	<i>33,7</i>		<i>53,8</i>	<i>34,9</i>		<i>48,9</i>	<i>38,2</i>

Település	1953			1961			1971			1981			1991		
	Lakos:	M.	Sz.	Lakos:	M.	Sz.	Lakos:	M.	Sz.	Lakos:	M.	Sz.	Lakos:	M.	Sz.
A Muraszombati községben (=járásban)															
23. Csekefa	196	149	47	190	147	43	165	133	31	131	97	31	112	60	51
24. Domonkosfa	558	397	161	558	394	164	474	358	113	440	295	137	350	223	89
25. Hodos	518	340	178	465	360	105	418	322	95	339	242	89	326	218	88
26. Kapornak	222	182	40	208	189	19	183	157	22	156	118	38	133	98	30
27. Kisfalu	91	40	51	86	20	66	79	38	41	77	42	35	68	29	34
28. Pártosfalva	375	245	130	345	131	214	263	155	106	257	170	83	222	118	94
29. Szentlászló	356	309	47	356	316	40	320	276	42	274	244	26	230	188	26
30. Szerdahely	157	130	27	150	103	47	124	98	24	118	85	33	87	12	72
Összesen	2473	1792	681	2358	1660	698	2026	1537	474	1792	1293	472	1528	946	484
Százalékban		72,5	27,5		70,4	29,6		75,9	23,4		72,2	26,3		61,9	31,7
A két község															
Összesen	16432	10388	6027	15383	9769	5614	14848	8820	4815	14837	8312	5025	14276	7181	5347
Százalékban		63,2	36,7		63,5	36,5		59,4	32,4		56,0	33,9		50,3	37,5

HAGYOMÁNY

Községi címerek Vas megyében¹

Nem csupán a laikusokat, hanem a szakembereket is megtéveszti Vas megye címerállata, ami leginkább struccra vagy darumadárra hasonlít. A darupártiak legfőbb érve, hogy a címerkészítők csak valami őshonos állatot ábrázolhattak, mert a strucc soha nem járt ezen a vidéken. A másik tábor magyarázata szerint viszont a vasi nemesek nagyon jól tudták: a középkori vasműves céhek címerállata egy ókori mondából eredően a strucc volt, ezt ültették át Vas megye címerébe 1561-ben, amikor Ferdinánd elrendelte, hogy minden megye készíttessen pecsétet. Vita tárgya az is, hogy mit tart a madár a csőrében. Ha strucc, ugyancsak a mondára utalva patkót. Ha daru, akkor kardot vagy annak egy darabját. Lehet ezen még vitatkozni egy ideig.

Az önkormányzati választások után néhány hónap alatt eltűntek a régi, úgynevezett szocialista városcímerek, és megjelentek az újak, amelyek a legtöbb helyen az adott település hagyományos szimbólumait elevenítették fel. Divat lett a címerkészítés, főleg a kisebb, korábban társközségnek titulált települések reprezentálják előszeretettel ezzel is ország-világ előtt a rendszerváltáskor visszaszerzett önállóságukat.

Vas megye 218 településéből csaknem ötvennek van már saját címere, egy-két éven belül valószínűleg a többiek is követik a példát. A községek már a XVIII. század közepétől használtak címereket, de az 1907-es névtörzskönyvezéskor is csupán a helységek húsz százalékának volt címere Vas megyében. Ezeket egyébként 1950-ig a tanácsok megalakulásáig hivatalosan használhatták. Törvény vagy rendelet később sem tiltotta, pontosabban a szocializmus éveiben is készíthetett címet bármely település, ha ezt előzetesen jóváhagyta a Képzőművészeti Lektorátus. A lehetőséggel nagyon kevesen éltek.

A települések természetes igénye, hogy saját, lehetőleg egyedi címerük legyen, de nem minden esetben lehet összeegyeztetni ezeket az igényeket a szakmai követelményekkel. Nagysimonynak kétszáz éve ismert címere van, a település képviselő-testülete mégis ragaszkodott ahhoz, hogy a hagyományoktól teljesen eltérő motívumokból készítsenek újat. Csehimindszent címerében azt szerették volna mindenképpen kifejezni, hogy ennek a falunak a szülőtte Mindszenty hercegprímás. A szakmai és a helyi igények végül olyan kompromisszumos megoldást hoztak, hogy a címerpajzs fölött megjelent az apostoli kettős kereszt, alul pedig az érsek jelmondata. Megyehídon elvetették a község hagyományos, ám teljesen jellegtelen címerét, helyette a község nevét szimbolizáló, folyón átívelő híd képét fogadták el.

Címertervezéskor a szakember először azt vizsgálja meg, milyen hagyományos szimbólumok vagy arra utaló leírások találhatóak az adott település korabeli irataiban. Több hétig, esetleg hónapig eltart ez a munka. Nem ritkán gondot okoz, hogy a mai község egykor több önálló településből állt, amelyek közül általában a nemesi községeknek volt valamilyen címerük, a jobbágyfalvaknak viszont nem. Ilyenkor kettéosztják a címet, amelyben helyet kap a nemesi jelkép éppúgy, mint a jobbágyásra utaló ekevas.

Egy másik csoportba sorolhatók az úgynevezett beszélő címerek, mint például a már említett Megyehíde vagy Hegyfalué, utóbbi egy hegy előterében látható falukép-

¹ A címerek rajzát lásd a hátsó borítón. (Szerk.)

pel kellően szimbolizálja a települést. Nehezebb a dolga a címertervezőnek olyan települések esetében, amelyek ősi címerrel nem rendelkeznek, s a falunévből sem vezethető le az eredet. Ilyenkor megvizsgálják, volt-e címerük a község egykori nemesi családjainak. Így készítették el Ivánc új címerét az egykori Ivánci és Sigray család ősi címereiből. Nem ritka, hogy a falu védőszentjét ábrázolják, mint például Nyőgerben, Perenyében vagy Vasszentmihályon.

A címeren látható szimbólumok sok esetben nem ugyanazt jelentik a laikusnak, mint a szakembernek. Alsóújlak címere, amit láthatóan nem szakember készített olyan, akár egy vegyeskereskedés. Minden olyan jelképet rárajzoltak, ami a helybeliek szerint a falura, az ott élő emberek hétköznapijaira utal. Csak éppen azt nem vették figyelembe, hogy egy hálnak és egy szarvasbikának a címerábrázolása a heraldika szerint nem feltétlenül jelenti azt, hogy a településen halászáttal és vadászattal foglalkoznak, vagy foglalkoztak. Akik üzletszerűen készítenek címert, azoknál fordul elő gyakran a jelképek összekeveredése.

A címer- és zászlóhasználatot az önkormányzatok rendeletben szabályozzák, ám a legtöbb településen a falu határát jelző tábla az egyetlen hely, ahol látható a címer. Jákon a polgármesteri hivatal valamennyi iratán feltüntetik a címert, mindent elkövetnek azért, hogy a falu lakói megismerjék, elfogadják, sajátjukként tiszteljék az összetartozás e szép szimbólumát.

Feiszt György

Lorántffy Zsuzsanna Bibliás könyve és román iskolája

Széleskörű szakirodalom régóta tárgyalja Lórántffy Zsuzsanna, a kiváló erdélyi fejedelemszóny és nagyhírű sárospataki úrnő művelődéspártoló tevékenységét. Alig esik szó viszont alábbi két alkotásáról.

Kevésbé köztudott, hogy teológiai írásműveket is készített. S tudjuk, hogy Lórántffy Zsuzsanna volt *az első magyar nő, akinek nyomtatott könyve jelent meg*. A középkorból számos nőíró is ismerünk, akik a kódexmásolás során saját gondolataikat és nevüket is megörökítették. Ilyen volt Ráskai Lea, Sövényházi Márta és mások. Az ő sorukat folytatta I. Rákóczi György erdélyi fejedelem nagy műveltségű felesége, aki nem kézzel írott kódexben tette közzé az általa összegyűjtött bibliai anyagot, hanem már *nyomtatott könyvben*.

Moses és a proféták, azaz az igaz keresztyeni vallásnak negyvenöt ágazatának szent írás béli győzhetetlen bizonságh tetele – ez a címe a gyulafehérvári nyomdából 1641-ben kikerült szép kiállítású könyvének. Ebben a fejedelemszóny Mózes és a proféták szent írásai könyveiből kigyűjtött idézetekkel kívánta bizonyítani a *kálvinista hitfelfogás 45 tételét*. A kötetben ugyan nincs a fejedelemszónytól származó saját szöveg, viszont a gyűjtés, s a gyűjtött szövegek szakszerű elrendezése az ő munkája.

A könyvben szereplő idézetek – olvasható a címlapon – „nagy részént az fejedelmi méltósággal tündöklő erdélyi fejedelem asszonytul, Lorántffy Susannatul, másoknak jó példa adásával, az szent írásnak gyakori olvasása között ki szedegettettenek”. Tehát a kor szokása szerint mások is készítettek saját használatukra ilyen bibliai idézetgyűjteményt. Ezek példáját követte a fejedelemszóny is, aki gyakran olvasta a Bibliát.

A könyvben kifejtett kálvinista vallásfelfogás 45 tételének legtöbbje éles támadás a katolikus egyház hagyományos tanítása ellen. Ez Lórántffy Zsuzsanna könyvének fő címeiben kemény, *határozott megfogalmazásokban* olvasható. Néhány példa ezt jól

megvilágítja: „Az megigazulásról: csak az hit által vagy az megigazulás”. „Az jó cselekedetekről: az jó cselekedetek által nem igazulhat meg az ember”, „Az szentekről: az szenteket nem kell segítségül hívni”. „Az purgatóriumról: nincs purgatórium”. „Az képekről: nem szabad képeket csinálni isteni tiszteletnek okáért, sem azokat tisztelni”. stb.

Lorántffy Zsuzsanna hitsorsosainak nagy része *örömmel és elismeréssel* fogadta, forgatta a könyvet, hitük megerősítését és elmélyülését várva tőle. De voltak, akik alaposan megkritizálták a művet. Egy Pozsonyban vagy Bécsben kinyomtatott ismeretlen szerzőjű röpirat „Nova Transylvanica” címmel gúnyolódó hangon foglalkozott a könyvvel és a kor szokása szerint goromba hangon támadta a főrangú szerzőt.

A fejedelem, I. Rákóczi György mindent megtett, hogy ez a gúnyirat ne juthasson felesége kezébe. Közben azonban a gyulafehérvári fejedelmi udvar egyik köztisztelőben álló papja, Keresztúri Pál nem csupán haragra gerjedt a röpirat hírére, hanem maga is hasonló becsmérlő hangnemben egy ellenröpiratot készített a fejedelem tudta nélkül.

Váratlan lett a folytatás. I. Rákóczi György felfogása szerint ugyanis a *mocskolódásra nem mocskolódással kell felelni, a bectelenséget nem teszi semmissé mások új bectelensége*. Ezért úgy rendelkezett, hogy kutassák fel, gyűjtsék össze és égessék el a két röpirat példányait. Rendelkezését tökéletesen végrehajtották: ma egyetlen példányt sem ismerünk egyikből sem.

Az 1642-es esztendő végére azután a nagy port felvert könyvvita hullámai elenyésztek.

„Mi Lorántffy Susanna néhai méltóságos idvezült Rákóczi Györgynek, Isten kegyelméből Erdélyországnak fejedelmének, Magyarország részeinek urának és a székelyek ispánjának etc. megmaradott özvegye. Adjok tudtokra mindeneknek...” – kezdődik az özvegy fejedelemasszony magyar nyelven írt iskolaalapító okmánya, amely „kelt Fogarasi városunkban” 1657. április 3-án.

A dél-erdélyi Fogaras vára, városa, és széles környéke ebben az időben a Rákóczi-Lorántffy-család birtoka volt. Ekkor Erdély államvallása a *kálvinizmus*, de többkevesebb megszorítással más vallások hívei is gyakorollhatták hitüket. Az erdélyi román lakosság az ortodox (görögkeleti) hitet vallotta. Az erdélyi református egyház vezetőinek határozott szándéka volt, hogy a református vallást a román lakosság körében is elterjessze. Ennek a kezdeményezésnek a szolgálatában állt a fejedelemasszony által alapított *fogarasi román tannyelvű református népiskola*.

A *román lakosság műveltségének emelésére* „az ő jövődöbéli hasznokra egy olá Scholát rendelnénk s emeltetnénk” alhoz szükséges tanítókkal és jövedelmeikkel együtt – írta az alapító levélben. Igazgatására rendtartást készíttetett. Ennek szabálypontjait „az oláság eleinek (=vezetőinek, előkelőinek) ez Fogaras földén proponáltván (=bemutatván) azok is igen nagy örömet acceptáltak, sőt ők is értékek szerint való segítségeket ígérték ez istenes szent dologhoz.” A szabályzatból kitűnik, az új román tannyelvű református népiskolában egyrészt *elemi szintű oktatás* folyt, másrészt falusi iskolákban működő *tanítók képzése* történt; végül a *latin iskolába készülő* református papi pályára menni akaró, román anyanyelvű fiatalokat készítették elő hivatásukra. (Lorántffy Zsuzsanna alapító levelében a „román” kifejezésnek az „oláh” szó felel meg.)

Csupán néhány részletet tudunk idézni *A fogarasi olá Scholának rendi és törvényi* című szabályzatból, amelyet Lorántffy Zsuzsanna teljes egészében belefoglalt alapító levelébe.

A rendtartás első részében az *új iskola helyéről és épületéről* történik rendelkezés. Eszerint a fogarasi magyar református iskola mellett legyen, mégpedig „az olá tanítványoknak magyarul való tanulásokért, a magyar, deák írásnak is könnyebb megtanulhatásáért, értéséért”. Tehát a két iskola, illetve két nemzetiségű tanulóifjúság szoros közelsége a román gyerekek számára elősegíti a magyar nyelv tanulását és a magyar-

latin betűk, írásmód megismerését. (A román egyházi és világi írásbeliség ekkor ugyanis kizárólag a cirill-betűs írásmódot használta.)

Ez a közeli szomszédság azonban Lorántffy Zsuzsanna szerint azt is eredményezheti, hogy „viszont a magyar scholabéliek is, akiknek kedvük lészen hozzá olá szót és írást tanulhassanak.” Vagyis *a román nyelv nem lebecsült, hanem a magyarral egyenértékű nyelv* a fejedelemszony szerint.

És bár a román iskola tanulóinak külön épületet kell létesíteni, de az *udvara* átjárható szomszédságban álljon a magyar iskola udvarával, a köztük lévő kerítésen *kapu* legyen, és e „*közajtón öszve járhasanak*” a magyar és a román tanulók, kik „szép egyességben tartoznak egymással élni”. Ez a szabálypont is mélyen bevilágít Lorántffy Zsuzsanna humánus „nemzetiségi politikájába”! S természetesen ezt is hozzáfűzte e szabályponthoz: „a szép egyesség megszegői érdemük szerint megbüntettetnek”.

Az új református román iskola *mesterére, azaz tanítójára* is fontos szabályok vonatkoznak. Jól tudjon románul beszélni és írni; olyan „igaz tudományú, tudós ember”, aki valamelyik magyar református iskolában végzett tanulmányokat.

A szabályzat szerint a román iskolamester magyar kollégájával „jó correspondentiát tartson”, vagyis a magyar és a román református iskola tanítója *legyen jó viszonyban, egyetértésben egymással*, „mint egyenlő tisztebeli atyafiak, és mindketten a tanítványokkal is tartsanak együtt egymás között, hogy sem az oláhok a magyaroktól, sem a magyarok az oláhoktól semminémű bosszúsággal ne bántassanak.”

Így sorjáznak tovább a szabálypontok a tananyagról (román olvasás, írás, román egyházi énekek), a használandó könyvekről, a diákok különféle iskolai és iskolán kívüli teendőiről, a tanító javadalmáról, az egész anyagi ellátásáról, a tanulók fegyelmi szabályzatáról (ebben a büntetésekről), az iskola felügyeletéről, a tanítók egyházi szolgálatáról és hasonlókról.

Végül a *megerősítés*: ezek a szabályok, rendelkezések, amelyek „az Isten dicsőségére és az oláh nemzetnek épületekre (=épülésére) felette szükségesek, aszerint a méltóság szerint, mellyel Isten kegyelméből ez fogarasi baronatusat bírjuk, mind egészen, mind pedig minden cikkelyében, rekeszében helyén hagyjuk, javaljuk és megerősítjük...” S ott van Lorántffy Zsuzsanna saját kezű aláírása és pecsétje.

Az új fogarasi román református iskola valóban megnyitotta kapuit. Erre az 1660-as évekből vannak adataink. További sorsa homályba vész, s a XVII. század végén kialakuló Habsburg-fejedelemség idején már aligha működött. De maradandó értékű, ma is tanulságos Lorántffy Zsuzsanna szándéka *a magyar és a román népesség békés együttéléséért és közös felemelkedéséért*.

Dr. Fehér Erzsébet

Dalnokverseny Rév-Komáromban 1869 pünkösdjén

Rév-Komáromban 1869 pünkösdjére szerveződött meg a dalárda, illetve ért el olyan színvonalat, hogy közönség elé léphetett, más énekkarral versenyre kelve. Nem a verseny volt a főcél, hanem a város kulturális gyarapodásának megünneplése.

A dalárda szervezése már korábban kezdődött, s nagy izgalom előzte meg a fellépést. Egy komáromi polgár, B. úr a város közepén 12 éve haszonvételre a dalárdának ajándékozta kertjét. Az egyeslet kicsinosította a kertet, beültette fákkal, felszerelte minden kellékkel, hogy itt dalosversenyt és táncos mulatságokat rendezhessenek. A nagy napot 1869 pünkösöd másnapjára tűzték ki. Meghívták az esztergomi dalárdát, valamint

Érsekújvárt is képviselte az ottani dalárda 8 tagja. Esztergomból május 16-án este 11 órakor hajóval érkezett a 32 énekes és egy karnagy. Az esztergomiak nagy örömmel fogadták a meghívást, de szívélyes és kitüntető barátság jellemezte a fogadtatást is. A vendégdalnokokat a kikötőbe érkezésükkor énekkel fogadták, s „a város magyaros jellegű és világhírű vendégszerető polgárai”-nál szállásolták el őket.

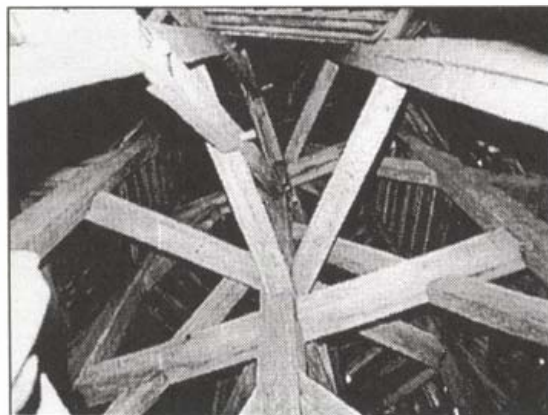
Pünkösöd másnapján az esztergomi dalárda a Szent András templomban miserészleteket énekelt, „minden váraozáson felül...” A feljegyzések feltehetően túlságosan buzgó hangvételiűek, amikor azt írják, hogy „valami világhírű conservatórium tagjait vélték hallani.” Sikerük azonban bizonyosan nagy volt. Valóságos esemény!

Mise után a délutáni találkozót a tágas és díszes Neurührer-féle kávéházban tartották, innen indultak öt órakor a komáromi dalárda kertjébe. Élen az esztergomiak, egyesülve az érsekújváriakkal, majd a helybeli dalosok és pártoló tagjaik – mintegy százötvenen – haladtak. A komáromi dalárda saját zászlaját is vitte. A kertbe érve a három dalárda együtt elénekelte a Szózat első két versszakát. Ezt követően Molnár Ádám, a komáromi dalárda elnöke üdvözölte az esztergomi vendégeket, akiknek vezetője köszönte meg a szíves fogadtatást.

A kert megtelt vendégekkel, akik kíváncsiak voltak az énekesek előadásaira, s várták az azt követő táncos mulatságot, amit egy csinos „sveitzi modorban épült” veranda alatt tartottak meg. A dalárdák versenyéből előre sejtethetően a már képzettebb esztergomiak kerültek ki győztesen, akik főleg klasszikusokat énekeltek. Jól megfeleltek a váraozásnak a révkomáromiak is, noha ők könnyebb dalokat adtak elő. A közönség az esztergomiak produkciójánál főleg az igen nagy fegyelmességet értékelte, s kitüntető figyelem kísérte a kiváló képzettségű esztergomi karmestert, aki egy elemi iskolai tanár volt.

Az énekverseny után kezdődött a táncmulatság: palotás, s más társas táncok, valamint csárdás. Feljegyezték, hogy a csárdást legalább húsz alkalommal kérte vissza az ünneplő közönség. Fennmaradt annak emléke is, hogy a komáromi hölgyek – akik feltűnően bájosak voltak – a magyar táncokban alaposan megforgatták a korábban éneklő dalárda-tagokat. A táncmulatsághoz hozzátartozott a sokféle ízletes étel, s a Komáromban igen kedvelt neszemélyi bor. A felköszöntések hosszú sorában, s a reggeli tartó mulatozásban – így emlékeztek rá – a férfiak maradtak alul. Ilyen volt a komáromi régi szép világ, amelynek hangulatát fokozta a városi nemzeti banda muzsikája.

Dr. Alföldi Kálmán

*Harangtorony
sisakjának ács szerke-
zete
Vámosatya*

EMLÉKEZZÜNK

Szülőfalum Dálnok és a Református Székely Mikó Kollégium

A szanszkrit nyelvben az emlékezet és szeretet fogalmának kifejezésére ugyanegy szót használnak. Szeretni annyi mint emlékezni. Emlékezni annyi mint szeretni. Az életnek, mely örökös ígéretével felettünk kering csak egyetlen kielégülése van, az, amit az emlékezésben felkeltett szeretet nyújt. Ebben teljes egész-szé kerekedik ki a múlt minden élménye. Hetven éves korunk után a legtöbb dolog amit igazán szeretünk, a múltban van.

1885-ben a magyar kormány elhatározta, hogy az ország fennállásának ezeréves évfordulójára négyszáz elemi népiskolát épít. Ezekből kettő Háromszéken épült fel: az aldobolyi és a dálnoki, nem egészen egy év alatt. A dálnoki iskola a református egyház tulajdonában lévő ún. kapitányi kvártély telkén épült fel, amikor a megyei királyi tanfelügyelő Csánky Viktor volt, iskolai igazgató Darkó Mihály, iskolagondnoksági elnök Lázár András, helyettese Beczássy Imre. A központi minisztériumi népiskolai épülettípusra alapján Krájger Péter és Berkecz János sepsiszentgyörgyi építési vállalkozók emelték a négy terjedelmes tantermet, igazgatói lakást, iskolaszolga lakását, irodát, szertárt magába foglaló impozáns épületet.

Ebben az épületben tanított engem az 1926-1927-es és az 1927-1928-as tanévben első és második elemiben Darkó Ilona, az 1928-1929-es és az 1929-1930-as tanévben harmadik és negyedik elemiben Forró Margit tanítónő. Igazgató volt Barkó János.

Hála Darkó Ilona tanító néninek s a velem egykoros nagybátyáimnak, nagynénéimnek, akikkel együtt jártam iskolába – anyai nagyszüleim neveltek az ő tizenegy gyermekük mellett tizenkettediknek – első elemista koromban karácsonyra megtanultam olvasni. Azóta egyfolytában olvasok – immár hatvanhat esztendeje!

Sorsdöntő élmények elemista koromból: Úri házaknál Sepsiszentgyörgyön, majd Brassóban szolgáló édesanyám 1927-ben megrendelte nekem Benedek Elek *Cimbora* című gyermekújságját. Így én is Elek nagyapó unokája voltam 1929-ben hirtelen bekövetkezett haláláig.

Dálnokban 1864-ben nép- és olvasóegyleti könyvtár alakult. Állománya 1903-ban 269 mű 257 kötetben, melyből 1902-ben 374 kötetet kölcsönöztek ki. Az 1920-as években Anghelescu román közoktatásügyi miniszter intézkedett, hogy a magyar népkönyvtárakat csomagolják össze és küldjék a román tudományos akadémiába. Dálnokban ez csak részben történt meg: a könyvek egy részét Gergely Imréné Fülöp Amália megmentette, s azokat az olvasni vágyóknak – így nekem is mint gyermeknek – kölcsön adta. Költő István pap második elemista koromtól hittanra tanított és vasárnap-i iskolát is vezetett. Nagyanyám Kicsi Andrásné megrendelte nekem *Az én kicsinyeim* című református gyermeklapot.

Anghelescu román közoktatásügyi miniszter 1924. június 26-án új elemi iskolai törvényt léptetett érvényre. Ennek értelmében a magyarok által lakott megyékben ún. kultúrzonát létesítettek, ahol az „idegen uralom által a hosszú századok alatt elnemzetlenített román népet vissza kell hódítani” s azért itt csak román tannyelvű

iskolák lehettek. Ezt a törvényt Dálnokban az 1930-1931-es tanévben hajtották végre. Barkó János igazgatót és Darkó Ilona tanítónőt nyugdíjazták. A kézdímarikosfalvi székely úri családból származó Forró Margit tanítónő maradt, átállt görög-keletinek és az odakerülő Pavel Costantin nevű román tanító felesége lett, s 1940-ben Barcaföldvárra mentek tanítani.

Költő István 1930 tavaszán, egy szép júniusi vasárnap délután, az egykori magyar állami elemi népiskola – a millenniumi iskola – egyik keletre néző tantermében felolvasta Alphonse Daudet francia író *Az utolsó óra* című novelláját. Cselekményének időpontja 1871. május 10., a német-francia háborút befejező versailles-i béke aláírásának pillanata. Színhelye egy elzászi falu iskolája, ahol a tanító feltűnő izgatottan viselkedik. Egyszerre csak megszólal a kicsi francia falu templomának harangja. Szomorú félrevert kongása hirdeti a gyászos eseményt: a békeokmány alá van írva, s a kicsi francia falu ebben a pillanatban leszakadt az anyatestről. A francia tanítónak a lelkében, aki negyven évig tanított francia nyelven, minden összeomlik. Nyelvének nincs már keresnivalója az iskolában, nincs többé szerepe a közéletben. Gyermekeim – mondta remegő hangon –, ez volt az utolsó francia óra. Ne felejtsetek el soha, hogy a ti nyelvek a világ legszebb, legtisztább nyelve. Ezt a nyelvet minden körülmények között őrizzétek meg. Soha elfelednetek nem szabad, mert az a nép, amely szolgaságba esett, de őrizi a nyelvét, a börtöne kulcsát tartja a kezében.

A francia író tanításával búcsúzott a dálnoki állami elemi népiskola tanuló serege 1930 júniusában a magyar nyelvű oktatástól, s indult a teljesen román tannyelvű iskolai év felé. Én pedig – hála drága jó anyámnak, a székely szolgáló Kicsi Máriának – a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumba. Biztatott is igen az öreg, sokat tapasztalt „nagybölcs” zsellérazszoney a Káska néven ismert, földszüket Már Máriné, hogy ha jól tanulok, miután elvégeztem a „négy butát” – négy elemi – s elvégzem a „hat ostobát” is – azaz a hat gimnáziumi osztályt, akkor úr lesz belőlem s vár reám „Jóvilág országa”. Az pedig ilyen: tej-tó, túró-domb, kása-halom. A kerítést kolbászból fonták s töltött káposztával fedték be. A sültkappan hátában késsel repül be az ablakon. Hideg soha sincs. Meleg soha sincs. Szél sohasem fúj. Aki reggeltől délig alszik, fizetése egy arany forint, aki déltől estig alszik, fizetése egy ezüst pengő. Csak „Jóvilág országát” kicsit nehéz elérni. Egy retentő hegy választja el „Rossz világunktól”. Ezt a hegyet keresztül kell rágni, s biza ez tiszta szarból van – Szarhegy.

Ezt a biztatást kaptam a vén Káskától.

Költő István pap az áldozatot hozó régi dálnokiakat állította elem példának. Sicilia prima docuit majores nostros. – Székelyország tanított először őseinkre.

Dálnoki Teleki Mihály (Dálnok 1720 – Sárpatok, 1800) ügyvéd, jogtanácsos, 1800-ban 711 kötet könyvet adományozott végrendeletileg a székelyudvarhelyi református kollégiumnak. Adománylevelében mondja: „Valaminthogy eddig is a tudományokat és azokban gyönyörködő jóra igyekezőket annyival inkább becsülöttem, minthogy én is ezekben való szorgalmatosságomnak köszönöm az isteni áldás által mind becsültetésemet, mind azok által szerzett vagyonomat, hogy a tudományokat szerető ifjaknak felsegíllésére addig is kész igyekezetemet megbizonyítsam, s nemes székely mint szülő kedves nemzetemhez vonzó indulatból hagyom és testálok sok utazásaimmal és szorgalmatosságommal egybegyűjtött könyveimet a nemes székelyudvarhelyi református kollégiumnak oly formán, hogy azokat illő gondviselés alatt megtartván azokkal az ifjúság tanulása könnyébbítésére megkívántató könyvtárt szaporítsa.”

Dálnoki Miklós István (Dálnok, 1765 – Szilágygörcsön, 1830) uradalmi gazdatiszt 1820-ban a zilahi református kollégiumban 20 ezer forintos alapítványt tett.

Dálnoki Gaál Mihály (Dálnok, 1780 – Kisludas, 1840) uradalmi jószágigazgató 1835-ben 40 ezer forintos alapítványt tett a székelyudvarhelyi református kollégiumban.

Ferenczi János (Közéapajta, 1789 – Dálnok, 1868) dálnoki református pap, kézdi eszperes a Rikánbelői Communitás 1858. augusztusában tartott ülésén 1200 kötetből álló

könyvtárával az alapítandó sepsiszentgyörgyi református kollégium könyvtárának alapjait megvetette.

Dálnoki Lázár Mihály (Dálnok, 1820 – Brassó, 1904) dálnoki földbirtokos, királybíró, majd főispán 1860-ban a sepsiszentgyörgyi református kollégiumban 1500 forintos alapítványt tett.

Beczássy Kristóf (Zágon, 1819 – Dálnok, 1905) dálnoki földbirtokos a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó kollégium tápintézete javára 1000 forintos alapítványt tett.

A teljesség kedvéért meg kell írnom, hogy már az én diákkorom idején, 1932-ben *Dálnoki Péter Zsigmondné Dálnoki Kovács Amália* mintegy 800 holdas birtokát, mely állott erdő, legelő, kaszáló, szántó birtokból, továbbá több nagy gyümölcsös kertből s három nagy házassal telekből, a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumra hagyta, éppen Költő István pap biztatására.

A szülőfalu és az erdélyi magyar múlt világából szerzett ismeretekkel nem kis mértékben felruházva indultam 1930. szeptember 15-én alszei Dobra Ferenc megfogadott kétlovas szekerekkel Sepsiszentgyörgyre a Kollégiumba. Azelőtt kétszer is voltam már ott: egyszer felvételi vizsgán s egyszer versenyvizsgán, amelynek eredménye folytán köztartási- és tandíjkedvezményben részesültem. Kimentünk a faluból a Kötömenyén, belé a brassói országútba, át a Nádas hídján, át a Vesszőláb hídján, át a Csobodon – ez mind dálnoki határ még – bé Maksára s át a Besenyő patak hídján s az Eresztevényi tető alatt megálltunk, hogy szusszanjanak a lovak. Emberemlékezet óta megállott ott minden szekér. A szekeres meghúzogatja a lovak fülét, megrázogatja a csimbókjukat, hogy valami baj ne érje őket. Így tett Dobra Feri bá is. S aztán fel a Tetőre s a Tetőn megint megálltunk Gábor Áron sírjánál. 1892-ben leplezték le a Gyárfás Győző királyi főmémők tervei alapján készült síremléket. Rajta felirat: „Rabok voltunk. Most szabadok” Gábor Áron a székely ágyúhős, honvédőrmagy. Elesett a kökösi csatában 1849. július 2-án.”

Meghaladjuk az eresztevényi tetőt, s Dobra Feri bá elmondja a sokszor elhangzott csúfolódást az albisiakról. Mit mond az albisi fakó szekér az Eresztevényi tetőnél? A kenetlen fatengelyű albisi szekér a Tetőre felmenet nyekeregve kéri a hájat (valamikor a tengelyt nem degettel, hanem disznóhájjal kenték meg), s ezt mondja: „*Uram, Jézus, segíj meg!*” Ha felér a Tetőre, kezd az út lejténi, a Keresztút felé már nincs szükség Jézus segítségére s vígan kiabálja: „*Akár segítesz, akár nem, akár segítesz, akár nem.*”

1930. szeptember 15-én szép ősz volt. Dálnokban, Maksán, Eresztevényben zúgtak a cséplőgépek. Az országút szélén az almafákon zöldellett-sárgállott a pónyika alma. Előtünk, utánunk jöttek a diákok szalmazsákjával megrakott szekerek. Kézdi székéből albisi, mákosfalvi, alsó- s felsőcsernátoni s ikalfalvi diákok s a Keresztútnál találkoztunk az Orbai székéből s Alsó-Sepsi székéből jövőekkel: zabolaiak, pávaiak, kovásznaiak, pákésziak, kőrösiek, zágoniak s aztán a nagyborosnyóiak, egerpatakiak. Így hömpölygött be a diáksereg a kollégiumba. A szekerek beálltak az udvarra. Megkezdődött a diszlokáció, az elhelyezés. András Tivadar tanár úr, az internátusi elnök jó előre kijelölte mindenki helyét. Így kerültem a „felső négybe”, azaz a második emelet négyes számú hálótermébe, ahol a szobafőnök a végtelenül szelíd, kedves Bedő úr volt, erdővidéki nyolcadikos diák. Elindultam a nyolceszetendős kollégiumi életre. Osztálytársam volt Csutak Csaba, az igazgató fia, s így – gondolom – neki köszönhetjük, hogy a mi osztályunkban a történelmet és a latint Csutak Vilmos tanította 1936. május 14-én bekövetkezett váratlan haláláig.

Tanáraim a múlt időben egyre hatalmasabbak lesznek. Az egyéni nevelés módszerével tanítottak, neveltek. Aki évről évre új gyermekereget vesz gondjaiba, aki minden iskolai esztendő végén kibocsát a szárnya alól az életbe egy-egy csoport reményfelleget elinduló ifjúembert, akinek egy országrész egymás utáni nemzedékei ültek évek hosszú során át tanítványként lábainál, annak szükségképpen megannyi szívhez megvan a titkos bejáró ajtócskája. Minden szentgyörgyi tanár ilyen volt.

A református nevelés a diákközösség hatalmas nevelőerejére is támaszkodott. Szervezett alkalmak: vasárnaponként részvétel a gyülekezeti istentiszteleteken hol a Vártemplomban, hol Szemerján. Alsó osztályokban vasárnapi iskola, felső osztályokban bibliakörök az Ifjúsági Keresztény Egyesület (IKE) keretében, csütörtökön esténként imaóra, szombaton este préces az elsőemeleti tanulószobában, ahol az ábécé sorrendjében nyolcadikos és hetedikes diákok tartották az istentiszteletet.

A református nevelés csúcspontja a konfirmáció. 1934. május 10-én, Urunk mennybemenetele napján konfirmáltunk a sepsiszentgyörgyi református vártemplomban. A gimnázium negyedik osztályában egész évben a *Heidelbergi kátét* tanultuk s a 128 kérdést és feleletet szóról szóra megtanultuk. Az ünnepi istentisztelet és fogadalomtétel délelőtt volt. Délután hat órára minden megkonfirmált, tehát a fiú- és leánygimnázium tanulóit és városi gyülekezet hitben megerősített fiataljait is a vártemplomba rendelte Imreh Dezső lelképásztor. A háromszéki székely születésű, nagyszerű, művelt, hívő pap 1918-ban Abrudbányán lelkészkedett, ahol a románok súlyosan bántalmazták, annyira, hogy ezüst gégét kellett neki csináltatni. Bevonult a megkonfirmált ifjúság a templomba. A pap minden ajtót bezárt. Nem beszélt, nem énekeltünk. Imreh pap előttünk mondta a konfirmációi vallomást s mi mondtuk utána. Így valahogy:

„Mennyei atyánk tudd meg, hogy mi szeretünk Téged. És tudja meg az egész világ. Nem titkoljuk az angyalok elől, belékiáltjuk az emberek arcába, meg fogjuk mondani szüleinknek és barátainknak, tanúnak hívjuk fel az egész teremtett mindenséget, a Sátán seregeit is, hogy mi megállunk Krisztus mellett.

Ti angyalok tagadjatok meg és sirassatok meg, ti ördögök triumfáljatok és tépjetek darabokra, édesanyánk, magyar református anyaszentegyház takard be gyászfátyollal orcádat, nevünk töröltessék ki az Élet könyvéből, testünket vesse ki a föld, lelkünket ne fogadja be az ég, ha mi megtagadunk téged: lelkünknek Vőlegénye, Urunk, Királyunk, Krisztusunk.”

A vallomás elhangzott. Imreh Dezső pap a főbejárati ajtót kinyitotta s mi némán, megrendülten távoztunk. Lehet-e ezt elfelejtteni?

Érthető okokból minden tanárunk megkövetelte a tiszta, szép magyar beszédet s minden órán értelmes, szabatos, jól átgondolt, kerek feleleteket kellett adjunk.

Nagy nevelő ereje volt a legációba járásnak is. Erdélyben a három sátoros ünnep három napon át tart. Így a legátusnak meg kellett tanulnia két prédikációt a második és harmadik ünnepek délelőtti istentiszteleteire és három könyörgést, mert mind a három ünnep délutánján már a legátus szolgált. Előfordult, hogy Sz. Szász Béla hittan tanár felkérdezte az előre betanult prédikációkat, esetleg a könyörgéseket is. De ritkán. Viszont mi, tanulók egymásnak felmondtuk a biztonság okáért. Lámpalázunk jócskán volt, de a papok és a hívek jóindulata megkönnyítette szereplésünket. Akadt persze játékos kedvű pap is, mint a kézdimartonfalvi, Imreh Lajos, akinek fennmaradt az emlékezete. A legátus ügyesen s bátran elmondta a prédikációt, de a Miatyánk elmondásába belezavarodott. Imreh pap ahelyett, hogy segített volna, felszólott a papi székről a szószékben izzadó diáknak: „Szüvet (azaz szívet) neki, legátus úr”, aki ettől még jobban dadogott. A megyebíró egyetlen hangos szó bemondásával elindította a jó úton a boldogtalan deákat. Szentgyörgyi tanuló koromban, amikor hetedikes, nyolcadikos voltam, hatszor voltam legációban. Zalánban és Bikfalván egyszer-egyszer, Lécfalván és Feldobolyban pedig kétszer-kétszer.

Szentgyörgyi 17-18 éves diák, mint legátus! A papi házak légköréhez alkalmazkodni tudni kellett. Ünnepek szombatján és első ünnepen a szentegyházi kíséretében végigjártuk a falut s a kijelölt házaknál átadtuk a conceptust – az ünnepi üzenetet –, az egylapos szép nyomtatványt, melyet Szász Béla tanár úr írt minden alkalomra s a Jókai Nyomdában nyomták. Harmadik ünnepen újból végigjártuk a falut, mikoris felvettük a legátumot, a szerény összeget minden háznál, ahova a conceptust vittük.

Papok, papok szegény háromszéki papok! A faluban összegyűlt szerény összeget bőségesen kiegészítették. Nekem legalábbis igen: Zalánban Dávid József, Bikfalván Kiss Albert, Lécfalván Csorja Sándor. Hiszen a legátumból a legátus öltözet ruhát vagy cipőt tudott magának csináltatni. Századok óta jártak s remélem, még most is járnak az erdélyi református diákok legációba s akaratlanul is végeznek szociográfiai felmérést és néprajzi gyűjtést. Van-e ennek a világon párja?

Dr. Kónsza Samu, a Kollégium egyik magyarszakos tanára népköltészeti termékek gyűjtésére buzdított minket. Magam is gyűjtöttem Dálnokban s néhány dálnoki mese s népdal meg is jelent Kónsza tanár úr kiadványában.

Első gimnazista korom óta járatam az *Iffjú Erdély* című ifjúsági lapot. Mikor negyedik voltam, a lap által meghirdetett szellemi olimpiászra beküldtem *Háromszék leírása* című dolgozatomat, amelyért jutalomkönyvet nyertem, s a lap *Somvirág* című rovata jó hosszú részletet közölt is belőle. Hetedikes koromban a szellemi olimpiázon két dolgozattal szerepeltem és a versenyzők között első lettem. Pénzjutalmat kaptam, mintegy ezerkétszáz lejt. Az IKE konferenciái az erdély magyar református ifjúság seregszemléi voltak. Földműves-, gyárimunkás-ifjak, kisipari segédek, középiskolások, egyetemi hallgatók gyűltünk össze. Legelőször 1935-ben Nagyenyeden voltam ifjúsági konferencián, később Köpecen, Kézdivásárhelyen stb. A konferenciákon megismert kolozsvári teológusok: Orth Imre, Dobri János adták a kezembe Németh László, Féja Géza, Szabó Zoltán, Kádár Lajos írásait, Sinka István, Erdélyi József, József Attila verseit.

Az 1936-1937-es tanévben megalapítottuk a Kollégiumban az EMMA-t, az Erdélyi Magyarságerő Munkálkodók Alakulatát, melynek elnöke Csutak Csaba volt, tagjai Kós Károly, a későbbi néprajztudós, Jakó Dénes, lett textilmérnök, Bakcsi Gábor, lett sepsikőrispataki pap s lett fiatalon öngyilkos, jómagam Erdélyi Lajos, lett pap, Daragus Ernő, lett jogász s még többen mások. A magyar népi írók műveinek olvasása mellett, a magyar múlt alaposabb megismerését akartuk s különösen az erdélyi magyarságét, hogy a jelen kérdéseit jól megérthessük s jobban felkészüljünk a jövőre.

Furcsa, forrongó osztály voltunk. Tanáraink nehezen bírtak velünk, de az a régi Kollégium s azok a régi tanárok, akiknek megannyi ifjú szívhez megvolt a titkos bejáró ajtócskájuk, tisztelték a bennük rejlő, szunnyadó tehetséget s így sok fiatalos hibánkat nyesegették ugyan, de javítani nem nagyon tudván, elnézték.

Nagyon változó szorgalommal szereztem az egyes tantárgyakból az alapismereteket. A nyolc esztendő alatt – eltekintve az 1932-1933-as tanévben az egész intézetben eluralkodott influenzajárvány miatti tanítási szünettől, mikor mindenki hiányzott – egyetlen napot hiányoztam. Akkor tudniillik a tanítási óra szent volt. Arról senki semmilyen körülmények között nem hiányozhatott. A bennlakó növendékeknek ugyanilyen szent volt a délután négy óraker kezdődött szilencium.

1938. júniusában a brassói Saguna Andrásról elnevezett román görögkeleti főgimnáziumban álltam érettségi vizsgára. Nem lettem éret. 1938. szeptemberében és 1939 júniusában a brassói Ion Mesotáról elnevezett állami román főgimnáziumban – valamikor ez volt a nagyszerű brassói magyar állami főreáliskola, a Magyar Királyság legszínvonalasabb középiskolája – megismételt érettségi vizsgáim nem sikerültek.

1940. júniusában a budapesti református főgimnáziumban megszereztem az érettségi bizonyítványt. Az intézet egyik tanára, a kolozsvári eredetű dr. Barthos Kálmán véletlenül végighallgatta a történelem feleletemet s ennek alapján beajánlott a Bárány József Collegiumba, ahol sikeres felvételi vizsgát tettem, s így 1940. szeptemberében a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán a magyar-román szakon kezdtem tanulmányaimat. Az Eötvös Collegium nekem legalább olyan „alma materem”, mint a Mikó-kollégium.

Én komolyan vettem a családi „vállalkozást”

*Kutas Emilné Podmaniczky Mártával
beszélget Sári Katalin*

Milyen rokonságban vagytok báró Podmaniczky Friggyessel?

• Apai nagyapám testvérbátyja volt. Édesapám – báró Podmaniczky Pál – másfél éves volt, amikor édesapja meghalt és Frigyes bácsi apjaként gondoskodott róla. Ő legényember volt, így nem volt gyermeke. Annyit tudunk Frigyes bácsiról, hogy édesapám gyermekkorában minden vasárnap ott volt nála, együtt sétáltak a városban – a Belvárosban – és elmondta édesapámnak terveit.

Édesapám nagyon nehéz körülmények között nőtt fel, mert nagyapám elvesztette egész vagyonát – koronauralmi igazgató volt Óbudán –, és mivel nagyanyám csak 4-5 évig volt a felesége, nagyapám halála után nem kapott egy fillért se. Ezért nagyon nehezen éltek. Édesapám nem járhatta végig a gimnáziumot, hanem beállt nyomdába dolgozni, majd elkezdett nyelveket tanulni, és sokat fordított (például hollandból fordított verseket, s ezt ki is adták később); de nem volt szabad megmondania Frigyes bácsinak, hogy milyen nehéz körülmények között élnek. Amikor aztán 18 éves lett, elhatározta, hogy evangélikus teológus lesz, így elment Pozsonyba tanulni. Valószínű, hogy nagybátyja segítségével jutott be a pozsonyi teológiára. Elvégezte a pozsonyi teológiát. Rettentően lelkesedett választott hivatásáért, és szívvel-lélekkel csinálta. Az ifjúságot akarta nevelni. Négy évnyi tanulás után még egy évre kiment Rostockba tanulni, s amikor onnan visszatért, 1907-ben meghalt Podmaniczky Frigyes.

Édesapám 1885-ben született, és 22 éves lehetett, amikor elvégezte a tanulmányait. Egy év múlva már a Teológiai Főiskolán tanított. De ez nem sokáig tartott, mert Galántától 7 km-nyire – Felsőszelire – került lelkésznek, ahol nagyon szeretett lenni és őt is szerették. Itt elhatározta, hogy megházasodik. Rettentően vallásos ember volt és ezt is az Istenre bízta.

Kit talált magának feleségül?

• Akkor már levelezett későbbi anyai nagyanyámmal – Szász Károly református püspök lányával –, aki írogatott, és sokat fordított is. Nagyanyám kapcsolatba került a németországi ún. Ébredési Mozgalommal, akik azt tanították, hogy az egyház lelanyhult, nem foglalkozik a Biblia lényegével. Ez a mozgalom aztán Magyarországon is beindult! Nagyanyám sok ilyen egyházi jellegű könyvet, éneket fordított. Köztudott, hogy a Lórántffy Zsuzsanna Egyesület komolyan foglalkozott a Bibliához kapcsolódó tanításokkal – itt csak asszonyok voltak –, s ebből aztán kinőtt az ún. Betánia Egyesület. Apám levelet írt Varga Gyulánénak – anyai nagyanyámnak –, hogy hallotta, van még „eladó lánya”, és istentől kapta azt a gondolatot, hogy megkérdezze, Ilonka nevű lánya nem jönne-e hozzá feleségül. Nagyanyám válaszul ezt írta: „Ilonka lányom egyetlenemet végzett, tanárnő és sok kérést elutasított. Nem valószínű, hogy elmegy falura, mert az Andrassy úti Leánygimnáziumban tanárnő, azelőtt a Veress Pálné Gimnáziumban tanított.” De aztán édesapám mégis csak elvette Varga Ilonkát, aki otthagytá gimnáziumi állását.

Édesanyám 1900-ban érettségizett. Ők voltak az első lányosztály, akik érettségiztek, mert ott azelőtt – a Veress Pálné utcában – csak felső lányiskola volt. Több egyetemi tanár tanította őket. Akkor az volt a szemlélet: a lányok buták; azoknak nem érdemes érettségizni a felső lányiskolában! Ám akik ebbe az osztályba jártak, mind kitűnően

érettségiztek. Édesanyám is végig kitűnő tanuló volt, magyar-latin szakos tanár lett belőle. Ők kezdték – lányként – először ezt a pályát Magyarországon! Amikor aztán „falusi papné” lett, már – főállásban – nem tanított.

Felsőszeli szép csallóközi falu, ahol a lakosság nagy része evangélikus volt, és jó módú gazdák lakták. Édesanyám tanította a lányokat, asszonyokat ott Bibliára, erre-arra. Én ott születtem és az idősebbik öcsém, Tamás is. Édesapámnak csak az volt a szíve-vágya, hogy tanítson. Eperjesen teológiai tanári állást kapott, így felkerültünk Eperjesre.

Én 1915. augusztus 7-én születtem, amikor már nagyban dúlt az I. világháború. Még Eperjesre el tudtunk költözni, és kis kerülővel meglátogattuk Budapesten nagyszüleinket. Ott született a húgom. Eperjes – számunkra – nem sokáig tartott, mert jött a kommunizmus és az evangélikus teológiát megszüntették. A teológia-tanárokat három napra be is csukták – így édesapámat is –, majd ezután az egész teológiát felmenekítették Budapestre. Édesapám nem ment velük, mert Pozsonyban megüresedett egy állás, ahol teológiát tanított; igaz, mi Modorban kaptunk lakást. Aztán jött Trianon! Édesapámnak tótul kellett tanítani és fel kellett esküdnie a Csehszlovák Államra! Ezt nem akarta és akkor átjöttünk Magyarországra.

Üllő mellett volt nagyanyám birtoka – kis kúriácska – oda költöztünk és itt éldegeltünk. Édesapám Budapesten az evangélikus egyházban német segédlelkézi állást kapott. Nagyanyám – mint már említettem – komoly vallásos mozgalom tagja volt, és megalapította a Betánia Egyesületet, ugyanis a Lórántffy Zsuzsanna Egyesület női mozgalom volt; ez pedig sokkal szélesebb társadalmi rétegeket fogott át. A Betánia Egyesület a Gyulai Pál utcában vett házat és vasárnaponként ott tartotta összejöveteleit. Édesapám ebben a mozgalomban is tevékenykedett, és mivel közel húsz idegen nyelven beszélt, sokat utazott vidékre, külföldre. Voltak külföldi kapcsolataik például Franciaországgal, Angliával, az USA-val, Hollandiával, Svédországgal – így bejárta szinte egész Európát.

Négy évig kint élünk nagyapám kúriáján, Löbpusztán (Üllőhöz közel). Közben én hatéves lettem. Ott nem volt iskola, így édesanyám tanított engem az első három elemiben. A pusztai gyerekeknek is kis iskolát csinált, mert ott addig nem volt iskola, és én minden évben Pesten, a skótoknál vizsgáztam. Aztán a Betánia Egyesület Gyulai Pál utcai házában kaptunk lakást, ahol négy évig éltünk. Én még egy évig Muraközi Ilonka néni magániskolájába jártam, amely ott volt a közelünkben; oda járt húgom és Tamás öcsém is. Mielőtt beköltöztünk Pestre, májusban megszületett a kisebbik öcsém, János. Tehát négyen vagyunk testvérek. Igaz, volt egy Juliska nevű kistestvérünk is, de ő meghalt, mert valami komplikáció következett be születésekor, és akkor falun nem volt orvos. Amikorra kocsival odaért az orvos, már késő volt.

Hol folytattad tanulmányaidat?

• A Baár-Madas-féle Református Leányiskolában. Köztudott, hogy ekkor már működött a Lónyai utcai Református Fiúiskola és ennek mintájára hozta létre két ember – Baár és Madas – lányok részére az iskolát. Itt tanultam három évig, aztán Sopronba költöztünk.

Trianon után a felvidéki magyar teológiai főiskolák megszűntek, és mivel Sopronban volt a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Kara, édesapám ott kapott tanári állást. Ekkor még gimnazista voltam, de nagyon sirattam a pesti egyházi gimnáziumot.

Sopronban kertes villában laktunk, majd szüleim később nagyobb házat építettek. Közben meghalt nagyapám, aki kiváló ember volt. Róla tudni kell, hogy jogot kezdett tanulni, de a szülei szegények voltak és másodévesként beállt a Statisztikai Hivatalba dolgozni és végigjárta az összes „ranglétrát”. 1900-1914 között ő volt a Statisztikai Hivatal igazgatója. Jogi könyveket és nagyon szép verseket írt.

Hogyan hívták anyai nagypádat?

•Vargha Gyulának. A szakemberek még most is gyakran emlegetik. A görzsönyi Vargha családból, Komárom megyei faluból származik; kurta nemesek voltak. Családja aztán Kávára, majd Löbpusztára költözött (Üllőtől 7 km-re). Ott volt háromszáz holdas birtokuk, amin nagyon rossz, homokos volt a talaj, akácerdő, nagy gyümölcsöskert volt, ahol mi gyerekek nagyon jól éreztük magunkat. Amikor nagypámnak egy kis szabad ideje adódott, gyümölcsfákat ültetett és gondozta őket, de közben bejárt Budapestre dolgozni. Nagypám a Tisza-kormányban kereskedelmi államtitkár is volt, majd a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke lett – akkor Berzeviczy Albert volt az elnök. Nagypám a Kisfaludy Társaság másodelnöke volt. Nagypám 76 éves korában tüdőgyulladásban meghalt. Még a nagyszüleim eljöttek hozzánk Sopronba, meglátogatni bennünket. Nagymamuska gondozta a gyerekeit, 23 unokáját és a Betánia Egyesületben, majd annak egyik későbbi ágában – a FÉBÉ-ben – tevékenykedett; diakoniszszáknak (református, illetve evangélikus apácáknak) tartott bibliaórákat. Amikor jött a háború, elment Kunszentmiklósrá, aztán eljött hozzánk Sopronba, ahol hetente egyszer tartott bibliaórát. Nagymamuska nagyon érdekesen beszélt és mindig tömve volt a szobánk hallgatósággal. Velünk élt, és 84 éves korában halt meg.

Nagyon szerettem Löbpusztán – nagyszüleim birtokán – lenni, ahol gazdaság volt, mindenféle állattal. Annyira irodalomcsalád volt a miénk, hogy például a nagyszüleim a tyúkoknak shakespeare-i neveket adtak. Emlékszem arra, hogy például az egyik fekete tyúkot Lady Machbet-nek hívták! Mulatságos volt ott az élet! Amikor beköltöztünk Pestre, sokszor visszajártunk a család birtokára. Édesanyámék öten voltak testvérek, és köztük senki sem akart oda költözni. Próbálták a birtokot bérbe adni, de semmi hasznot nem hozott, aztán 1930-ban el is adták. Akkor a föld ára nagyon kevés volt, az építkezés pedig nagyon drága.

Az a ház, ahol Sopronban laktunk, kicsinek bizonyult és a szüleim kölcsön felvételével nagyobb házat építettek a Löverek aljában, a Károly-magaslaton. A soproni iskolában jól tanították az idegen nyelveket. A latinon kívül franciát, németet tanultam. Itt érettségiztem 1933-ban. Mezőgazdász szerettem volna lenni, és talán ezért is szerettem a nagyszüleimnél lenni. Arról ábrándoztam, hogy a szüleim vesznek majd nekem két hold földet.

És mi lett ebből az ábrándból?

•Amikor másodéves egyetemi hallgató voltam a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Karán, egy Pro Christo – Krisztusért – Diákszövetség előadásán (téli konferencián) megismerkedtem későbbi férjemmel, aki akkor már református lelkész volt Zuglóban. Három nap múlva megkérte a kezemet! Azt mondta: úgy látja, ez az Isten akarata! Ő már nem túl fiatal és hozzáillő társat keres. Olyan határozottan mondta – hogy ez Isten akarata, és kért, mondjak igent –, így igent mondtam! Majdnem húsz évvel volt idősebb nálam.

Hány éves voltál, amikor férjhez mentél hozzá?

•Majdnem húsz. Otthagytam az egyetemet, mert ő hallani sem akart választott szakmámról, így nem folytattam az egyetemet. Így lettem zuglói református lelkész! Én komolyan vettem a családi „vállalkozást”! Férjem Zuglóban szolgált 1931 óta – tehát már négy éve ott dolgozott – a Róma utcai Református Templomban. Ezt a templomot a múlt század végén építették, bővítették, és férjem idején egyre nagyobb lett a gyülekezet.

Férjed milyen családból származott?

•Férjem református papfiú volt, édesapja Törökszentmiklóson volt lelkész. Férjem is nagyon szerette a hivatását, így sok hívője – főleg sok fiatal – is volt. Ekkor erős volt a cserkészmozgalom is. Az emberek szívesen jártak a templomba. Eleinte én is eljártam a női bibliaórákra, de aztán el voltam foglalva a gyermekeimmel Hat gyermekünk lett!

Igaz, könnyű dolgom volt, mert volt segítségem. Három alkalmazottunk is volt sokszor. Én nem tudtam főzni, de volt aki főzön. Szép parókia volt a miénk! Négy szobánk, személyzeti szoba, konyha, fürdőszoba is volt. Én csak a gyerekekkel foglalkoztam.

Szobrász fiam – Kuti László – 1936-ban született, utána született Gábor 1938-ban (ő 1956-ban érettségizett a zuglói I. István Gimnáziumban, de nem vették fel az egyetemre, pedig építészmérnök szeretett volna lenni. Így beállt a Sörgyárba hordómosónak, aztán 1956-ban kiment Nyugatra). 1940-ben született Péter, pedig már abban reménykedtünk, talán kislányunk lesz. 1944-ben született Ilus lányunk. Aztán 1948-ban megszületett Bálint, majd 1951-ben a kisebbik lányunk Ágnes. Van tehát négy fiam és két lányom.

Férjedet mikor nyugdíjazták?

• 1962-ben nyugdíjba küldték. Ekkor kilencen voltunk, s a parókiáról ki kellett költöznünk. 1962 november végére Zuglóban találtunk magunknak megfelelő lakást, s akkor még a négy gyerek velünk volt. Igaz, ez a lakás 74 m²-es volt. Sok holmink volt, mert a családnak minden tagjának volt valami hobbija. A férjemnek szép egyházi könyvtára volt, én meg gyűjtöttem a családi levelezést. Még a nagyanyám, szüleim leveleit is őrzöm!

A férjemnek aránylag szép fizetése volt, de ekkora családnak több pénzre lett volna szükség. Amikor a legkisebb gyermekünk – Ágnes – 10 éves lett, elhelyezkedtem az Agrárgazdasági Kutató Intézet könyvtárában. Az idegennyelv-tudásomat hasznosítottam, mert a kutatók mindig megkértek, hogy fordítsak. Amikor férjem meghalt 78 éves korában, angolul is megtanultam. Tízéves munkaviszony után már kaphattam volna saját jogon nyugdíjat, de még rádolgoztam, mert marasztaltak és a gyerekek is kiröpültek a házból.

Megmentett és restaurált kartonok Radnóti Kovács Árpád szén freskóvázatai.

TERMÉS

Utca és közterület elnevezések Körömden

Párizsról járja a hír, hogy jónéhány kerületében még ma is el lehet igazodni a Balzac regények nyomán. Ugyanezt nem lenne tanácsos megpróbálni Körömden, akárcsak egy 1900-ban készült csatornázási térkép alapján sem, ugyanis sűrűn változtak a nevek századunkban. Ezzel a tanulmánnyal szeretnénk megkönnyíteni mindazoknak a dolgát, akik eligazodni kívánnak a város utcáinak múltbéli elnevezéseit illetően, vagy összefüggéseket kívánnak keresni különböző politikai rendszerek és azok emlékkállítási gyakorlata között.

A közterületek névadási szokásait vizsgálva, Magyarországon két szakasz különíthető el: (1) A településszerkezet lassú formálódása és a tervszerű alakítás kezdeti időszaka és (2) A polgári kortól (XIX. századtól) napjainkig tartó időszak.

Az első szakaszra a természetesség volt jellemző, amikor is nem a városvezetés döntései nyomán születtek az elnevezések, azok csak átveszik, alkalmazzák nyilvántartásaikhoz. A második szakaszra – napjainkig tartóan – a tervszerű formálás és vele együttjáró törvényesítések jellemzik a névadásokat: közgyűlés, képviselőtestület, tanácsülés majd újra önkormányzati jog lett a közterületek névadása, illetve annak módosítása.

Körömd csak annyiban tér el az átlagos magyar településektől, amennyiben ez a város nem spontánul alakult, hanem telepítéssel keletkezett. Ebből következően Körömden már viszonylag korán rendezett utcák, terek, szerek jöttek létre.¹ Még ha sűrűn változtak is az elnevezések, de a tájékozódást elősegítette, vagy legalábbis megkönnyítette a telepítés áttekinthető szerkezete.²

A polgári kort megelőző időszakokkal dr. Iványi Béla: *Képek Körömd múltjából* című tanulmánya foglalkozik és megemlíti számos utcaelnevezést is.³ Sajnos több ponton nem tett különbséget a népnyelvben élő és a hivatalos elnevezések között. Csak a példa kedvéért: a népnyelv Újvári útnak is hívta a főutcát, mai Rákóczi utat, de annak az előbbi hivatalos elnevezése dokumentumokkal nem volt mindeztideig igazolható. Dr. Tóth István György: *Körömd alapítása, a város alaprajza a XVII. században* című igényes, szakszerű tanulmánya, dokumentumokkal és térképekkel való hitelesítése jelenti számunkra az egyik kiinduló pontot.⁴ A XIX. századtól pedig saját kutatásaimból építkezem. Városterképek, ingatlanbejegyzések, gazdacímtárak, képviselőtestületi anyagok, tanácsülések, Nemzeti Bizottsági és rendőrségi iratok alapján kíséreltük meg a hitelesnek mondható összegzés elkészítését.

A definiálás

„Az utca, a közterület mindennapi életünk megnyilvánulásainak fontos és jellemző terepe. Városban, falun a házsorok között a közlekedés lebonyolítására kialakított, rendszerint nem széles, illetve kisebb fontosságú útvonalról – utca –, vagy a házak

¹ *Tóth István György*: *Körömd alapítása. A város alaprajza a XVII. században* Századok 1979/4. sz.

² Uo. térképmelléletek

³ *Dr. Iványi Béla*: *Képek Körömd múltjából. Körömd Füzetek* 1943/4. sz.

⁴ *Tóth István György* idézett tanulmányából

között, mindenekelőtt az utcák keresztesítésénél keletkező közterületről – tér – van szó. A fogalom további finomításával beszélhetünk átjáróról – két utca összeköttetése kapualjakon, udvarokon, vagy vasúti síneken – közről – összekötő utcácska – sorról, sétányról – amelynek csak egyik oldala van beépítve – laza beépítésű útról, valamint parkról – zöldterület, határoló házak nélkül – mindezek tartoznak a közterület fogalmába.⁵ Nézzük példákkal bemutatva, melyek találhatók ezek közül városunkban, Körmenben.

Utca: Deák Ferenc utca, Rákóczi Ferenc utca, Zsák utca. *Út:* Hegyalja út, Rábamelléki út, Hunyadi út. *Tér:* Dobó tér, Olcsai Kis Zoltán tér, Petőfi tér, Szabadság tér. *Lakótelep:* Bartók Béla lakótelep, Oncsa telep, Rokkant telep, Tisztviselő telep. *Szer:* Cigányszer (volt 1945-ig), Pajtaszer (volt a XVII. században). *Kör:* Várkör, Szabadságkör. *Szabad tér:* Várkert, Béke park.

A névválasztási formák, indítékok

1. Egyszerű, természetes közösségi jelek:

Ide azok tartoznak, melyek nem szakadnak el a tájtól, annak jellemző tulajdonságaitól.

Keleti utca – a település égtáj szerinti szélső utcája.

Mező utca – változóan több utca is viselte egymás után ezt a nevet, de mindig megművelt földterületek voltak a szomszédságában.

Nyúl utca – korábban azon a helyen volt a Nyulak sűrűje elnevezésű dűlő.

Rábamelléki utca – a folyóval párhuzamos egyik utca.

Szénatelep utca – a terményforgalmazás helyszíne volt.

Vasútmellék utca – a vasúti pályával párhuzamos utca, melynek csak egyik fele volt beépítve.

2. Olyan nevek, melyek az utcában lakó személyről, épületről kapták elnevezésüket, s vált szokásból törvényileg is elfogadottá: Ezek többsége a XVII. századtól ismert nevek.⁶

Ballás Deák utca – a benne lakó írástudó emberről elnevezve.

Kapu utca – a városkapuhoz vezető utca.

Kórház utca – az utcában lévő ispotályról elnevezve, de a XX. században az új kórházról is nevezték rövid ideig.

Malom utca – az utca végén lévő rábaparti vízimalomra utaló név.

Sóház utca – az utcában lévő sóház adta a nevét.

Templom utca – az utcában lévő katolikus templomról kapta a nevét.

3. Számozással jelzett utcák:

A Rokkanttelep és a Tisztviselő telep utcái 1928 márciusig római számmal voltak jelölve:

I., II., III., IV., V. stb.

4 Mesterséges utcanévek a XIX. századtól:

a) Irányjelző utcák

Berki út – Alsóberki volt önálló községrész főutcája.

Hegyalja út – A Korona szállótól a Csörnöc rétig vezető út.

Szombathelyi postaút – A Korona szállótól a rádóci földekig vívő út.

Újvári út – Az újvári úti dűlőkhöz vezető út.

b) Személyekről elnevezett utcák: Ezek mindig is a kordivattól függtek.

„A boldog békeidőkből”: Bercsényi Miklós-, Deák Ferenc-, Kossuth Lajos-, Rákóczi Ferenc-, Thököly Imre utca.

⁵ Varsányi Péter István: A szombathelyi utcanévváltozások krónikája 1989-1992. Vasi Szemle 1993/3. 26. old.

⁶ Tóth István György idézett tanulmányból

„A Horthy időkből”: Gróf Apponyi Albert-, Gróf Tisza István-, Horthy Miklós-, Lord Rothermere-, Szent Imre herceg-, Dr. Vass József-, Fery Oszkár utca.

„A koalíciós évek 1945-49 idejéből”: Ady Endre-, Áchim András-, Bajcsy-Zsilinszky Endre-, Batsányi János-, Bem József-, Damjanics János-, Fürst Sándor-, Garami Ernő-, Lenkey János-, Mónus Illés-, Rózsa Ferenc-, Sallai Imre-, Somogyi Béla-, Tácsics Mihály-, Zalka Máté utca és Petőfi tér.

„A Szocializmus idejéből 1950-1989”: Nikos Beloianisz-, Rákosi Mátyás utca.

1990 után: Prímás-, Rózsa-, Szent Imre herceg-, Téglagyári-, Templom utca.

c) Olyan személy nevét viselő utca, mely a névadó munkásságát ismerte el ily módon, politikától mentesen: Dienes Lajos óvodalapítóról; Vida József jogász, költőről; Dr. Batthyány Strattman László hercegorvosról; Olcsay-Kis Zoltán szobrászművésztől; Molnár Lajos ornitológusról.

d) A korszellemet őrző utcanevék, nem személyekről elnevezve: Kolozsvári-, Muraszombati-, Komáromi-, Aradi-, Pozsonyi-, Nagyvárad-, Németújvári-, Alkotás-, Alkotmány-, Felszabadulás-, Úttörő utca.

e) Állat- vagy növényneveket viselő utcák: Pacsirta-, Akác-, Avar-, Juhar-, Nyírf-, Pipacs-, Tölgyfa-, Rózsa utca.

Névadási kezdemények

Vegyük sorra az elnevezéseket a XVII. századtól, mivel az első térkép ami fellelhető Körmendről 1667-ben készült, majd az 1720-ból, 1784-ből, 1857-ből származókat is figyelembe vettük.⁷ A XX. századot vizsgálva: 1990-es városi csatornázási térképet, 1991-es új kataszteri térképet és az 1993-as legújabb várostérképet vizsgáltuk, vetettük össze.⁸

Az első térképen való eligazodást, a későbbi 1698-as esztendőből származó Urbárium segíti elő, amelyben négy utcanév van megemlítve:

1. *Torony utca:* a mai Kölcsey Ferenc utca, mely a benne lévő építményről lett elnevezve, bár előtte még kapitány utca nevet is viselte.

2. *Ettei utca:* a mai Dienes Lajos utca nyugati fele, mely az utcában lakó Hettyei családról kapta nevét.

Kapu utca: a mai Széchenyit és Vida J. utcát jelentette, amely összekötötte az északi és déli városkapukat.

4. *Malom utca:* a mai Berzsényi D. utca volt melynek déli végén állt a rábai vízimalom. Egy alig 49 évvel korábbi leírásban *Ballás deák utzája* nevet viselte a benne lakó Retkes Ballás deákról. Egy 1603-ból származó urbárium szerint már lakták a *Piarcteret*, a mai Szabadság teret.

Ugyanezen időből tudunk egy *Mártonné utzáról*, de azt még senki nem tudta a kutatók közül azonosítani a kevés információ miatt. És megvolt már 1680-ban a mai Rákóczi út egy névvariációja *Újvári ucca*-ként, de hivatalos irattal alá nem támasztva, népnyelvi elnevezésként.

Pajta szer, mely nem lakóházakkal volt beépítve, a mai Rákóczi Ferenc út északi oldalán. Térképen csak 1720-tól rögzítették, amikor is a mai Rákóczi Ferenc utcát Nagy ucca néven szerepeltették.

1720-ban a *Szombathelyi utca:* a mai Thököly Imre utcával volt azonos. Ugyanezen részen a mai Deák Ferenc és Kossuth Lajos utcákkal egybeeső részen a Pajtaszer szekerűtjai *Bodó* és *Tóth uccaként* van leírva. Mivel a lakóházakkal kiépült utcák másképpen helyezkednek el, ezért nem lehet a maiak előzményeként tekinteni.

⁷ 1667: Országos Levéltár C. 30. (Eredetije Karlsruheban van), 1720: uo., 1784: uo., 1857: Országos Levéltár Térképtár ús. 78. Körmend. Vas megye.

⁸ Az első kettő a Vas megyei Levéltár térképtárában, az utóbbi a városi polgármesteri hivatalból származó.

Az 1760-as években készült felmérés már az eddig említettekkel együtt 18 utcanevet sorolt föl: *Hajas utza*: a mai Lenkey János; *Kis utza*: a mai József Attila; *Templom utza*: ma is ez a neve; *Alsó és Felső keresztutza*: a mai Dienes László; *Hidrajáró utza*: a mai Mónus Illés utcából indult merőlegesen a Rábára egy rövidke utca. Hosszú ideig lóúsztatónak nevezett rész. A XIX. század utolsó negyedében a liberális politikai gyakorlat és a császári-királyi udvar politikai enyhülése lehetővé tette, hogy a század nagy magyarjaival elkezdve, de a Körmenden helyileg ismert személyekről is lehetett utcákat elnevezni. Deák Ferenc, Széchenyi István, Berzsényi Dániel után Udvary Ferenc, Batthyány Fülöp, Dienes Lajos, Vida József vált névadóvá.

Ezt követően az 1900-as első esztendőben kapott új nevet néhány utca, ami az egyértelműséget is elősegítette: *Thököly Imre utca*: korábban volt Szombathelyi utca, miközben volt egy Szombathelyi postaút is, a mai Hunyadi utca. *Bercsényi Miklós utca*: korábban volt Mező utca, de mivel a vasúton túli új szélső utca örökölte meg, a mai Ady Endre utca segítette a tájékozódást.

Mikes Kelemen utca: korábban volt Kórház utca, de az újonnan fölépült kórház is joggal tartott igényt a névre, így oldották föl a kettősséget. *Arany János utca*: nem találtunk semmiféle indoklást arra, miért vették el Udvary Ferenc nevét az utcától. *Rákóczi Ferenc utca*: Rákóczi hamvainak hazahozatala Kassára, adta a keretet az ünnepségsorozatra az átnevesítéshez a korábbi Nagy, illetve Hosszú utcából. *Kórház utca*: a már indokolt új kórházról lett a mai Munkácsi Mihály utca elnevezve.

A trianoni békeszerződés aláírása után szinte azonnal indult az átnevesítés első hulláma. Mindezt belügyminiszteri kezdeményezésre tették a települések országszerte. Körmend követte az elvárást, kifejezve a korszellemmel való azonosulást.

A leválasztott országrészekre emlékezve évszázados utcanevek estek áldozatul 1921-től: Árok utcából: *Kolozsvári utca*, mai Bem József utca; Kis utcából: *Muraszombati utca*, mai József Attila utca.

Ugyanezen évben, 1921-ben két államférfiúról neveztek el utcát:⁹ *Gróf Apponyi Albebről*, a volt Hajós-, mai Lenkei János utcát. *Gróf Tisza Istvánról*, a volt Kulcsos, mai Dózsa György utcát. 1928. márciusban az egy esztendeje folyó előkészületek után döntött a képviselőtestület a Tisztviselő telep és a Rokkant telep utcáinak „hazafias és méltó elnevezéséről”.¹⁰ Ezek nagyjából új utcák voltak: *Jókai Mór*, ma is Őrzi; *Petőfi Sándor*, ma is Őrzi; *Vörösmarty Mihály*, ma is Őrzi; *Árpád*, ma is Őrzi; *Komáromi*, ma Bacsó Béla; *Aradi*, ma Tánicsics Mihály; *Pozsonyi*, ma Mártírok; *Nagyváradi*, ma Bartók Béla; *Németújvári*, ma Téglyagári; *Nyúl*, ma Rózsa; *Tilalmasi*, ma Somogyi Béla.

1930 tavaszán a hercegorvos emlékére a fő téri Immaculáturum kivilágításával egyidőben utcát is elneveztek róla, *Dr. Herceg Batthyány Strattmann László* néven, a mai Móricz Zsigmond utcát.

Ugyancsak 1930-ban lesz utcanévadó: *Horthy Miklós*, a mai Bástya mely korábban is Bástya volt. *Lord Rothermere*, a volt Mező, mai Ady Endre utca. *Dr. Vass József*, (a város díszpolgára volt belügyminiszter) a mai Erkel Ferenc utca. 1931-ben pedig újabb kultuszeremtés viszi el a korábbi Alsóberki főutcáját, Szent Imre hercegre változtatva azt.

1940. decemberében a Tanácsköztársaság idején volt úgynevezett „ellenforradalmi lázadás” csendőráldozata kapott utcát, *Fery Oszkár*ról nevezték el az addigi Hid-, a mai Bajcsy-Zsilinszky Endre utcát. Aktualitását az odatelepített csendőrlaktanya avatása adta.¹¹

1943. májusban kezdődött egy 15 házból álló telep építése, amit az Országos Nép és Családvédelmi Alap finanszírozott, nagycsaládos, hazafias érzelmű, magyar munkások támogatására. *ONCSA* telep lett a neve.

⁹ Vas m. Levéltár közgyűlési jegyzőkönyvnek V. K. 36/10. 1921. 102. old.

¹⁰ Vas m. Levéltár közgyűlési jegyzőkönyvnek V. K. 36/10. 1928. 155. old.

¹¹ Körmend Város története. Szerkesztette Szabó László 1994.

Ezt követően a háború végén a Nemzeti Bizottság „hazafias felbuzdulásból” visszaállítja rendeletileg a *Bástya-, Mező- és Híd* utca elnevezéseket.

A nagy átkeresztelés 1948. március 13-án volt: „Korszerűtlen és elavult utcanevek megváltoztatása”¹² címmel volt napirenden a képviselőtestület előtt az ügy. Az évfordulás elnevezéseket kezdeményezték, de azon jóval túlfutva határozták el a névváltoztatásokat: *Esze Tamás utca*: a volt Halász u.; *Bem József utca*: a volt Kolozsvári u.; *Sallai Imre utca*: a volt Németújvári u.; *Somogyi Béla utca*: a volt Tilalmasi u.; *Mókus Illés utca*: a volt Rábamellék u.; *Batsányi János utca*: a volt Szegély u.; *Dózsa György utca*: a volt Gróf Tisza István u.; *Áchim András utca*: a volt ONCSA telep; *Bajcsy-Zsilinszky Endre utca*: a volt Híd u.; *Bacsó Béla utca*: a volt Komáromi u.; *Ady Endre utca*: a volt Mező u.; *József Attila utca*: a volt Muraszombati u.; *Rózsa Ferenc utca*: a volt Nyúl u.; *Mártírok utca*: a volt Pozsonyi u.; *Zalka Máté utca*: a volt Újváros u.; *Móricz Zsigmond utca*: a volt Dr. Herceg Batthyány Strattman László u.; *Garami Ernő utca*: a volt Kórház u.; *Bartók Béla utca*: a volt Nagyvárad u.; *Damjanics János utca*: a volt Sóház u.; *Görgey Artúr utca*: a volt Dr. Vass József u.; *Batthyány Lajos tér*: a volt Piac tér; *Szabadság kör*: a volt Várkör.

Az államszocialista korban csupán kisebb módosítások, pontosabban négy bejegyzett változás történt: 1950-től *Erkel Ferenc utca* lett a volt Görgey Artúr u.; 1952-től *Rákosi Mátyás utca* lett a volt Deák Ferenc u.; 1953-tól *Nikos Beloianis utca* lett a volt Templom u.; 1956-tól pedig újra *Deák Ferenc utca* lett a volt Rákosi Mátyás utca.

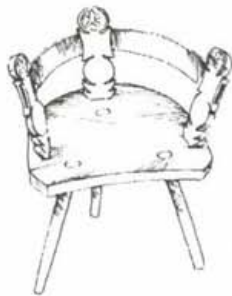
A város térbeli megnagyobbodásával az új utcák, terek elnevezéseiben az erőltetett ideológiai tartalmúakat hordozó névadásokat már mellőzte a városvezetés.

Legújabbkori rendszerváltozásunk sem múlhatott el utcanévváltoztatás nélkül. Természetes, hogy a görög kommunista mártír nehezen kiejthető nevét visszacserelték az évszázadokon át használt *Templom utcára*. Továbbá Szent Imre hercegnek és Faludy Ferenc jezsuita papköltőnek kívántak utcanévvel emléket állítani. Az elsőhöz a volt Fürst Sándor utca adta a névvisszaállítás lehetőségét, bár az sem eredeti volt, Faludynak pedig a Rózsa Ferenc utca kínálkozott, az oda tervezett imaház okán.¹³ 1993. június 15-i képviselőtestületi határozat úgy döntött:¹⁴ *Prímás utca* lett, a volt Zalka Máté u.; *Szent Imre herceg utca* lett, a volt Fürst Sándor u.; *Téglagyári utca* lett, a volt Sallai Imre u. és *Rózsa utca*, a volt Rózsa Ferenc utca.

Itt ér véget egyelőre a címben jelzett utca- és közterület el- és átnevezési szokás gyakorlata.

A dolgozat nem kíván sem minősíteni, sem javaslatokat megfogalmazni a jövőre nézve, csupán helyzetbemutatóra törekedett.

Dr. Stipkovits Ferenc

Gondolkodószek, Kalotaszeg

¹² Körmend Nagyközség Képviselőtestületének jegyzőkönyve 1948. 1948. 257-258. old.

¹³ Az önkormányzati képviselőtestület 1993. május 25-i ülésének előterjesztése.

¹⁴ Jegyzőkönyv az 1993. június 15-i képviselőtestületi ülés 139/1993. számú határozatából.

Szombathelyi emléktáblák

Rendhagyó várostörténet

Egy város történetét többféleképpen meg lehet írni. A leggyakoribb forma a monográfia, amely elsősorban az eseménytörténetre épül, pontosan nyomon követve a történelem folyását, s ebbe tagolódik be minden egyéb, művészettörténet, technikatörténet stb. Lehet azonban más megközelítéssel is megismertetni egy város történelmét, pl. az emléktábláin, szobrain, épületein, vagy éppen temetőin keresztül. Az emléktáblák, amelyek általában épületekre kerülnek, sajátosan beszélnek el egy város sorsát. Leolvasható róluk, hogy a város lakói milyen eseményeket éltek át, miről és kiről tartották fontosnak a megemlékezést, milyenek ezek a táblák stílusra, igényességre nézve, változtak-e időnként, gondozták-e őket.

Az emléktáblák állítása mint szokás, messzire nyúlik vissza a történelemben, egészen az ókorba. Elsősorban a síremlékek (sztélék) voltak azok, amelyek az alattuk nyugvó halottakról tájékoztattak. Szombathely, amelynek első nagy történelmi korszakát a rómaiak írták, sok ilyen emlékkal rendelkezik a múzeum kőtárában. Az egykori Savaria köemlékei között az írásos sírköveken kívül számos épületfeliratot találunk, amely kőtáblákat egy-egy fontosabb épület falába, vagy a városhatárba építettek be. Az írott szövegek vagy egy neves ember adatait mondják el, vagy az isteneknek szánt fogadalmakat írják le. Mivel az ókori Savariát a Kr. u. 455-ben bekövetkezett földrendezés teljesen elpusztította, a feliratok csak az építkezések vagy ásatások alkalmával kerültek elő újra, sokszor csak töredékesen. A római kor után hosszú szünet következik, a település nem jelentős. Később a Karoling birodalom része lesz, majd visszakerül, s Szt. István korában a győri püspökséghez csatolják. A XII-XIV. században Szombathely városa a Karoling eredetű kerek vár körül alakul ki, majd a népesség szaporodásával létrejött a külső város, amelynek védelmére a XIV. században szintén városhatár épül.

Erre emlékeztet az a tábla, amely a Fő tér 32. sz. ház falán látható és a keleti városhatáron átvezető Gyöngyös utcai kaput jelzi. Ettől keletre nem messze folyik a Gyöngyös patak, amelyre az egykori Gyöngyös utca, a Fő tér elkeskenyedő részének „elődje” vezetett, s vezet ma is. A táblát 1970-ben állították, hogy valami emlékeztessen a középkori város szerkezetére. A városkapu ábrázolása a város címerében is felismerhető.

A középkor után csak a XVIII. században bukkan fel olyan esemény, amit az utókor az osztályharcos időkben, 1955-ben táblával jelölt meg. Nevezetesen Beiczay Istvánról emlékezik meg, aki 1767-1789-ig az egykori megyebörtönben – ez ma a levéltár – raboskodott, mint a jobbágyok sérelmeinek védelmezője. Életéről sajnos keveset tudunk.

A XVIII. század második fele Szombathely felemelkedésének nagy korszaka. Ezt elsősorban a Mária Terézia által 1777-ben létesített püspökségnek köszönheti, amelynek székhelye Szombathely lett. Első püspöke Szily János nagyszabású tervekkel foglalta el helyét és építkezéseivel néhány év alatt egy páratlanul szép barokk városmagot hozott létre, élén a székesegyházzal. Az első épület a papnevelde volt, hiszen az egyházmegye szűkölködött képzett papokban, amit orvosolni kellett. Ezt hirdeti a Szily J. u. 1. szám alatti egykori szeminárium – ma egyházi kollégium és könyvtár – kapuja feletti vörösmárvány emléktábla, amelynek szövege magyarul: „*Mária Terézia császárnő apostoli királynő bőkezűségéből a papnövendékek oktatására és a kiérdemült papok pihenőhelyéül Szily János, Szombathely első püspöke 1780-ban.*”

Az épület Templomterre néző oldalán még két tábla van, az egyik a műemlék státust jelzi rövid leírással, a másik arról tudósít, hogy *E házban adott otthont Szily püspök az első szombathelyi könyvnyomtató, Siéss Antal nyomdájának, amelyben először*

jelentek meg magyar földön Mikes Kelemen levelei 1794-ben. Készítették a vidéki nyomdatulajdonosok, Szombathely-Savaria alapításának 1900 évében. A soproni Siéss József 1787-ben költözött Szombathelyre és az új szeminárium földszinti helyiségében működött 1787-1790-ig, majd a Postaházban folytatta tevékenységét. Nyomdája kb. 150 kiadványt jelentetett meg 1806-ig.

Szily püspök emlékét a püspökvár északi falán művészi bronztábla örökíti meg, amely Lessenyei Márta szobrászművésznő alkotása 1989-ből. Ugyancsak ő készítette a Ferences templom oldalfalán elhelyezett Hefele Menyhért emléktáblát 1994-ben. Hefele tiroli származású mester hazánk egyik legnagyobb későbarokk építész, akinek legtöbb műve Szombathelyen található: a Szeminárium (1780) a Püspöki palota (1778-83), a Székesegyház (1791-97), a Szegedy ház (1784-86), az Eölbey ház (1786 Szily J. u. 2.) stb. Ő tervezte a pozsonyi prímási palotát is. Szily a művelt mecénás és Hefele a kiváló ízlésű mester szerencsésen egymásra találtak, s ennek az együttműködésnek lett eredménye hazánk egyik legszebb barokk tere. Hefele 1794-ben halt meg, s a Ferences templom kriptájában temették el. Az emléktábla halálának 200. évfordulójára készült, társulva egy nagyszabású életmű-kiállítással és konferenciával.

A nagyszabású püspöki építkezésekkel párhuzamosan a kulturális tevékenység is fellendült, mozgalmassabbá vált a szellemi élet. A gimnáziumot 1789-ben hat osztályúvá fejlesztik. Tanárai közül kiemelkedik Kultsár István, „a magyar hírlapírás atyja”, aki Mikes Kelemen leveleit is sajtó alá rendezte. 1793-ban felállítják Szombathelyen a filozófiai iskolát, a kir. bölcséleti líceumot. Ennek épülete a Szily J. u. 4. sz. alatt található, rajta emléktábla kiemelkedő tanárainak: Kultsár István irodalomtanár, Kresznerits Ferenc nyelvész és Bitnitz Lajos matematikus neveivel és működési idejével. Ugyancsak emléktábla örökíti meg Széchenyi István nevét, aki a líceumban filozófiai képesítést nyert 1808-ban. A márvány emléktáblát 1934-ben helyezte el a Vasvármegyei Múzeumok Baráti Egyesülete közadakozásból. A XVIII. sz. végét még egy neves személy gazdagítja, ez pedig Szaniszló Ferenc püspök, aki 1792-ben Szombathelyen született, s a Szily J. u. 8. sz. alatti házban gyerekeskedett. A ház már nem az eredeti, azt néhány évvel ezelőtt átépítették, de az 1936-ban elhelyezett szép emléktáblát a ház új tulajdonosa megújítva visszahelyezte. Szaniszló Ferenc Nagyváradon működött mint püspök 1850-től 1869-ig, szakirodalmi munkásságot is folytatott. Érdekes, hogy Nagyváradon levő szobrát az ugyancsak szombathelyi születésű jeles szobrász, Tóth István készítette 1893-ban.

A XIX. század már bővebb eseményekben, de főleg nevezetes személyekben, akik mint a város szülöttei innen indultak pályájukra és az utókor emléktáblával tisztelte meg emléküket. A Szily J. u. 25. számú házon érdekes feliratot láthatunk a kapu felett, mégpedig egy ún. kronogrammos emléktáblát. A kronogramm olyan felirat, amelyben valamilyen rejtett évszám található. A képről is jól kivehető felirat magyarul: *Akkor épültem, amikor a franciák (a gall) Szombathelyen tartózkodtak (hadakozott).* Az elrejtett évszám: 1809, azaz a Napóleoni háborúk ideje. A francia hadak ugyanis Szombathelyre is eljutottak, 110 napig tartották megszállva a várost, s keményen megsarcolták. Távozásukkal szűkös, de csendesebb évek következnek, bár egy-egy tűzvész megrázza a települést. Így érkezünk el a reformkorba, amelynek nevezetes szülötte Horváth Boldizsár (1822), aki kiemelkedő szerepet játszik a XIX. századi magyar közéletben. Emléktáblája a Fő tér 25. számú házon látható. (6. kép) Horváth Boldizsár ügyvéd, a nemzeti liberalizmus képviselője, Deák és Eötvös József barátja volt. 1867-71 között igazságügyminiszter, több reformot vezetett be a bíraskodásban, szépirodalommal is foglalkozott. Neki köszönhető a szombathelyi törvényszék intézménye 1872-től. 1898-ban halt meg Budapesten, az emléktáblát 1987-ben helyezte el szülőházán a Szépítő Egyesület. A Reformkor másik jeles szülötte városunkban Hollán Ernő (1824-1900) hadmérnök, altábornagy. Részt vett a 48-as szabadságharcban, majd

börtönbüntetést szenvedett. Szabadulása után sokat foglalkozott a vasútépítéssel, Széchenyi köréhez tartozott. Közlekedési, majd honvédelmi államtitkár volt, alapítója és első elnöke a Magyar Mérnök és Építész Egyletnek (1866). Szülővárosáért sokat tett pl. azzal, hogy 1864-ben ide került a Déli Vasút, s ezáltal Szombathely a nyugati országrész fontos vasúti gócpontjává vált. A róla elnevezett utca 15. szám alatti szülőházán 1901-ben helyezte el szép emléktábláját a Magyar Mérnök és Építész Egylet (7. kép)

A Kossuth Lajos u. 29. sz. házon művészi emléktábla hívja fel magára a figyelmet: *E helyen állott a ház, melyben 1818. november 13-án született Magyar László Afrika múltjának és népeinek világhírű kutatója, aki 1864-ben életét áldozta a fekete kontinens tudományos megismeréséért.* Magyar László (1818-1864) tengerészként eljutott Brazíliába, Kubába, Indonéziába, majd Nyugat-Afrika felfedezésében szerzett kiemelkedő érdemeket. Az emléktáblát a város önkormányzata állíttatta 1994-ben, készítője Tornay E. András szobrászművész.

A XIX. sz. derekát két születési évszám jelzi. Az egyik Márkus Emília színművésznő (1860-1949), aki Szombathelyen született és a Fő tér 25. sz. házban gyerekeskedett. Később, mint kiváló tragika, a Nemzeti Színház tiszteletbeli tagjaként szerzett érdemeket. A másik Tóth István (1861-1934) jeles szobrászó, aki a Mátyás király u. 6. sz. házban született. Az akadémikus szobrászat kiváló mestere volt, szülővárosában Szily János püspök (1909) és Horváth Boldizsár (1907) köztéri szobrait készítette. Az ő alkotása Budapesten a Halászbástya alatti Hunyadi János szobor, a nagyváradi Szent László szobor és a sárvári Hősi Emlékmű is.

A XIX. század vége felé Szombathelyen is erőteljesebbé válik a polgárosodás, amely a gazdasági fellendülés következménye. Ennek a folyamatnak velejárója a társadalmi élet és a kultúra fejlődése, amelynek számos megnyilvánulási formájával találkozhatunk. Egyik ilyen pl. a könyvtárügy. Emléktábla jelzi a Szily J. u. 6. sz. házon, hogy 1880-ban itt nyílt meg a város első közkönyvtára 1420 kötettel. A könyvtárőr 1880. szeptember 8-án kelt jelentése szerint a kölcsönzők voltak: „...asztalosok, ácsok, bábosok, bádogosok, cipészek, cserepesek, fényképész, fűszerkereskedő, hivatalnok, ... magánzók, mészárosok, napszámosok, nyomdászok, nyelvtanárok, óráskok, pincérek, szücsök..., tanulók, ügyvédek, vendéglősök és zenészek, a nők is szép számmal...”. A felsorolás szinte teljes keresztmetszet a város társadalmáról. Érdekes, hogy csaknem ugyanebben az időben 1884-ben bővül vele szemben az egyházmegyei könyvtár is. Ahol sokat olvasnak, ott az oktatás is színvonalasan van jelen. Ezt jelzi ugyancsak a Szily J. u. 6. sz. házon a tanoncoktatás 1883-as indulására utaló emléktábla. Még jelentősebb a Szécsényi utcában a Premontrei Gimnázium első kapualjában látható tábla, amely négy jeles tanár nevét és működését örökíti meg. Ezek dr. Lipp Vilmos, dr. Kuncz Adolf, dr. Edelmann Sebő és dr. Kárpáti Kelemen. Valamennyien kiemelkedő munkásai voltak a kultúrának és a helyi közéletnek. Különösen Kuncz Adolfot lehet kiemelni, aki Kárpáti Kelemennel együtt megírta Szombathely első monográfiáját (1880-1894) és a Székesegyházban megismételte Foucault ingakísérletét 1880-ban. Működésük idején épült 1894-ben a premontrei gimnázium új épülete, amelyben mind a mai napig generációk tanultak és lettek közülük kiváló tudósok. A polgárság megerősödését jelzi a zsidók jelenléte, akik közül főleg kereskedők, ügyvédek, vállalkozók kerültek ki, s váltak megbecsült polgárokká. Erről tanúskodik a kívülről még ma is szép és jellegzetes zsinagógájuk a Rákóczi utcában, ahol tábla tájékoztat a tervezőről és építés idejéről: Ludwig Schöne – 1881. Az épület ma hangversenyterem, belül ugyan átalakították, de kívül jórészt megőrizték a kapu kivételével, amelyet sajnos az épület kárára átépítettek. A város fejlődésének jelentős előmozdítói voltak a század vége felé itt megalapított műszaki értelmiségiek. Ezek közé tartozott a Wälder család, amelynek háza az Óperint utca 14. sz. alatt volt. Wälder Gyulának már édesapja Wälder Alajos is itt tevékenykedett mint építész és vállalkozó,

de fia felülmúlta és országos hírré tett szert. Nevéhez fűződik városunkban a múzeum bővítése, a püspöki palota restaurálása. Budapesten a cisztercita templom és gimnázium tervezése, Eger barokk épületeinek felmérése, restaurálása, stb. Mint képviselő is sokat tett szülőföldjéért.

A XIX. század utolsó évtizede két jeles művész születésének is foglalatja. Az egyik Derkovits Gyula a nehézsorsú, új utakat nyitó proletár festőművész, akinek a Mátyás király u. 4. szám alatti szülőházára 1947-ben került emléktábla, s számos műve található a helyi képtárban és a Nemzeti Galériában. A másik Koncz János (1894-1937) hegedűművész, aki virtuóz hegedűjátékával az 1920-as években sokszor elkápráztatta mind a hazai, mint a külföldi közönséget. Emlékét nemcsak a Kálvária u. 10. sz. ház emléktáblája, hanem a róla elnevezett, évente megrendezett hegedűverseny is őrzi. Érdekes módon, a millennium emlékét csak egy tábla örökölte meg, ez pedig a cong. izraelita hitközségé, amely egykor a zsinagóga kapuja felett volt, majd az átépítésnél levették, de 1994. óta újra látható a Bartók terem előcsarnokában.

A „boldog békeidők” táblái után szomorú események hírnökeivé váltak az emléktáblák. Egy ország fájalmát így is el kellett beszélni. Az I. világháború sok áldozatot követelt városunkból is, ígéretes, fiatal életek szakadtak meg a harctereken. Erről tanúskodik a Kereskedelmi iskola kapualjában felállított domborműves fekete márványtábla a diákok neveivel, amely Meyer Sándor szobrászművész alkotása 1937-ből. A Szent Koronát ugyan leverték róla az 50-es években, de a nevek szerencsére megmaradtak, okulásul az utódoknak. Az I. világháborúval és annak szomorú következményeivel függ össze az az emléktábla, amelyet a királypárti Mikes János megyéspüspök helyzetetett el a püspöki palota kapualjában. Szövege a következő: *Letiport nemzete régi dicsőségét feltámasztani 1921. március 26-án nagyszombaton este e házba jött IV. Károly király, de tíz nap múlva, április 5-én töviskoronával tért vissza szomorú számkivetésébe.* A tábla túl azon, hogy az utolsó Habsburg uralkodó és legitimista támogatóinak sikertelen visszatérésére utal, Szombathely városának többet is jelent. Jelenti a gyászos emlékü trianoni szerződést, az ország nyugati részének elcsatolását, a város gazdasági háttérének leszűkülését, a fejlődés megtorpanását, aminek hatása máig érezhető.

A két világháború közti időszakot olyan emléktáblák képviselik, amelyek a városért önzetlen tevékenykedő kiváló személyiségekre emlékeztetnek. Egyik közülük Pável Ágoston (1886-1946), aki 1920-tól élt Szombathelyen, mint tanár, majd múzeumigazgató, a magyar-délszláv kapcsolatok építője, a Vasi Szemle megindítója volt, maga is sok emléktábla és szobor kezdeményezője. Egykori lakóháza falára 1956-ban került emléktábla a mai Szent László utcában. Kortársa volt Zalai Tóth János (1899-1978), aki 1922-től városi főmérnökként több épületet tervezett, kiemelkedő kutatója volt a népi építészetnek, ő kezdeményezte a falumúzeum létesítését, könyveket írt, jelentős szerepet vitt a város szellemi életében az 1930-as években. Sokáig mellőzték, majd végre 1993-ban az Építész Kamara emléktáblát helyezett el egykori lakóházán, a Kálvária utca végén.

Az 1938-as év jelentős dátum a város kulturális történetében. Ekkor kezdik el a szeminárium bővítését és rábukkannak a római város, az egykori Savaria romjaira. Megindul a kutatás és az emlékek egész sora kerül napfényre. Az ásatás irányítója dr. Járdányi Paulovics István régész, egyetemi tanár (1889-1952). Méltó társa volt a kutatásban dr. Géfin Gyula (1889-1973), aki 1917 óta volt a szeminárium tanára, majd rektora lett. A barokk Szombathely tudós kutatója és több alapvető könyv – többek közt a Szombathelyi egyházmegye történetének – szerzője. Mindkettőjük emléktáblája a Romkertben látható, munkásságuk elismeréseként.

A II. világháború ismét a gyász és kegyelet kőbe vésett üzeneteit hozta magával. Ezek közül legtragikusabb a volt zsinagóga melletti emlékfalon látható tábla, amely

többször zsidó elhurcolására és mártíromságára emlékeztet. Az emlékfalat Hoch János tervezte 1946-ban. Ugyancsak a nyilas uralom áldozatairól ad hírt a szakszervezeti mártírok emléktáblája a Széchenyi u. 4-6. számú ház kapualjában. Más kegyeleti tábla is van még a városban, pl. a szőlősi plébániatemplom falán, az evangélikus templom kapujában, a Tanárképző Főiskola előcsarnokában, de ezeket csak a 80-as évek végétől lehetett elhelyezni. A háború utáni ún. „szocialista” korszak eseményeit kevés tábla jelzi, ezek is leginkább egy-egy építkezéssel kapcsolatosak. Ebben az időben volt divat a mozgalmi emléktáblák elhelyezése, amely mindig valamilyen felülről diktált vagy sugallt politikai szándékot testesített meg. Ezeket a táblákat a rendszerváltozás után eltávolították, mivel a történelem mérlegén könnyűnek találtattak. Ma már múzeumi raktárakban tanúskodnak egy letűnt korszakról.

Viszont csak a rendszerváltozás tette lehetővé az 1956-os forradalom emlékének megőrkítését. Így kerülhetett emléktábla a Széll Kálmán u. és Vörösmarty u. sarkán lévő épületre, amelyben 1956-ban a Megyei Rendőrkapitányság volt, s ahol november 4-én hajnalban a magyar kollaboránsokkal benyomuló orosz katonák nyolc alvó nemzetőrt orvul agyonlőttek. Az utóbbi években október 23-án itt kezdődnek az ünnepségek.

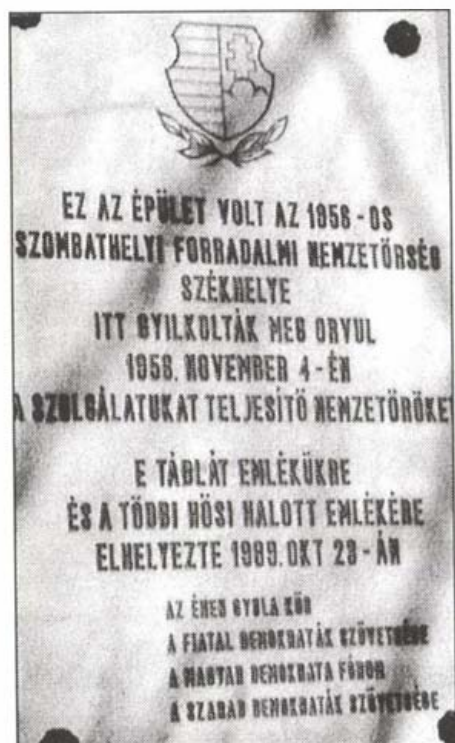
A közelmúlt eseményeit történelmi távlat híján korai lenne még táblákkal megőrkíteni, de méltatlanul elfeledett emberek vagy események utólagos megőrkítése szükséges, hogy a város lakói tisztában legyenek valós értékeikkel, s ne szűnjenek meg emlékezni. Több, a felsoroltak közt szereplő emléktábla már az „adósságtörlesztés” jegyében született.

Néhány gondolatot fel kell még vetni az emléktáblák egyéb vonatkozásairól. Érdeemes végignézni formájukat, stílusukat, anyagukat. Azt láthatjuk, hogy a táblák színvonalra igen eltérő. Egyesek művészi megjelenésűek, mások középszerűek és vannak egészen igénytelenek. Sok táblánál a hely és anyag hibás megválasztása, a jó ízlés és az áldozatkészség hiánya érezhető – nem is beszélve a karbantartásukról, ami nem kielégítő. Azt is fogyatékosággként kell megemlíteni, hogy az emléktáblák nyilvántartása, jogi és védelmi kérdéseinek rendezése is hiányzik.

A város szépségéhez a jövőben elhelyezésre kerülő táblák igényes megformálása jelentősen hozzájárulna.

Balogh Péter

Régi kovásznai feredezések

Alig találni olyan erdélyi embert, aki ne hallott volna az „ezer borvízkút” hazájáról, a Kárpátok kanyarulatában elterülő székely kisvárosról, Kovásznáról. Elfogadhatónak látszik, hogy a hajdani település a nagy bőségben előtörő savanyú vizektől nyerte nevét.

Az első okleveles említés 1548-ból való, népessége az idők teltevel rohamosan növekedett, 1567-ben még 61 kaput írtak össze, 1602-ben 76-ról, 1614-ben 207-ről, 1703-ban 191-ről történik említés. A múlt század közepétől a népesség növekedése felgyorsult, 1842-ben 2000 lakosa volt, 1880-ban 3628, 1910-ben 5431, melyből 4154 magyar, 48 német, 1105 román, 92 rutén, 2 horvát, 2 szerb, 46 egyéb. Az 1992-es megbízhatatlan népszámlálás a város területén 12476 lakost talált, 8423 magyart, 3900 románt, 114 cigányt és 39-en különböző nemzetiséginek vallották magukat. A város két helyséből tevődik össze, a tulajdonképpeni Kovásznából és a vele összeépült Vajnafalvából. A románság nagyrésze Vrancea vidékéről vándorolt be, de máshonnan is jöttek.

Kovászna lakossága megélhetését az állattenyésztés és erdőhasználat, csak részben a földművelés jelentette, de a várost nem a fakitermelés tette messze földön híressé, hanem gazdag széndioxid forrásai. Megbízható adataink szerint Kovászna a XVIII. században került a fürdőhelyek sorába. Az emberek aránylag korán ráébredtek, milyen nagy kinccsel rendelkeznek, vendégfogadásra kezdtek berendezkedni, a fürdőszezon (feredezés) kezdetével kiadó szobák várták a vendégeket, akik sokszor a kosztot is és a gyógyfürdőt is egyhelyben (ugyanannál a családnál) kapták. A vendégfogadók, akikhez a gyógyulni vágyók megszálltak vagy csak kezelésre jártak, a kútból telemerték a fenyőfából készített kádát és felhevített kövekkel a szénsavas vizet melegítették. Az egykori feljegyzések szerint majdnem minden háznál volt közmelegítő (deszkából tákolt szín), melynek közepére kis mélyedést ástak, ahol tüzet raktak a fürdővizet melegítő kövek hevítésére. Ha erre külön hely nem volt, a háziak a fürdőző vendég szobájába helyezték el a fürdőkádakat. Ezután következett a kúra második része: a *szénsavfürdő* (gőzlő-mofetta) használata.

A kezdetleges gőzlők semmiben sem hasonlítottak a mostaniakhoz. Az emberi találmányosság a földbe szabályos üreget ástott, melybe lépcsők voltak egyenlő távolságba, ferdén eresztve. A szénsavfürdőző beteg miután testét az üregben elhelyezte, szárnyszerűleg összehajtható, középen félkör alakra kivágott két deszkatáblával zárta le testét. Ily módon a gőzlőben ülő vagy álló személy nyaka körül összehajtotta a táblákat s fejét a szénsavtól mentesen kinn hagyta. A gőzlő deszka falal volt körül kerítve és zsinddal fedve, hogy esős időben is lehessen használni és a forró napsugarak ellen is oltalmazzon. A gőzlőt egy krajcár lefizetése mellett bárki használhatta nagy körültekintéssel, és óvatossággal, mert az üreg szénsavval állandóan telítve volt, különösen borús, esős időben, oly mennyiségben tört fel, hogy a vigyázatlan lehajló könnyen ott lelhetett halálát, ami több esetben is előfordult.

Mintha kitörő vulkánon feküdne a falu, különösen időváltozáskor az egész völgy vitriol-szagot gőzlőg a felszínre. A Kőváry Lászlótól vitriol szagúnak nevezett valami nem más, mint szénegáz szag, mely bőven fakad kutakban, pincékben, forrásokban, odúkbán. Ezért a kovásznai pincék konzerváló erejük, megakadályozzák az erjedés kifejlődését.

A város (egykori nagyközség) központjában található Hankó Vilmos szavai szerint Erdély földjének egyik legnagyobb nevezetessége a *Pokolsár*. Nem érdektelen ismét idézni Kőváry Lászlót, ahogy a múlt század végén találta a természeti ritkaságot: „pár négyyszögletes fortyogó, mely hamuszín vizét morajjal hányja fel, s nyeli vissza. E víz zavaros, annyira, hogy a nép vele házat fejeit, minthogy a poloskák ellen igen hasz-

nos óvoszer. Szagja szurkos és kénes, íze kissé sós, egyébaránt egy neme a borvízeknek." Mondhatni, hogy Kőváry még ősállapotában látta a Pokolsárt, miután a faluszéléről a piactér közepére vándorolt a maga rejtélyes útján. 1891-ben részvénytársaság alakult mely az összes fürdőket huszonöt évre bérbe vette. A társaság a Pokolsárt is újraépítette, díszes tornyos, facifrázatokkal ékesített épületet vontak a széndioxidban gazdag iszapvulkán köré, deszkafallal két részre osztották az állandóan örvénylő, zúgó, forrásban levő vizét. A hét-nyolc méter hosszú, három-négy méter széles tükörfürdőket kényelmesen berendezett vetkező szobák vették körül, a víz iszapjának lemosására zuhanyozók álltak a feredezők rendelkezésére. A fürdés után sétány gyűjtötte egybe a vendégsereget, a szomszédságban, tűzoltósági torony alatt volt található a vasas ivóborvíz, a *piaci borvíz*. A piactéri lakosság és a vendégek ivóvízként nem is használtak más vizet. A mostani nyelvfelirati viták idején nem érdektelen megemlíteni, hogy a főtéri borvízkút fölé emelt filegóriának négy oldalról nyitott egy-egy bejárata. Valamennyi felett tájékoztató feliratot helyeztek el, olyképpen, hogy az észak felé nyíló ajtó felett szláv nyelveken (orosz, lengyel, cseh, horvát), napnyugat felől latin illetve neolatin nyelveken (román, francia, olasz), a verőfényes oldalon a mediterrán térség népeinek nyelvén: héber, török, görög, cigány, a keletinél pedig magyarul, németül és külön szász dialektusban. Mindenről az első román nyelvű balneológiai szakmunka – *Despre apele minerale de la Arpatac, Bodoc și Covasna* – szerzője, Vasile Popp is említést tett.

A Pokolsár azonban nem volt olyan békés „természetű” amennyire azt a múltját nem ismerő hiheti. „Némelykor – nem szabályos időközökben – mint valami háborgó vulkán kicsapott medréből, előtéssel fenyegette a vidéket, súlyos köveket dobált ki magából sűrű széndioxid oszlop emelkedett ki a forrongó medencéből. A három-négy napig tartó háborgás után nyugalom következett, a levegő megtisztult, a morajló zúgás is elhalt. A múlt században 1837-ben, 1856-ban és 1885-ben voltak a Pokolsárnak ilyen kitérései. Ezek közül a legemlékezetesebb az 1837-es, amikor egy téli estén megrendült a föld és másnap a Pokolsár rendkívüli erővel tört ki, gázával betöltötte a levegőt, vízával előtötte a piacteret. Az emlékezők véleménye szerint az 1837-iki kitérés előtt a víz kristálytisza volt, azóta szennyes hamuszürke, felületén pedig olajszerű folyadék úszik. Az utóbbi időkben mintha megcsendesedett volna, csak ritkán fordul elő kevesebb tevékenység, 1959-ben és a nyolcvanas évek elején (1984) bizonyult nyugtalanabbnak. A félelmet keltő, idegeket megviselő háborgásoknál sokkal jelentősebbek voltak jótéteményei, a csúzos bajban szenvedők, köszvényben megnyomorodottak, különböző idegbajokban sýnylődők közül sokan visszaszerezték a Pokolsár vizének használata után testük vagy idegeik régi rugalmasságát.

A kovásznai fürdőtelep tulajdonképpen központja Vajnafalván alakult ki. A megalakult részvénytársaság nemcsak a Pokolsárt hozta rendbe, megvásárolta Vajnafalván a *Mikes-féle kertet*, a hideg fürdőt körülkerítették s fedett vetkező kabinokkal látták el. A tükörfürdő (strand) mellett melegvízű fürdő is létesült. E körletben volt az ivókúrára is alkalmas híres *Czifra kút*, mely a legrégebben használt források egyikének tekinthető, ám most csak helyét tudják megmutatni.

A Mikes-fürdő szomszédságában levő Apor-telket felparcellázták, a gyógyulni és üdülni vágyók villákat építettek, egy pár év leforgása alatt valóságos villa-kolónia épült.

A Mikes-féle fürdőtelep egy-két fürdőző család részére szobát is tudott nyújtani, a tánctermet is magába foglaló vendégház verandáján volt a fürdővendégek elitjének összejövetelei és szórakozási helye. Nem mindig talált az időtöltésre a hamvasszeredai színezet és a nagypénteki íz, hiszen mint Ürögdi Nagy Ferenc útirajzában (1839) olvashatjuk, híres cigányzenekarok még Kolozsvárról is hívás nélkül, önként ajánlották szórakoztató szolgálatukat. A Derék útból a Páva és a Mészpatak felé ágazó utak közén minden délelőtt és délután egy-két óráig zenével szórakoztatták a közösséget, ősszel

amikor eltávoztak gyakorta mondták, Isten áldjon és tartson meg Erdély leggazdagabb aranybányája.

Még ez sem volt elég a vidám időtöltésből. Háromszék és a közeli s a távoli vidékek előkelői ide sereglettek össze minden évben a híres farsangi bálra. Pákétól Vajnafalváig bizonyos távolságra cölöpökre szurokkal telt nagy cserép tálakat helyeztek. A szurok lángja volt az útmutató a Mikes-féle bálházig. A bálestély és a két-három napig tartó mulatozás a fürdőtelepen folyt le. A századvége felé e mulatozásokra már nem került sor.

A Mészpatak völgyében (ma Hankó völgye) a sós forrás közelében még a Fürdő Részvénytársaság megalakulása előtt (1882) építették a sós-fürdőt. A kettős tükörfürdőt oldalt és felette deszkából falazták és két vetkező szobát is építettek. A ritka sósvízű fürdőt technikai okokból felhagyták, a medence és a kút is betömődött. Ettől nem messze található a Hankó forrás (Galambok kútja), e kitűnő alkáli-sós savanyú gyógyvíz vegyi összetételében előkelő helyet foglal el (foglalhatna el) a gleichenbergi és seltersi vizek mellett. A sós-fürdő megszűnte után századunk húszas éveinek végén a Hankó-kút mellett melegvíz fürdő (tulajdonképpen Hankó fürdő) és borvíz palackozó üzem (Naturalis gyógy- és ásványvíz) létesült, mely egészen az államosításig, 1948-ig működött. Azóta az épületek teljesen lerombolódtak, üres telekhely lett az egykori híres gyógyfürdő és víztöltőde helyszíne.

A Tündér völgytől (a régi Térrét) nem messze fakadt a Horgász (népiesen: horgác) kút, melynek vizét 1878 után kezdték palackozni, s mint gyógy- és ivóvíz Erdélyben gyorsan ismertté vált. Ezen méltán híres ásványvizeken kívül az Árpád-forrás említhető és a nagyközségben több helyen is létesültek melegvízű fürdők: Veress-fürdő, Árpád-fürdő, Csutak-fürdő. A Fürdő Részvénytársaságnak a megalakulásakor megállapított terveiből – parkírozás, bérlházak, szállodák építése stb. – kevés valósult meg. Kovászna nem tudott Tusnához, Borszékhez hasonló fürdőhellyé emelkedni.

Az első világháború után Kovásznán a kezdeményezés és a haszon begyűjtése az ókirályságból idejött vállalkozók kezébe került. 1929-ben létrehozták a Creditul Carbonic társaságot a gyógyvizek hasznosítása céljából. A társaság a város Árpád-fürdő felé elterülő részében borvíztöltődét nyitott, mely a főhatalom változásáig (1940) *Regele Ferdinand* néven forgalmazta a vizet, majd a háború után *Kovászna* névvel vált országosan ismertté. A társaság legnevezetesebb eredményének a szénsavgyár és hidegfürdő (strand) építése tekinthető, mely parkosított környezetével és a térzenés sétatér Pitroff vendéglőjével sokáig meghatározta nemcsak Kovászna látképét, hanem hírnevét is. A Creditul Carbonic szénsavgyár mellett működött a Vajnaféle szénsavgyár is (1931-től). Így a város egyidőben két szénsavgyárral is rendelkezett, melyet talán egyetlen más város sem mondhat el magáról Európában. Az egykori vajnafalvi telepek, a Hankó fürdő kivételével a versenyben alul maradtak és bezártak.

Az egykori nagyközséget, járási székhelyet 1952-ben emelték városi rangra. A turisztikában a döntő fordulatot azonban a hatvanas évek hozták, ekkor épültek „szocialista” ízléssel az első gyógyszállók. De még ezeket megelőzően megalakult a szövetkezeti üdülőotthon helyén (1961) a szívkörház.

A látványos építkezések helyrehozhatatlan rombolással jártak, a régi főtér és környéke helyén teljesen jellegtelen tömbházakat építettek, a gyógyszállókat szétszórták, ahelyett, hogy valamilyen szisztematikus elképzelést követtek volna.

Fábián Ernő

KILÁTÓ

Magyar szentek képei Bajorországban

1985-ben a bajorországi Germeringben meglátogattuk oda kitelepített egykori diák-társamat, Tafferner Ferencet, akivel hét éven át barátságban éltem a Szombathelyi Árvaházban az 1920-as években. 1939-ben láttam utoljára. 1980-ban újból egymásra találtunk és ennek meghívás lett az eredménye. Az ott töltött idő alatt barátomék sok mindent megmutattak nekünk Németországban. Így jutottunk el Wörishofenbe a Kneipp kúra városába. A város, Kurort (Kurstadt) minden háza üdülőgyógyítóhely. Barátomék itt szoktak eltölteni évente pár hetet a Kneippianum elnevezésű több emeletes Kurkrankenhausban, amelyet 1895-96-ban Sebastian Kneipp építtetett és Ferencesrendi apácákra bízta a vezetést.

A ház közvetlenül a Kurpark közelében van. Az épületbe betérve az egyik lépcsőházban felfelé menet megálltam a csodálkozástól, mert a lépcsőház színes mozaiküveg ablakai magyar szenteket ábrázoltak. Szent Istvánt, aki felajánlja országát Máriának, Szent Lászlót, a lovagkirályt és Szent Erzsébetet, akinek köténye virágokkal van tele. A képek feliratai: Heiliger Stephan, Apostol und König von Ungarn bitt für uns. Heiliger Ladislaus, König von Ungarn bitt für uns. Heilige Elisabeth ungarische Königstochter bitt für uns.

A királyokat ábrázoló üvegmozaikokat a század elején József főherceggént ismert (Josef Agost Habsburg) és 1944-ig Magyarországon élő közjogi és közéleti személyiség készítette. 1897/98-ban ott kúráltatta betegségét és az eredményes gyógyulása emlékére készítette a képeket.

Szent Erzsébetet ábrázoló képet nem József főherceg, hanem valaki más készítette feltehetően József főherceg felesége, Augusta hercegnő nevét rejtja a betűsor.

Dr. Kovács Jenő

*Heiliger Ladislaus König von Ungarn bitt für Uns
Heilige Elisabeth ungarische Königstochter bitt für Uns*

...a költő jobban érzi

(*Gondolatok Kiss Dénes E kékek ének éke*
– *ősnyelv-nyelvős? olvasása közben*)

Maradjon-é a suszter a kaptafánál! A válasz nem olyan egyszerű ezen – talán nem is olyan régi, német szemléletet, vagy legalábbis hazai sváb szót is tartalmazó szólásmondásunkban, melynek korát 1766-nál előbbre nem tehetem (ld. suszter szavunk eredetét A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, 3. kötetében Bp. 1976: 623). Ha ez régi magyar közmondás lenne, a suszter helyett *varga* állana (a *cipész* csupán – 1847-ben jelentkezik először), mert Heltai Gáspár szól így egyik meséjében: „Soc saru vagyon a *varga* mesternél, de nem mindenic illic lábadohoz”, Bornemissza Péter pedig így panaszkodik: „Ezzel menti magát, ha szabó, *varga*, *szoecc* (szöcs) és egyeb mester, hogy dolgában kel iarni.”

„A *suszter* maradjon a kaptafánál” szólásunk helyett magyarabb szemléletet tükröz az a *Baranyai Decsi* János 1596-ban lejegyezte: „Eb az *varga* bor nélkül!” (*Sallustius Catilinája*. Szeben 1596). Ilyen és hasonló dolgok lennének, *Szó-játék-házunkban*.

Maradjon-é az író az irodalomnál? Vagy érdekelle-e a szavak, szavaink eredete, sorsa. Nem kisebb író-nyelvészeink vannak, mint Czuczor Gergely, Arany János, Kosztolányi Dezső és Szabédi László! Noha az utóbbi szerző a költészetben és az irodalomelméletben, nyelvészetiikában alkotó, sziporkázó tehetség, szöfejtései nem állják az idő rostáját, fellegjáró etimológiák.

Czuczor, aki legelső magyar nagyszótárunkat szerkesztette, eredeztetéseiben, szöfejtéseit illetőleg – bizony fellegjáró, de mindenképpen maradandót alkotott nyelvész-ként is, s az ún. szovjet nyelvtudomány évtizedekig uralkodó *Marr*jával szemben (aki hivatalos nyelvész akadémikus-mindenes volt!), *Czuczor* száz évvel *Marr* halála előtt rájött arra, hogy a szöfejtés sem lehet kaptafa... s szerkezetbeli törvényszerűségeket keresett nyelvünkben. Ha rendszere mai szemmel itt-ott ugyan megmosolyognivaló, teljesítménye mégis szédületes: maradandót alkotott – hatkötetes *A magyar nyelv szótára* ma is nélkülözhetetlen kézikönyv. És éppen a nyelvészek kézikönyve.

Kiss Dénes leginkább *Czuczor* Gergellyel rokonítható, mert:

*Hogy hazámat
ne szeressem,
a bitorlót
meg ne vessem
hatalom nem teheti...*

Ő is a toll, az irodalom fegyverével harcolt a bitorló ellen, s akárcsak nagy költő-nyelvész előde, vállalta ezért a börtönt is (1956 után). Pedig hát kétszer meg is hajolhatott volna, s belemarhatott volna a diplomáciai konc reményében valamelyik kisebb-ségi magyar politikusbba, pl. *Tőkés* Lászlóba vagy *Duray* Miklósba, s mindjárt megjutalmazták értelmiségi áruháért. Ő inkább vállalta azt az utat következetesen, amin elindult: Illyés Gyula és Csoóri Sándor útját, a szellem szabadságáért, a szólás tisztaságáért!

Rokona-é Kiss Dénes költőként *Arany* Jánosnak? Stílusában nem, de nyelvében igenis az. No meg a nyelvészekkel, velünk szembeni kételkedő szemléletével. Az ő

képelete gazdagabb, mint nyelvészeink szemellenzős láthatára. S ezzel éppenséggel nincs egyedül! Sőt a legeslegjobb társaságban van, hiszen pl. *Arany Űsd, nem anyád* közmondásunk mottójára Az orthológusokra című *az utóbbi időkben* nemigen népserűsített versciklusának 2. részében így fakad ki:

„Kisütik, hogy a magyar nyelv
Nincs, nem is lesz, nem is volt;
Ami új van benne, mind rossz,
Ami régi, az meg tót.¹”

Bizony e sorok óta jó száz év eltelt. Akkor még Szlovákia nem létezett -*ová*-zó aszszonyneveivel (mely *kaptafára* magyar neveinket ráhúzzák – noha itt és most a *kaptafára* helyett a *keresztfára* helyesebb szóösszetétel, helyénvalóbb kifejezés). A ciklus 3. részében hallatlan keserűséggel tör ki Arany a lélektelen nyelvcsöszök ellen:

„Boncold csak nyelvész! hát baj, hogy az áldozat
elvész? Tartozik ez tereád?... Egy bizonyos: nem anyád!”

Ha jól odafigyel az ember egy-két szomszédos fajvédő *tűzhely* vagy inkább *tűzfé-*
szek ún. dokumentumaira (melyeknek minden második bennünket kompromittáló képe valamiféle *történelmietlen* hamisítvány), akkor e ciklus 6. verse gyakran juthat eszébe, ha figyelmesen olvassa:

„Ezután már hát hiába
Küldtök vissza Ázsiába,
Illünk az orosz ígába,
A nagy Szláviába.”

Ki hitte volna, hogy alig százhusz év múlva 28 millió orosz válik kisebbségivé Európában. Pedig, ha jól odafigyeltek volna Suomi kisebbségvédő gyakorlatára, ez a tragédia elkerülhető lett volna. Ehhez azonban többpártrendszer és nem szovjet-típusú „tolerancia” kell – legyilkolt sztálini hullahegyekkel – magyar, cseh, lengyel és afgán „kalandokkal”.

A mai Európát tekintve, azaz Ázsia és Szlávia nem is olyan barbár, nem beszélve Japán, Dél-Korea, Taivan és Thaiföld, Szingapur világverő műszaki és kulturális fejlettségéről! Azért a *Vissza Ázsiába*, vagy legalább a *Duna nyugati partjára* vagy a *Tiszán túlra* (de az erdőelvi részek felőlről) el-elsküldenek ilyen-olyan-nyelvű tömegeltájoló eszközök. Mert hát a magyar „*ugató barbár nyelv*” azok számára pl., akik az aranykor ékesszólásban nem egészen járatos (nem nyelvjárásban, hanem nyelvbtlásokban és elnyelések halmazával „példaadó”) nagyvezíre nyelvüket, fajukat, osztályukat védő-ápoló emlőin nevelkedtek, e nyelvcsöszség pedig csak annyit jelentett: pusztítsd a másik nyelvét, akkor egyedül maradhatsz a balkáni nyelvsviatagban vagy a *bizánci szövirágok trágyadombján*.

Óh, szerencsére ily dolgok ma már nem történnek! Ma már nem kell „*Szabédi Lászlónak*” szembeszállnia a hatalommal teli ifjúsági KISZ-titkárral, melynek vége „elvtársi segédlettel” csak a vonat kereke alatt lehet (e titkár „véletlen” éppen az immár visszásírt fenti nagyvezír volt 1959-ben, Nicolae Ceaușescu a kolozsvári magyar Bolyai Tudományegyetem fölszámolója ill. fogalmazunk pontosan: beolvasztója, azaz egyesítője; mert a 20. század a *Nagy egyesítések kora*, s egyben a kulturális sokrétűség fölszámolásának korszaka volt!).

Van azért kivétel. Suomi: Európa Japánja. De ott nem volt divatban a svédek egyetemének fölszámolása. Inkább újabbakat alapítottak: *becsüld a másik nyelvét, hogy*

¹ Ez a megjegyzés a legkevésbé a szintiszta tót, azaz szlovák származású Kniezsa Istvánnra érvényes – egy-két magyar tanítványára inkább! Az igazodnivágyók hada most hallatlan bukfeneket hány elméleteit illetőleg.

önnön nyelved megbecsülhesd – ez volt a gyakorlat a *Kalevala* honában, ahol inkább beleénekeltek az *Anyanyelv mágiikus erejével* az ellent derékig a földbe. 5-6% svéd miatt az ország hivatalosan kétnyelvű! Finn és svéd, s Lappföldön ma is előjogok vannak.

Nem babra megy a játék! figyelmeztetést könyvében Kiss Dénes. Talán azt is érzem e mondatban, hogy: *a nyelv annál komolyabb játék, hogy csupán a nyelvészekre bízható* (lehet, hogy erre Dénes azt mondja „*gondolta a fene*” – ahogy Arany jegyezte meg egyik bírálója sorára), de nem akarom itt szörszálhasogató *Nyelvcsozként* sorról sorra bebizonyítani, hol, miben gondolkozom másként. Itt inkább Édesapámat idézem, Szabó T. Attilát, aki arra volt büszke, hogy ő végzett teológus és irodalomtörténész, műfordító – de műkedvelő, *dilettáns nyelvész*. Hát, ha e könyvet olvasom, bizony Édesapám intő sorai jutnak eszembe: „*Ami a nyelvészeket illeti, igen nagy részben osztom a Te véleményedet. Felfuvalkodott, maguk igazát védő-bizonygató emberek bizony ezek!*” A levelet, amelyikből a részlet való 1962. március 20-án írta Szabó T. Attila atyai jóbarátjának, Herepei Jánosnak (közli Sas Péter a Magyar Múzeum Bp. 1991. 1-4.: 244-246). E levélben található az a két sor is, melyben a kolozsvári magyar nyelvészeti iskola mindezeideig leghatásosabb, Múltunkból a Jelen szorgalmával Jövőt teremtő tudósa így ír: „... *a puszta ész, a legragyogóbb értelem mit sem ér fegyelmezettség, az állandó ellenőrzés és viaskodó önbírálat nélkül.*” Valahogy úgy, ahogyan anyanyelvünk és rokonaink *Kalevalájával* másik nagy szerelmese Nagy Kálmán (1939-1971) tette. Úgy érzem, kimondatlanul ő Kiss Dénes példaképe – legalábbis a finn nyelv iránti rajongásával. *Muzsika, dallam, játékosság és törvény... törvény... törvény, hallatlan erős, fegyelmezett logika árad nyelvünkéből, mely oly csodákat művel, mint a Világmindenséget forradalmasító számítógép: olyan tudós alkotta, aki igazán jól csak magyarul tudott gondolkodni. Neumann János ez nem véletlen! És Teller Ede világot megváltoztató elmélete és annak megvalósítása. Ő is csak magyarul tudja, magyar testvérei nyelvén tökéletesen megfogalmazni gondolatait. Csodálatos szépen, tisztán, választékosan beszéli anyanyelvét öt évtized számkivetettséggel után is!*

Az a *Magyar Nyelv palotája*, amit Kiss Dénes könyvében megálmodik szédületesen jó ötlet, de a merev geometriai kivitelezés helyett, mily halott, szervesen rendszer, én a gondolatot tovább fejlesztve, *Makovecz Imre* hathatós segítségével, olyan élő, égigérő fához hasonló épületet javaslok az 1100 éves Magyarországra *Anyanyelvünk Virágzó Fájaként*, amely nem arra emlékeztet bennünket, hogy madarak, fák virágok, kutak és kövek helyett egyre több beton-alakzat vesz körül bennünket.

A könyvben lévő tervek között szerepel olyan is, amelyik két síkú: víz alatt és víz feletti épület. Érdekes lenne egy olyan épület, mely a Duna felett és több szinten a folyó alatt, az iszapba is beágyazódva azaz a partra vivő „gyökereivel” Pest és Buda irányában híd és komp nélkül biztosítja a közlekedés egy részének tehermentesítését.

Kiss Dénes mert bátran, nagyot gondolni. Íróként a nyelvészek helyett tett le komoly javaslatot az asztalra. Oly javaslat ez, mely kellő hozzáértéssel – s gátak helyett hidakat verve, alagutat, helikoptermegállót – esetleg valamiféle tűzijáték-rakéta-terepet is kialakítva az *Égi, a másvilági anyanyelv* legfelsőbb szintjén, s az ördögi, nyelvfaló térségünkbeli valóságot is bemutatva a *pokol földalatti kénköves, büdös bugyraira...* no meg anyanyelvi iskoláink, egyetemünk, művelődési intézményrendszerünk szétverésére is fölhívja azok figyelmét, akik erre érzékenyek. Szerencsére egyre több őszinte társunk, testvérünk akad szomszédágunkból is, mint az a román műfordító, aki legalább félszáz magyar könyvet átadott nemzetének az Ómagyar Mária-siralomtól *Sütő András*ig és Illyés Gyuláig. Ő Gelu *Pateanu*, külön érdemelne egymaga egy termet akárcsak H. J. Kammer született holland/drentei ill. immár groningeri jogász barátunk, aki Gárdonyi Géza, Kosztolányi Dezső, Konrád György és Sütő András fordítója, s mindkét gyermekét: Claudiát és Thomast is a magyar nyelv iránti szeretetre, műveltsé-

günk megbecsülésére ösztönzi. Thomas fia apját követve 1993. őszétől már magyartanul a *Kodolányi János főiskolán*. A legfelsőbb szinteken lenne a helye egy-egy egyetem, intézet magyar nyelvet és kultúrát, zenét és képzőművészetet... népdalt és szokásokat kutató külföldi intézménynek, mint *Hannu Launonennek*, *Juhász Ferenc*, *Csoóri Sándor*... erdélyi magyar költők... a magyar próza kincsháza kitűnő finn tolmácsolójának, vagy *Viljo Tervonennek*, aki először szólaltatta meg Suomiban a *Kallós Zoltán* gyűjtötte moldvai csángó-magyar balladáinkat. Nékik mind-mind a legfelső szinten lenné a helyük külön-külön kiállítási termekben, ahol anyanyelvünkön tehetnének vallomást arról *mit jelent anyanyelvükre* magyar értékeket lefordítani. De ne szárnyaljon tovább nyelvész képzeletem, hiszen *Kiss Dénes* vagy *Csoóri Sándor* még azt mondja: *A nyelvész maradjon a nyelv gyökerénél!* De van ellenpélda: *Makkai Ádám*, *Ignác Rózsa* fia. Szerencsére azonban költőink, íróink türelmesebbek nyelvőreinknél, akik bizony gyakran többet rontanak mint javítanak – kivéve a türelmessége miatt minduntalan bírált *Lőrincze Lajost* (akit bizony illet volna bevenni a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé.)

Ugyanazokkal az *Ady*-sorokkal zárom gondolataimat, mint *Kiss Dénes* könyvének utószaváiban *Kerényi József*: „*Csak akkor születnek nagy dolgok, ha bátrak voltak, akik mertek*”. *Kiss Dénes Szó- és Daljáték-Háza* olyan palotává válhat 1996-ban *Világkiállításunkra*, melyről csak a legbátrabbak mernek álmodni, de csak *Makovecz*-típusú megszállott mérnök-mesterművészek tudják megvalósítani. (Antológia, *Lakitelek* 1993.)

P.S. E sorok leírását követőleg vettem kézbe *Kibédi Varga Áron* amszterdami költő-professzor *Téged* című 1973-ban Washingtonban megjelent kötetét, az 53. lapon ezt olvasom: „...*nyelvészek szállnak ígézetek/ megdermedt minden amit eddig mondtál.*” Érdemes lenne ezen is elgondolkodnunk, hogy mások szájában ne dermedjenek meg közös Igéink.

Szabó T. Ádám

Ritzi Rajkai István:
Szent Márton megkeresz-
teli édesanyját – Szombat-
hely, 1938. (Wienstock
Erő felvétele)

KRÓNIKA

Köszöntjük a XXIII. Honismereti Akadémiát!

A Vas Megyei Honismereti Egyesület négy éve

Akárcsak az országban másutt, 1990-ig megyénkben a Hazafias Népfront adott intézményes keretet a honismereti tevékenységnek. Bizonyíthatóan – és ebben dr. Bariska István községi levéltárigazgatónak nagy érdemei voltak – átlag feletti teljesítménnyel dolgozott az akkori Honismereti Bizottság. Miután a Hazafias Népfront megszűnt, két lehetőség adódott: a honismereti kutatók vagy magányosan végzik tovább áldásos tevékenységüket, vagy létrehozzák civil szervezetüket, vagyis megyei egyesületüket. Ez utóbbira 1991. január 26-án, Szombathelyen került sor. Akkor 66-an döntöttünk arról, hogy egyesületbe tömörülünk. Melegében megfogalmaztuk és elfogadtuk alapszabályunkat, megválasztottuk a 9 tagú vezetőséget (elnöke: dr. Szabó László, a Vas Megyei Pedagógiai Intézet igazgatója, titkára: Horváth György, a Megyei Művelődési- és Ifjúsági Központ igazgatója lett) és a három tagú számvizsgáló és ellenőrzési bizottságot. Megítélésünk szerint az elnökség összetétele az operatív működés szempontjából előnyös, hiszen abban többen vagyunk intézmények vezetői, képviselteti magát a Vasi Honismereti Közlemények szerkesztősége, van benne hivatásos újságíró és a mozgalom régi, elismert tekintélyei. Ugyanakkor joggal lehet hiányérzetünk is, hiszen a vezetőségbe csak két vidéki került, noha a megye honismereti mozgalmának számos településen van figyelemre méltó gócpontja.

Az egyesület taglétszáma 1991-től folyamatosan nőtt. Jelenleg 89 egyéni és öt kollektív tagja van: a Csaba József Honismereti Egyesület Körmendről, a Honismereti Munkaközösség Celldömölkéről, a Honismereti Szakkör Sárvárról, a Honismereti Kör Csepregről és a Söptey Péter Mester Társasága Velemből. Mire e sorok megjelennek, nagy valószínűséggel egyesületünk tagja lesz a Vas Megyei Könyvtárosok Egyesülete is, amelynek mintegy 120 egyéni tagja van. Ez a változás nemcsak a mennyiségi növekedés okán fontos, hanem azért is, mert a könyvtárosok és a könyvtárak – helyzetük-nél fogva – számottevően segíthetik a gyakorlati tevékenységet. Egyesületünk 1992-ben csatlakozott a Honismereti Szövetséghez, amelynek elnökségébe delegálta Szabó Lászlót, akit aztán a pécsi közgyűlésen meg is választottak.

Az egyesület szervezeti élete rendszeres és kiegyensúlyozott volt. Az alapszabály ugyan csak két évente írja elő kötelezően közgyűlés megtartását, elnökségünk mégis

úgy döntött, hogy minden évben legyen közgyűlés. Álláspontunkat az élet igazolta. Közgyűléseinket élénk gondolatcsere, népes részvétel jellemezte. Ehhez az is hozzájárult, hogy azokat mindig más városban tartottuk (Szombathely, Sárvár, Kőszeg) és az egyesületi élet elemzésén túl más, a honismerethez kapcsolódó ismertető, előadások is elhangzottak (Sárváron: megemlékezés a helyi szakkör 25 éves jubileumáról, Bariska István előadása a helytörténeti kutatás eljárásairól; Kőszegen: tájékoztató a mezőgazdasági szakközépiskolai honismereti tevékenységéről); és ezzel a programot illetve annak egy részét nyitottá lehetett tenni. A vezetőség évente 6-9 ülést tartott. Vezetőségi üléseink számottevő részét is kihelyeztük (Szentgotthárd, Őrszentpéter, Vasvár, Csörötnek), hogy hitelesebb képet kapjunk a területi munkáról, illetve jelenlétünkkel, tanácsainkkal motiváljuk azt.

Egyébiránt példamutató, a tájegységre is kisugárzó honismereti munka folyik Celldömölkön, Kömenden és Sárváron. Celldömölkön a megújulás jelei mutatkoznak még akkor is, ha emberi okokból, sajnálatosan két szekértábor működik. Állításunkat azzal hitelesítjük, hogy a Honismereti Munkaközösség 1994. évi pályázatára 6 igen színvonalas, tudományos igényű dolgozatot nyújtottak be: egy II. díjas tanulmány részletét a Honismeret e számában meg is ismerheti a tisztelt olvasó. Kömenden a Csaba József Honismereti Egyesület tartalmas munkáját a várossá válás 750. évfordulójára való felkészülés termékenyítette meg; a sokrétű programból kiemeljük az igen sikeres Várostörténeti Akadémiát. Sárváron a szakköri élet rendszeressége és tervszerűsége, a Honismereti Híradó megjelenítése érdemel kitüntető figyelmet. Sajnálatos, hogy a korábbi időszakban tapasztalt ügybuzgalom Szentgotthárdon visszaesett, és hogy Vasváron – a figyelemre méltó személyes ambíciók és teljesítmények ellenére – nem született meg az összefogás, továbbá, hogy az Őrségben a stagnálás, talán a hanyatlás jelei mutatkoznak. Vegyük számba, hogy egyesületünk tevékenységének mely területei voltak igazán sikeresek!

1. Honismereti fórumok

Amint a szervezeti kérdések körében is megemlítettük, célzottan törekedtünk arra, hogy minden évben nyilvánosságot teremtsünk tagjainknak egyrészt kutatási eredményeik bemutatására, másrészt egy-egy helyi honismereti műhely megismerésére. Így – többek között – honismereti napot szerveztünk – több esetben helyi társszervezetekkel – Hosszúperesztegen, Kömenden, Sárváron, Celldömölkön, Vasváron. A hosszúperesztegi találkozóra – amelynek vezérszónoka Pozsgay Imre volt – P. Kovács Imre Hosszúpereszteg kilenc évszázada című könyve megjelenése adta az alkalmat. Annak ellenére, hogy munkanapra esett a rendezvény, a helybeliek és a megye minden részéből odasereglett polgármesterek és honismereti munkások, zsúfolásig megtöltötték a termet. A nyitóelőadáson kívül megismerkedhettek a jelenlévők Rumi Rajki István művészetével és műhelyvitát is szerveztünk a falumonográfiák és krónikák írásáról. A jelenlévők felhívást fogadtak el – tekintettel a közelgő milécentenáriumra is – a krónikaírás fölélesztésére. Őszintén be kell vallanunk, hogy a felhívásnak csak gyér visszhangja és mérsékelt hatása volt. Erre is jellemző, hogy a Megyei Önkormányzat és egyesületünk pályázatára csak 16 község jelentkezett falukrónikáját írandó illetve megírandó.

A sárvári honismereti napon elsősorban a szakköri munka időszerű tartalmi és módszerbeli kérdései kerültek terítékre (Naszáros István, Csík András, Szabó Károly előadásai) és néhány kutató számolt be egy-egy jelentős résztémáról (pl. Kiss Kálmán, Kiss Gábor, Ács László, Mukicsné Kozár Mária, Herényi István).

Celldömölkön négy előadás (Nádasdy Lajos: Adatok Nemesdömölk XVIII. századi iskolatörténetéhez, Koszorús Ödön: Az ikevári Árpád-kori ásatások sajtóvisszhangja, Vízi László: Csaba József munkássága, élete egy bibliográfiai kiadványban, Szibler

Imréné: Sárvári templomok, harangok, keresztek) után a 120 éves celldömölki fűtőházat bemutató kiállításon vettek részt a jelenlévők, majd nosztalgiaünnepségre indultak.

A körmendi fórum a helyi kutatók bemutatkozását, a 750. évfordulóra való ráhangolást szolgálta. Ennek jegyében adott tájékoztatót Szabó László, a Jubileumi Bizottság elnöke, az előkészületekről, Kondicsné dr. Kovács Éva a Csaba József Honismereti Egyesület munkájáról, dr. Stipkovits Ferenc a két világháború közt készült körmendi képviselőtestületi jegyzőkönyvek üzenetéről, dr. Nagy Zoltán a készülő Vas megyei szerszámkataszter munkálatairól szolt, Szinetár Miklós a körmendi kastélypark értékeit mutatta be. A program jeles része volt dr. Kanyar Józsefnek, a Honismereti Szövetség elnökének a tájékoztatója a honismereti mozgalom időszakos feladatairól.

A vasvári fórum Iványi Béla helységéről írt tanulmánya ismételt megjelenése, a középkori Vasvárt bemutató új kiállítás megnyitása és a múzeumalapító, 100 éve született Németh Antal emléke előtti tisztelgés jegyében fogant. Az előadók a Savaria- és a Vasvári Helytörténeti Múzeum dolgozói, kutatói voltak (dr. Kiss Gábor, Dénes József, Zágorhidy-Cigány Balázs). A program iránt a város vezetői részéről kitüntetett figyelmet tapasztaltunk, a lakosság részéről mérsékelt érdeklődést.

2. Táborok és honismereti akadémiák

Mozgalmunknak illetve egyesületünknek egyik legsikeresebb tevékenységi területe a tábori munka. Kialakult ennek megyei rendszere. Évről-évre – az MMIK pótolhatatlan közreműködésével – megszervezzük a honismereti gyermektábort és a felnőttek részére a honismereti-valóságismereti népfőiskolát.

A gyermektábor rendkívül népszerű, ezért a jelentkezők közül válogatni vagyunk kénytelenek. Elsősorban azokat a gyermekeket fogadjuk, akik előzőleg a tematikus pályázaton jól szerepeltek. A gyermektábor állandó helye Velem. Minthogy ebben a táborban évről-évre más és más gyerekek jutnak el (egy-egy gyerek legfeljebb kétszer vesz részt), témája és funkciója hagyományosan azonos illetve hasonló. Így a jelenlévők megismerkedhetnek a hagyományos falusi étellel (pl: kenyérsütés), a környékre jellemző szőlőműveléssel, a néprajzi gyűjtés alapjaival, Kőszeg város történetével. A tábor az utóbbi években befogad szlovéniai magyar gyerekeket is. A tábor sikerében meghatározó szerepe van Szakály Ferenc tanár fáradhatatlan ügybuzgalmának.

A felnőtt tábor jellegében más. Ide ugyanis évről-évre visszatér egy kb. 15-20 fős „törzsközönség”, gyakorlattal rendelkező mag, amelyet kiegészít az alkalmi érdeklődők köre. Ezért is: ennek a tábornak a tematikája nem lehet sohasem azonos, sokkal inkább egymásra épülő. Az elmúlt négy évben két témakör kapott prioritást:

a) a II. világháborút követő történelmünk újraértékelése; figyelemfelkeltés az eddig tabunak szánt témák (pl: hadifogság, törvénytelen ségek, kitelepítések, 1956 stb.) kutatására,

b) a milicentenáriumba készülés jegyében a magyarság őstörténete, honfoglalás-honalapítás.

A népfőiskola egy nyáron kimozdult Velemről, Vépen működött, ahol – frissítő újdonságként – gyűjtöttek is a résztvevők. Ennek ellenére az a vélemény alakult ki a körökben, hogy Velem jobb lehetőséget nyújt a műhely-jellegű tevékenységre.

A Honismereti Szövetség – illetve jogelődje – immár több mint húsz éve – megszakítás nélkül – megrendezi az ún. Honismereti Akadémiát. Az elmúlt 4 évben arra törekedtünk, hogy megyénkből minél többen vegyünk azokon részt, hiszen a nyári akadémiák megtermékenyítő hatást gyakorolhatnak a megyei munkára is. Az akadémiákon 8-12 fővel voltunk jelen. Öröndetes tény – és egyben munkánk elismerése –, hogy a váci akadémián Gyopáros L. Zsuzsanna óvodai szaktanácsadó és Szakály

Ferenc önálló előadással léphetett a nagy nyilvánosság elé, Szabó László pedig a középiskolai szekció munkáját irányította.

3. Honismereti kiadványok

A megye honismereti mozgalmát reprezentálja a Vasi Honismereti Közlemények, amely 1944-ben volt húsz éves. Az eddig évente két alkalommal megjelent periodika országos összvetésben is az élre kívánkozik. Tudatos szerkesztői filozófia, kialakult rovatrend, nyelvi és formai igényesség jellemzi. Nyitott a nemzetiségiek és a határon kívül élő – Vas megyével határos területek – magyarsága és problémái irányába. Az elért és állandósult színvonal okán ez évtől negyedévente jelenhet meg; Vas Megye Önkormányzata nagylelkű támogatásával, a Levéltár figyelmes gondozásában. A 20 éves folyóirat repertórium is elkészült. Eszerint 491 közlemény jelent meg benne; 11 személy 10-nél több írással szerepel. 1985-ben és 1990-ben megjelentette a Vasi Honismereti Kislexikont is, alkalomadtán annak kibővítése, naprakésszé tétele szóba jöhetne. A szerkesztőbizottságnak – amely természetesen anyagi ellenszolgáltatás nélkül dolgozik – 20 éve folyamatosan tagja Pethő Gyula és Zsámboki Árpád.

Ugyan nem kapcsolódik egyesületünkhöz szorosan a Vasi Szemle – ha csak annak okán nem, hogy szerkesztői bizottságában többen ügyködünk, sőt jelenlegi főszerkesztője, dr. Gyurácz Ferenc, egyesületünk tagja –, mégis meg kell a lapról emlékeznünk, hiszen a legrangosabb honismereti folyóirat a megyében, amely 60 éve szolgálja a közt, és amelynek gazdagodására, megújulására a főállású szerkesztői státus és az önálló infrastruktúra lehetőséget teremt. A jubileumi ünnepség három tartalmi elemzését – a négy közül – egyesületünk tagjai – dr. Gonda György, dr. Kuntár Lajos és dr. Szabó László – végezték. Kölcsönös együttműködési készséget és toleranciát kíván a jövőben a két, új pályára állított folyóirat szerkesztőinek, kiadóinak jó együttműködése, hogy ne értelmetlen rivalizálás, hanem ésszerű feladat- és munkamegosztás jellemezze tevékenységünket.

A négy évben számtalan helytörténeti-honismereti jellegű kiadvány jelent meg megyénkben. Csak néhányra utalok: a szombathelyi és a Vas megyei képeskönyv, a Régi képeslapok Szombathelyről, a már említett hosszúperesztegi monográfia, a szentgotthárdi szakképzés 100 éve, Olad 1000 éve, két történelmi olvasókönyv – az egyik Sárvári anyaggal Naszádos Istvántól, a másik körmendivel Kondicsné dr. Kovács Évától –, a celldömölki evangélikus egyházmegye 200 éves története, Iványi Béla: A középkori Vasvár, Pintér Pál: Séta Körmenden című munkája. Elkészült Izsákfa monográfiája, megjelent Körmend története. Külön kell megemlékeznünk azokról a kiadványokról, amelyekhez egyesületünknek köze van. Ezek pedig: a Szombathelyi Tűzoltóság története (1992); a Vasi Honismereti Kiskönyvtár létrehozása. A sorozat első könyvei Kövér István: Sztrájkok a szombathelyi vasútigazgatás területén, valamint Kuntár Lajos munkája, ez mintegy ajándék-meglepetés a 80. születésnapra.

4. Ifjúsági munka

Az egész magyar honismereti mozgalom egyik legneuralgikusabb pontja az ifjúság megnyerése az ügynek. Ebben a tekintetben nekünk is van mit tennünk, hiszen egyesületünk tagságának átlagéletkora nagy, új arcokkal nemigen találkozunk közösségünkben. Amikor az ifjúság körében végzett tevékenységünk erősítését megcéloltuk, persze nem is elsősorban szervezetünk létszámának bővítése lebegett a szemünk előtt, hanem az, hogy sajátos eszközeinkkel erősítsük tanulóinkban a hazaszeretet érzését és a nemzettudatot. A Honismereti Szövetség Vas megyei kezdeményezésre indította el az 1993/94. tanévben az Emese álma – Mítosz és történelem – vetélkedőt középiskolások

számára azzal, hogy az három éves lesz, a millecentenárium évében fejeződik be, és – minél több gyereket megmozgató – évente országos döntőig zajlik a verseny. Az első év nagy vasi sikerrel zárult. A siker első mutatója az érdeklődés nagysága volt. Országosan 725 csapat nevezett, ebből 39-en a mi megyénkből. Külön kiemelkedő a Szombathelyi Gépipari Szakközépiskola (7 csapat), a Jurisics Gimnázium, Kőszeg (6 csapat), a Nagy Lajos Gimnázium (3 csapat), a Kanizsai Dorottya Gimnázium (3 csapat).

Az egyik területi döntőt is Szombathelyen rendeztük, ahonnan a Nagy Lajos Gimnázium két csapata és a Gépipari Szakközépiskola egy csapata a döntőbe jutott. Az országos versenyen a gimnáziumi kategóriában az NLG I. csapata 157 ponttal az I., a második csapata 148 ponttal a IV. helyezett, a szakközépiskolai kategóriában a gépipari csapata 158 (!) ponttal I. lett.

Annak ellenére, hogy az idei év versenyének visszafogottabb volt a megelőző beharangozása, nyilván a tavalyi kedvező tapasztalatoknak köszönhetően országosan 957 csapat jelentkezett, és 160 határon túli csapat. Vas megye – méreteihez képest – messze az első helyet foglalja el. Abszolút számban is csak a 2 milliós főváros előzi meg (92 csapat), megyénkből 91 csapat (38 gimnáziumi – 9 másodsor, 51 szakközépiskolai – 13 másodsor, 2 szakmunkás) versenyez. Különösen örvendetes, hogy újabb iskolák is csatlakoztak a programhoz (Körmend Gimnázium, Savaria Szakközépiskola). Ki kell emelnünk a Savaria Szakközépiskolát (16 csapat), a Kölcsey Gimnáziumot (10 csapat), a Jurisics Gimnáziumot (10 csapat), a Nagy Lajos Gimnáziumot (9 csapat), a Gépipari Szakközépiskolát (7 csapat).

Amennyire örömteli a középiskolai verseny állapota, annyira sajnálható, hogy az általános iskolások számára kiírt vetélkedőt a Szövetség szándékai ellenére nyugodtan nyilváníthatjuk sikertelennek. Ennek a tavalyi, első fordulójára Győr és Vas megyéből összesen 3 csapat érkezett, a verseny folytatásáért mindent megteszünk, de az ma is kétséges. Ne vádoljanak ízléstelen propagandával, de a hitelességhez hozzátartozik: középfokú intézmények versenyeit a Honismereti Szövetség mellett a megyei pedagógiai intézetek, az általános iskoláit pedig a tankerületi oktatásügyi központok gondozták.

Az országos vetélkedőn túl is eredményes a gyermekek közti tevékenységünk. Évente a gyerektábor 50 helyére 80-110 jelentkező van, és az immár 6 éve folyamatosan meghirdetett (ebben egyesületünk 1991-től vesz részt) pályázatok is igen sikeresek.

Befejezésül munkánk néhány hiányosságára és fogyatékoságára hívnám föl – jelzészertően – a figyelmet.

1. Egyesületünk vonzása és hatása térségenként egyenetlen. Nem igazán lehetünk elégedettek a megyeszékhely értelmiségi centrumaira (pl: felsőoktatás), Kőszeg és környéke, Szentgotthárd térségére való kisugárzásunkkal.

2. Nem volt elég energiánk tevékenységünknek a nyilvánosság előtti propagálására. Programjaink csak kisebb részéről tudósított érdemben a sajtó; tevékenységünkről még a Honismereti Szövetséget sem tájékoztattuk rendszeresen.

3. A nemzetiségi honismereti munkára nagyobb figyelmet kellett volna fordítanunk; nem sikerült igazából integrálnunk a nemzetiségi honismereti tevékenységet a megyei munkába.

4. A harminc-negyven évesek egyesületünkben alulreprezentáltak, kevés a fiatal-középkorú pedagógus is.

Dr. Szabó László

Általános iskolások honismeretre nevelése Vas megyében

Addig hajlítsd a fát, amíg fiatal!

Az általános iskolák felső tagozatos tanulóinak körében a fenti tevékenységi területen négy évtizede, megyei szinten pedig csaknem egy évtizede tevékenykedem mint szervező, kivitelező, úgy is mondhatnám „mindenes” szerepben, de ehhez a munkához minden segítséget megkaptam a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központtól, a Vas Megyei Pedagógiai Intézettől és a Vas Megyei Honismereti Egyesülettől.

Hogy is kezdődött a honismerettel való megfertőzöttségem? 1957-től számíthatom a kezdeteket. Ekkor kerültem Vas megye „érintetlen”, néprajzi értékekben gazdag tájára, az Őrségbe. Magyarszombatfán részt vettem, főleg felnőttekkel, a leendő fazekas múzeum anyagának összegyűjtésében. Majd 1968-ban a Hegyhát egy kicsiny falujába kerültem: Hegyhátszentpéterre. A faluval történő ismerkedés alkalmával „felfedeztem” életem legszebb népi lakóházát, amely faragott és festett oromzatával, csonkakontyos zsúptetőzetével azonnal a szívembe lopta magát. Feleségemmel együtt elhatároztuk, hogy megvásároltatom és összegyűjtöm a berendezési tárgyakat, s ebbe a munkába az általános iskolai tanulóimat is bevonom. Az álomból valóság lett: Vas megye, talán az ország egyik legszebb népi építészeti műemlékegyüttese fogadhatja itt a múlt iránt érdeklődő hazai és külföldi látogatókat. Az Őrségben és a Hegyháton eltöltött 21 év alatt sokrétű néprajzi helytörténeti ismeretre tettem szert, amit mint magyar-történelem szakos tanár és tanító iskolám tanulóival megismertettem. Igyekeztem őket bevonni a gyűjtőmunkába, és minden lehetőséget megragadtam, hogy hasson rájuk szülőföldjük gazdag néprajzi hagyománya, értékes történelmi emlékei. Ízelítőül egy-két példát: az 5. osztályosokkal a Tájházban tartottuk meg a „Népköltészet” műsor óráját; a kuruc szabadságharc egyik jelentős dunántúli csatájáról, a győrvári csatáról (1706. nov. 6/7) a helyszínen tartottam meg az órát, az emlékművet illetve annak környékének gondozását a tanulóim vállalták. Ezeknek azonban kis hatósugaruk volt, csak iskolám tanulóira hatottak, legföljebb 20 km sugarú körben sikerült megnyernem a tanárokat és tanulóikat a néprajzi és történelmi helyi értékeinek megbecsülésére, a tanórákon történő felhasználásra.

1980-ban Szombathelyre kerültem, egy lakótelepi iskolába. Az első évtől kezdve tanulóimmal együtt szorgalmasan látogattuk tanórán és tanórán kívül a múzeumokat, a régészeti lelőhelyeket Szombathelyen és Vas megyében. A helyi múzeumokban már kívülálló munkatársnak tekintettek. Így kerültem az MMIK egyik szakelőadójának, Pete Györgynének látókörébe, aki felkért arra, hogy vezessek az MMIK-ban egy honismereti-helytörténeti szakkört. Azzal a feltétellel fogadtam el a lehetőséget, hogy a szakkör „megyei” kisugárzású „nyitott” szakkörként működhessen.

Ebben a szellemben kezdtem meg a munkát és végzem az általános iskola tanulóinak körében: Szombathely illetve megyei szinten. Ebből „logikusan” következik: a tevékenység területe széles és sokszínű. A következőkben néhány területről adok rövid ismertetést.

1. Néprajzi-helytörténeti pályázat az általános iskolás tanulóknak.

E tevékenységet már 6. éve folytatjuk. Ez annak is köszönhető, hogy sikerült a tanárokat-tanulókat megnyerni. Hogyan? Több dologgal is: kérés esetén (iskolánként, körzetenként) a pályázó tanulóknak felkészítő foglalkozást tartok, minden pályázó személyre szóló visszajelzést kap munkájáról, a díjazás sokrétű: oklevelek (emléklapok), könyvjutalmak és egynapos, megyén belüli kirándulás, a segítő tanárok közül az arra érdemeseket is meghívjuk a jutalomkirándulásra. Az elmúlt évek témái:

(1989) Két nemzedék (nagyszülők és szülők); (1990) Egyesületek, körök; (1991) Tűzoltóság településemen; (1992) Hétköznapok és ünnepnapok településemen; (1993) Nagyszüleink iskolája; (1994) Kismesterségek vagy malmok és molnárok. Nagyon népszerű volt: Hétköznapok és ünnepnapok településemen (117), Nagyszüleink iskolája (126). Évente 80 pályamunka érkezett átlagosan. Nyereség, hogy a pályázó tanulókon kívül az osztálytársak is ismerkedhettek a múlttal.

2. *Ismerd meg megyédet!* Nyílt szakköri napokon 5 foglalkozás keretében a megye tájait mutatom be (néprajzi, történelmi, építészeti, földrajzi stb.) előadás, video és beszélgetés segítségével. Az előadások/foglalkozások után a tanulók az adott tájjal kapcsolatban érdeklődő kérdéseket tehetnek fel. Ezután – minden alkalommal – 13+1 kérdésre kell rövid választ adniuk egyéni vetélkedő! A záró, 6. foglalkozáson az iskoláktól részt vevő tanulók csapatot alkotnak és vetélkedően dől el az iskolák helyezése. A jutalmazás többszintű: a 13+1 kérdésben a legtöbb pontot elérők könyvjutalmat, a csapatok oklevelét, csapatjutalmakat kapnak (ezzel is gyarapodhat az iskola könyvtára a helytörténeti könyvekkel) és a csapat tagjai egyénileg is kapnak könyvjutalmat. A foglalkozásokon rendszeresen részt vevő tanulók emléklapot kapnak – ezeket a MMIK nyomdája készíti el. A csapatok részére a legnagyobb jutalom – helyezés sorrendjében – egynapos ingyenes megyei kirándulás.

3. Ismerkedés a megye néprajzi építészeti, történelmi stb. nevezetességeivel *kirándulás* keretében. Ezen az egynapos kiránduláson a néprajzi-helytörténeti pályázat helyezettei és értékes pályamunkát író tanulók, az *Ismerd meg megyédet* vetélkedően részt vevő csapatok tagjai vehetnek részt, meghívunk erre az útra 4-5 nevelőt is, akik tanulóikkal átlagon felül foglalkoztak! A kirándulás célja a jutalmazáson kívül a megye értékeinek helyszínen történő tanulmányozása, a szerzett ismeretek elmélyítése, a szülőföld mélyebb megismerése. Az útvonalat évente változtatjuk.

4. a) *Tájegységi rejtvényfüzet és vetélkedő*

Talán országosan is egyedülálló kezdeményezés volt 1993/1994-ben, hogy az *egész megyét* tájegységenként rejtvényfüzettel bevontuk a szűkebb szülőföld részletes illetve alaposabb megismerésébe. A kutató- és gyűjtőmunka alapján tudták a tanulók – a megadott irodalom ebben segítségükre volt – a rejtvényfüzet kérdéseire a helyes választ megadni, a rejtvényfüzetet kitölteni. A gondos előkészítés – az iskolák nevelőinek megnyerése – után az iskolák-tanulók bekapcsolódása várankozásainkat felülmúlta. Több városi könyvtár (Szombathely, Kőszeg, Szentgotthárd) nyújtott segítséget, kiemelkedő együttműködés alakult ki a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár, valamint Sárvár könyvtárosaival – köszönet érte.

A rejtvényfüzetet megoldó iskolák tanulóinak többhelyen második fordulót is szerveztünk csapatversennyel, ilyenek voltak Óriszentpéter, Vasvár, Szombathely és Sárvár. A csapatversenyre meghívtuk az önkormányzatok vezetőit is. A jutalmazás emléklappal (minden tanuló kapott), oklevéllel, egyéni és csapatdíjakkal történt. A vetélkedő tanulságos volt a tanulóknak, tanároknak és a szervezőknek egyaránt.

b). Megyei rejtvényfüzet és vetélkedő.

Az 1994/95-ös tanévben e munka fő szervezői és kivitelezői tevékenységét a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár vállalta magára. Új megoldással próbálkoztunk: a rejtvényfüzet az egész megyére vonatkozóan tartalmaz kérdéseket. Az első fordulón 310 tanuló vett részt (ez kevesebb mint tavaly a tájegységenkénti résztvevő), március végén a második forduló csapatversennyel zárul. Az iskolák 4 fős csapattal vehetnek részt a vetélkedőn, ha az első fordulóban is részt vettek. Egyéni meglátásom: vissza kell térni a tájegységenkénti rejtvényfüzet és vetélkedő módszeréhez – ez a forma a tanulók tömegeit mozgatja meg, s ez a fontos cél!! Talán ezután érdemes a tájegységenkénti győzteseknek megyei döntőt tartani.

5. Honismereti szaktábor.

A tanulók évi honismereti-helytörténeti-néprajzi tevékenységének legnagyobb elismerése a velemi táborban való részvétel. A siker legfőbb oka a sokrétű, sokszínű program: a komplexitás, a programot megálmodó, továbbfejlesztő és megvalósító lelkes és gyermekszerető, fáradhatatlan kis csapat – a táborvezetőség. A tábornak kipróbált, a helyhez igazodó programja van, amelyet az időjárás illetve az időszertől évfordulók módosíthatnak.

A táborozáson 50 fő vehet részt. Az elmúlt két évben Szlovéniából is voltak táborozóink, akik sok élménnyel és ismerettel gazdagodva térhettek haza. Nagyon jól érezték magukat, sok baráttra tettek szert.

Ha szerény írással sikerült használható ötleteket adnom e területen munkálkodóknak, nem volt felesleges a beszámoló megírására fordított fáradozásom.

Szakály Ferenc

A Rumi Rajki István Műpártoló Kör

A polgárosodásnak mindenütt jellemzője a különböző egyesületek, asztaltársaságok, klubok létrejötte és működése. Magyarországon sem volt ez másként, ahol 1945 előtt virágzó egyesületi élet volt szerte az országban. A „szocialista” korszak sajnos megszüntette ezeket a polgári szerveződéseket és később is csak olyanokat engedélyezett, amelyeket felülről irányítani és ellenőrizni lehetett.

Szombathelyen az 1937-es címtár szerint 163 egyesület működött kezdve az Aggharcos Egylettől a Műkedvelő Fényképezők Egyesületéig, a Szombathelyi Vívó Clubtól a Szombathelyi Iparoskör Dalárdájáig. Sőt akár visszalapozhatunk a múlt századba, s rátalálhatunk a Casinó Egyesületre 1833-tól, az Emberbaráti Egyletre 1824-től, Dalárda Egyletre 1850-től, a Torna Egyletre 1868-tól stb., ami azt tanúsítja, hogy a város polgárai élénk társadalmi életet éltek.

A rendszerváltással egyidőben egymás után jöttek létre olyan civil szervezetek, amelyek alulról, a tagok önkéntes együttműködése alapján álltak össze, mint pl. az Éhen Gyula Polgári Kör, a Honismereti Egyesület, a Rotary Club, a Premontrei Diákszövetség, a Bencés Diákszövetség vagy a címben is jelzett Rumi Rajki István Műpártoló Kör. Ez a Kör 1990-ben kezdett szerveződni és hivatalosan 1991. áprilisában jegyezték be. Nevét egy szinte elfeledett vasi születésű szobrászművésztől, Rumi Rajki Istvántól (1881-1941) kölcsönözte, aki Rum községben született, Münchenben és Strobl Alajosnál tanult, majd Szombathelyen tevékenykedett 1935-ig, innen Budapestre ment, s ott is halt meg pályája felívelésekor 1941-ben. Nevével azóta alig-alig lehetett találkozni, aminek nemcsak a közbejött háború volt az oka, hanem más irányzatok előtérbe kerülése és a kortársak túlélése, akik kellően tudták adminisztrálni önmagukat. Szombathelyen több szép köztéri alkotása is áll, mint pl. az *Árpádkori kürtös* a Hősi temetőben (1928) a *Harcosok* (1936), a *Magyar László emlékmű* (1938), a *Pelikán* (1920), *Éhen Gyula* (1935), továbbá több síremlék és hősi emlékmű megyszerzte. Budapesten is több alkotása található (Árpád Gimnázium stb.), sok pedig lappang.

A Kör megalakulásához az első lökést az 1987-ben a Savaria Múzeumban megrendezett Rumi Rajki István kamara-kiállítás adta, amelyen többen rádöbbenünk arra, hogy micsoda értékek rejtőznek feltáratlanul városunkban és másutt, ráadásul a leg-többjük méltatlanul elhanyagolt állapotban van. A Kör megalakulásában a legfőbb szerepet a művész rokona, Rajki Gyula technikai tanár játszotta, aki már korábban kezdett el foglalkozni az adatok gyűjtésével, pontosításával. Ő az 1980-as évek végén felkeresett olyan embereket, akik érdeklődést mutattak a művész és a helytörténet

íránt, szívügyüknek tekintették Szombathely értékeinek megőrzését. 1990-re összeállt lassan az a kis társaság, amely elhatározta a Kör megalakítását. Tagjai közt található szobrászművészek, festőművészek, tanárok, építészek, tisztviselők. A tagság azt a célt tűzte ki, hogy ápolja Rumi Rajki István emlékét, restaurálja szobrait, felkutatja lappangó műveit, előkészíti egy monográfia megírását és bemutat olyan művészeket, akiket mellőztek vagy méltatlanul elfelejtettek, noha a város művelődéstörténete, identitástudata szempontjából jelentősek (pl. dr. Tóth János, Burány Nándor, Rauscher Miksa, stb.) Erőteljesen motiválta a Kör létrejöttét az 1996-os millicentenárius, amelyre szeretné felállítani Rumi Rajki István Szent István szobrának másolatát, amelyet ő 1939-ben a New Yorki világiállásra készített a magyar pavilonhoz. Ez a szép alumínium szobor nem került haza, sőt egy időre nyomaveszett, míg Rajki Gyula ki nem derítette hollétét (USA Ohio állam, Youngstown városa)

A Kör megalakulása után a tagok önzetlenül munkához láttak, mindenki kapott teste szabott feladatot. Kinek a szervezés, kinek az adminisztrálás, másnak a pénzszerzés vagy a restaurálás jutott. Az anyagiakat tagdíjból, pályázatokból és adományokból igyekszünk előteremteni. Szorosan együttműködünk a városi önkormányzattal, elsősorban a restaurálás terén. A tagság rendszeres összejöveteleit kéthavonta tartja, amelyhez állandó helyet ad a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ.

Néhány fontosabb adat a Kör tevékenységéről:

- 1991-ben a Kör restauráltja Magyar László emlékművét,
- 1991-ben kiállítást rendezett Rumban, a művész szülőfalujában, hogy annak lakói is jobban megismerjék a falu szülöttét, továbbá megkoszorúzták a szülőházát,
- 1991-ben az MMIK-val közösen megrendezték az *Egy tiszteletre méltó művészcsalád* című kiállítást a Fábián család és Radnóti Kovács Árpád festőművész emlékére,
- 1992-ben megmenti R. Kovács Árpád rajzait egy padlásról,
- 1993-ban felkutatja Budapesten Rumi Rajki István elfelejtett sírját, exhumáltatja és augusztusban újratemeteti Rumban,
- 1993-ban elkészíteti a Szt. Márton szobor dokumentációját, valamint a Kürtös restaurálási szakvéleményét, 1993-94-ben restauráltatják R. Kovács Árpád kartonjait,
- 1994-ben az önkormányzattal közösen restauráltatják a Hősi temetőben lévő *Kürtös* szobrát,
- A Kör művésze emlékplakettet készít, amit a támogatók kapnak,
- 1994. augusztusban a Kör Kós Károly kiállítást rendez az MMIK-val közösen,
- 1995. január 11. a Kör kiállítást nyitott tevékenységéről ahol eddig ismeretlen alkotásokat is bemutatnak. Számot adtak eddigi munkájukról és megemlékeztek az időközben elhunyt Rajki Gyuláról. A kiállítás élénk visszhangot váltott ki. Foglalkozott vele a helyi sajtó, televízió, a Győri Rádió. Sokan, főleg iskolák tekintették meg, hogy a rajzoktatásban vagy a történelemtanításban hasznosítsák. A kiállítás megnyitóján azok a vállalatok és egyének, akik pénzzel és munkával támogatták a Kör tevékenységét, művészi emlékplakettet kaptak, egyben azt is láthatták, hogy támogatásuk nem volt hiábavaló. 1995. február 3-án a Kör képviselői felkeresték a város polgármesterét és további együttműködésben állapodtak meg, elsősorban az 1996. év elképzeléseit illetően.

A felsoroltakból látható, hogy egy civil, politikamentes szervezet mennyit tehet település kultúrájáért, ha olyan tagjai vannak, akik szabadidejük egy részének feláldozásával, anyagi támogatással, szervezéssel valamilyen jól körülhatárolt cél érdekében munkálkodnak. Reméljük, négy év múlva további eredményekről tudunk beszámolni.

Balogh Péter

Az iskolatörténeti évfordulós munkálatokról

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban – *Balázs Mihály* főigazgató kezdeményezésére – már 1988-ban megalakult a millenniumi előkészítő bizottság. Tagjai *Benda Kálmán*, *Horváth Márton*, *Kardos József*, *Kelemen Elemér* és *Mészáros István* voltak. A szakértők elképzelései, javaslatai 1990-ben tanulmánykötetben láttak napvilágot. A tervek középpontjában akkor még a magyar oktatás történetét bemutató állandó iskolatörténeti kiállítás megszervezése, a valóságos országos pedagógiai múzeum megteremtése állott. Ennek szellemében készítette el 1990-re *Mészáros István* (a kezdetektől 1867-ig) és *Kardos József* (a kiegyezéstől napjainkig terjedően) egy nagyszabású neveléstörténeti kiállítás szakmai forgatókönyvét.

1990 végén – az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kezdeményezésére – a millenniumi előkészületek ösztönzésére és támogatására ötmillió forintos alaptőkével létrejött az *1000 éves a magyarországi iskola* elnevezésű alapítvány, amely a millenniumi előkészületek jegyében 1992-ben, 1993-ban és 1994-ben országos nyilvános pályázatot hirdetett. A pályázat témakörei az alábbiak voltak:

1. A neveléstörténet nyomtatott és írott forrásainak feltárása, feldolgozása; országos és megyei iskolatörténeti adattárak szervezése, kiépítése.
2. A neveléstörténet tárgyi emlékeinek felkutatása, feldolgozása; országos jelentőségű iskolatörténeti gyűjtemények, kiállítások szakmai előkészítése, szervezése.
3. A magyar iskola nemzetközi kapcsolatainak, illetve nemzetközi hatásának történeti jellegű feltárása, feldolgozása.

A pályázaton egyének, csoportok vagy intézmények a tervezett munka bemutatásával, a költségvetés, illetve a támogatási igény részletes ismertetésével vehettek részt. Előnyben részesítette az alapítvány kuratóriuma azokat a pályázókat, akik saját erőforrásaik kiegészítéséhez kértek segítséget, továbbá azokat, akik igazolták, hogy feltáró, kutató és feldolgozó munkájukhoz, eredményeik közzétételéhez (kiadvány, kiállítás stb.) intézményi, illetve önkormányzati vagy egyéb támogatást is kaptak. Az alapítványi támogatással létrejött alkotások, rendezvények stb. jogosulttá váltak az *1000 éves a magyarországi iskola* embléma megkülönböztető használatára. (Az emblémát a közelmúltban elhunyt grafikusművész, *Horváth Ferenc* tervezte.)

E három év alatt az alapítványhoz benyújtott pályázatok száma megközelítette az ötszázat. Aligha túlzás tehát az a megállapítás, hogy a magyar nevelés történetében páratlan méretű, sikeres akció zajlott le, a neveléstörténeti kutatás ezekben az években valóságos tömegmozgalommá vált.

Az alapítvány kuratóriuma e három év alatt – a neves szakemberekből álló szakbizottságok részletes értékelése és előzetes javaslatai alapján – mintegy 120 pályázó csaknem 200 pályamunkáját részesítette – 10000-tól 200000 forintig terjedően – összesen kb. 7,5 millió forintos támogatásban. Ezekből az adatokból kiolvasható, hogy többen folyamatosan dolgoztak, rendszeresen pályáztak. A legutolsó kiírás elsősorban őket buzdította, s a kuratóriumi döntés is őket segítette 1992-ben megkezdett munkájuk folytatásában, lezárásában. A pályázati eredmények vázlatos áttekintése során elsősorban róluk essék szó.

A neveléstörténet írott és nyomtatott forrásainak feltárása, illetve kiadásra való előkészítése című témakör egyik legjelentősebb vállalkozása az iskolai értesítők könyvészeti feldolgozása. *Gráber Jánosné* folytatta azt a korábban *Léces Károly*val közösen megkezdett munkát, amelynek eredményeképpen – számítógépes adatrögzítéssel – jórészt már készen áll az 1849 és 1948 között megjelent értesítők bibliográfiája. (Az

első kötet kiadását az OPKM 1995-ben tervezi.) A bibliográfia széles körű tájékozódás és anyaggyűjtés alapján minden fellelhető adatot magában foglal. Közvetlenül ehhez a feldolgozó munkához kapcsolódott *Bakó Anna* és *Szilágyi Erzsébet* közös pályázata; ők az iskolai értesítők tartalmi feldolgozásának előmunkálataként az évkönyvekben található névsorok alapján az egyes iskolák tanári testületének adatait, változásait vizik számítógépre. Mindez része az OPKM nagyszabású vállalkozásának, a Jáki László szervezte iskolatörténeti adattár munkálatainak, amihez a közeljövőben több hazai és határon túli magyar gimnázium kutató és feldolgozó szakemberei is csatlakoznak.

Eltérő szempontok és más-más metodika alapján folyik három megye iskola-, illetve neveléstörténeti adattárának a kiépítése. Veszprém megye iskolatörténeti adatbankját *Tóth Dezső*, Bács-Kiskun megye neveléstörténeti adattárát *Székelyné Körösi Ilona* gyarapítja három év óta tervszerűen. A Zala megyei Pedagógiai Intézetben pedig *Kotnyek István* irányításával megkezdődött a Zala megyei iskolák történetének feldolgozását magába foglaló központi gyűjtemény és adattár kialakítása. A Bács-Kiskun megyében folyó munka két további fontos kutatással gazdagodik. *Molnár János* egy megyei neveléstörténeti dokumentumkötet előmunkálatait végzi, *Rácz Fodor Sándor* pedig – tanítványai közreműködésével – a megszűnt tanyai kisiskolák fotóit és egyéb relikviáit gyűjti. A megyei adattárak kialakításának szakmai-módszertani tapasztalatai minden bizonnyal más vállalkozó megyéket is segíthetnek a jövőben hasonló elképzeléseik megvalósításában, s alapvetését jelenthetik egy országos iskolatörténeti adatbázisnak.

Varga Kovács Amarilla és *Koren Istvánné* szakoktatásai tanterveink készülő bibliográfiájához, *Fehér Erzsébet* Sárospatak iskolatörténeti iratanyagának több éve folyó kutatásához és feldolgozásához, *Komáromy Sándor* a pataki diákirodalom anyagának feltárásához kértek és kaptak – ismételten – szerény anyagi segítséget. *Bajkó Máttyás* az erdélyi fejedelemség iskolakultúrájának levéltári forrásait kutatja a nagy múltú erdélyi kollégiumok könyv- és irattáraiban, *Foki Ibolya* a múlt századi regáti magyar iskolák levéltári adatait tárja fel. Fontos munka *Szemkeő Endre* és *Forrai Ibolya* közös vállalkozása: a Magyar Néprajzi Múzeumban található neveléstörténeti vonatkozású kéziratok források feldolgozása. *Vág Ottó* egy összehasonlító óvodatörténeti kronológián dolgozik. A kisiskolák – köztük az ún. Klebelsberg-iskolák – történetével kapcsolatos feltáró munkákat, a többi között az itt működő tanítók visszaemlékezéseinek gyűjtését és feldolgozását – az alapítvány megbízásából – *Komlóssy Ákos* fogja össze. Hosszan sorolhatnám azokat a pályázatokat is, amelyek jeles pedagógusok életrajzi adatainak, szakirodalmi tevékenységének a gyűjtéséhez, feldolgozásához kértek támogatást. Eredményeik – reményeink szerint – az OPKM *Magyar pedagógusok* című biográfia-sorozatát is gyarapíthatják.

A neveléstörténet tárgyi emlékeinek feltárása gyűjteménnyé szervezése című témakörben első helyen a neveléstörténeti tárgyú fotók több éve folyó számítógépes ikonográfiai feldolgozását említhetem, *Munkácsy Gyula* több közgyűjteményre – elsősorban természetesen az OPKM fotógyűjteményére – kiterjedő, átfogó munkáját.

Tervszerűen folyt néhány jelentős középiskolai szertár, tanszergyűjtemény történeti anyagának szakszerű feldolgozása (*Bányai Máttyás*: Az esztergomi Szent István Gimnázium és Szakközépiskola természettani szertára; *Dékány Ferenc*: A győri bencés gimnázium természetrajzi gyűjteménye; *Katona Ferenc*: A fizikatanítás kezdete Sárospatakon). Az elmúlt években többen kértek és kaptak segítséget jelentős intézménytörténeti gyűjteményük gyarapításához, évfordulókhöz kapcsolódó kiállításokhoz (pl. *Boros Imre* Kőtelek, *Földesi Ferenc* Hódmezővásárhely, *Harcza Tiborné* Nyíregyháza, *Komáromy Sándor* Szabadkígyós, *Koncz Dezső* Budapest, *Kvojka Ferencné* Vác, *Musztafa Szulimánné* Orosháza, *Nádas Pál* Budapest, *Pákozdiné Kenderesi Katalin* Budapest, *Pintér Jánosné* Budapest, *Répszky Zoltán* Mezőkövesd, *Székely Imre*

Budapest, *Tolvaj Sándorné* Hajdúböszörmény, *Varga Andrásné* Péteri, *Villányi Györgyné* Budapest, *Vofkori László* Székelyudvarhely, *Zalainé Kovács Éva* Budapest)

Az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán a helyi tanítóképzés történetét és a *Somos Lajos* emléket idéző kiállítás előkészületei folynak (*Nagy Andor – Szecső Károly*), Baján a tanyai iskolák tárgyi emlékeit és fotóit mutatták be (*Rácz Fodor Sándor*), Békéscsabán 1993-ban rendezték meg a megyeszékhely közoktatásának 150 éves történetét (*Szabó Ferenc*), Tatabányán 1992-ben nyílt meg az olvasás és írástanítás, 1994-ben az ének-zenetanítás történetét 1777-től napjainkig bemutató tantárgytörténeti kiállítás (*Fűrészné Molnár Anikó – Somorjai József*). Várpalotán, a Magyar Vegyészeti Múzeumban tervszerű előkészületek folynak a hazai kémiaoktatás történetének feltárására és múzeumi bemutatására (*Kovács István*). Támogattuk a nagy múltú hazai középiskolák könyvtáraiban őrzött muzeális értékű könyvritkaságok közös kiállításának előkészületeit is (*Balogh Mihály – Homor Tivadar*).

A magyar iskola nemzetközi kapcsolatainak bemutatására irányuló pályázatok közül három, több éve folyó kutatás – *Kovács József–Grüll Tibor*: Soproni peregrináció; *Szögi László*: Újkori egyetemjárás –, valamint számos, a határainkon túl élő magyarság iskolaügyének alaposabb megismerését szolgáló történeti pályázat kapott ösztönzést és támogatást (Bajkó Mátyás és Foki Ibolya említett munkáin kívül pl. *Bernics Ferenc*: Horvátországi és szlovéniai magyar iskolák; *Boldizsár Zeyk Imre*: A tordaszentlászlói iskola története; *Dietrich Gyula*: A 250 éves szabadkai gimnázium; *Kocsis Károly*: Háromszéki iskolák; *László Árpád*: Az alistáli református iskola története; *Mészely József*: A szemérfai iskola története; *Miklós S. Csaba*: Kolozsvári iskolaépületek; *Salamon Ferenc*: Háromszék iskolatörténete; *Vofkori László*: A székelyudvarhelyi tanítóképző tanszermúzeuma. Az alapítvány szűkülő anyagi lehetőségei miatt az 1994. évi volt az utolsó nyilvános pályázata. 1995-ben és 1996-ban csupán a jelentősebb kutatások, gyűjtések lezárásához, az eredmények közreadásához és néhány fontosabb rendezvény megvalósításához ígérhetünk – zárt, meghívásos pályázat útján – szerény támogatást. Reméljük, hogy a millectenáriumi rendezvényekhez kapcsolódó országos millenniumi pályázat 1995-től – gazdagabb lehetőségek birtokában – eredményesen veszi majd át a stafétabotot az alapítványtól.

Az előkészületek fontos eseményeként utalhatok végül a *millenniumi Emlékbizottság* megalakulására 1992. január 12-én, amelynek elnöki tisztét *Kosáry Domokos*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke vállalta, tagjai a magyar közélet különböző területeinek illusztris képviselői.

Az Emlékbizottság *felhívást* tett közzé, amiben hangsúlyozta, hogy az iskolatörténeti évforduló az egész ország, sőt a határainkon kívül élő magyarság közös ügye. Felkérte a nevelési-oktatási intézményeket, hogy a diákok és a nevelők, az oktatók és a hallgatók összefogásával tegyenek meg mindent intézményük múltjának minél gazdagabb, teljesebb feltárására és hagyományaikkal is segítsék a jelen mindennapi feladatainak megoldását. Kérte az egyházakat és a vallási közösségeket, hogy gazdag tapasztalataikkal, egyházi és iskolatörténeti gyűjteményeik megújításával kapcsolódjanak be az ünnepi eseménysorozatba. Felkérte a helyi, a megyei és az országos közgyűjteményeket, kulturális és tudományos intézményeket, hogy munkájukban, közművelődési tevékenységükben megkülönböztetett figyelmet szenteljenek a magyar iskola ezeréves történetének. Felkérte az önkormányzatokat, valamint az oktatásügyben érdekelt állami, társadalmi, gazdasági, politikai és nemzetiségi szervezeteket, hogy részvételükkel, erkölcsi és anyagi támogatásukkal segítsék a helyi és az országos programok megvalósítását. Arra kért mindenkit – itthon és külföldön –, hogy járuljon hozzá a millennium méltó megünnepléséhez.

A Magyar Köztársaság kormányának 1092/1994. (X.7.) számú határozata a honfoglalás 1100. évfordulójának megünneplésére jelentős fordulatot hozott a millenniumi

előkészületeket illetően: az *iskolatörténeti évforduló a millicentenáriumi rendezvények egyik kiemelt és központilag támogatott eseménysorozata* lesz a következő években.

A központi és állandó jellegű magyar iskolatörténeti kiállítás, az OPKM szervezeti keretei között működő valóságos pedagógiai múzeum megteremtésére, sajnos, ma sincs lehetőség.

A millennium központi rendezvényét ezért 1996-ban a *magyar iskola történetét* egységes koncepció alapján, összehangoltan *bemutató, reprezentatív kiállítás-együttes* alkotja. A *magyar iskola első évszázadait*, a kezdetektől Mohácsig terjedő időszakot megjelenítő kiállítás megnyitására a tervek szerint – a bölcsőhely, Pannonhalma közelségében – a győri Xantus János Múzeum új kiállító-helyiségében kerül sor. A *reformáció iskolaügyét Debrecenben* – a Református Kollégium iskolatörténeti múzeumának felújított kiállításán és a Déri Múzeumban rendezendő művelődéstörténeti kiállításon – előreláthatólag 1996 nyarán – követhetik nyomon az érdeklődők. A sorozat harmadik része – *a modern magyar közoktatás története 1848-tól 1948-ig* – pedig az OPKM rendezésében *Budapest*en kerül bemutatásra 1996 augusztusában, a körülmények kényszere folytán albérlésben, a házigazda *Petőfi Irodalmi Múzeum* kiállítótermeiben. A központi kiállítások előkészítése, szervezése a közelmúltban megkezdődött. Megvalósításuk – az idő rövidsége miatt – összehangolt tevékenységet, feszített munkatempót követel meg.

A magyar iskola történetét három fejezetben, – térben és időben szétszakítva bemutató kiállítások virtuális egységét – más jelentős iskolatörténeti gyűjtemények és bemutatók anyagával kiegészítve – egyrészt *közös kiállítási kalauz*ban, másrészt az egyes gyűjtemények legérdekesebb, legfontosabb részleteit, tárgyait bemutató *multimédia-változat*ban (CD-ROM) kívánjuk megteremteni, s az érdeklődők széles köre, elsősorban az iskolák és a közgyűjtemények számára hozzáférhetővé tenni.

Ha az OPKM részleges vagy teljes elhelyezése a következő években megoldódik, az 1996-ra tervezett időszakos kiállítások anyaga alapját jelentheti az intézmény későbbi, állandó iskolatörténeti kiállításának. Elképzeléseink szerint ez a terv az ezredfordulóra, államalapításunk millenniumára megvalósíthatónak tűnik. 1996 ebben a tekintetben is egy többéves iskolatörténeti megemlékezés-sorozat nyitánya lehet.

A központi rendezvények programjában több jelentős *nevelés- és művelődéstörténeti konferencia* is szerepel. A Magyar Pedagógiai Társaság választmánya és az MTA Pedagógiai Bizottsága Neveléstörténeti Albizottsága 1995 második felében közösen rendezendő konferenciáján (Veszprém) a hazai neveléstörténet kutatási eredményeit kívánja mérlegre tenni. Terveink szerint 1997-ben hazánk adhat otthont (Keszthely – Tapolca) az európai iskolatörténeti múzeumok találkozójának. A Magyar Tudományos Akadémián szervezendő tudományos tanácskozás – 1996-ban – az iskolának a magyar művelődés és a társadalom életében betöltött szerepét tárgyalná. 1997-ben az iskolatörténet oktatáspolitikai és oktatásfejlesztési tapasztalatait és tanulságait összegző konferenciát tervezünk „Egy új évezred küszöbén” címmel. Jelentős regionális konferenciák előkészületei is folynak. 1995-ben Zalaegerszezen a pannon térség nemzeti-ségi oktatásügye, 1996-ban Tatabányán a magyar népoktatás története lesz a témája a tervezett tanácskozásnak.

Kiadási terveinkben – a millenniumi kiállítások nyomtatott és CD-ROM-katalógusán, valamint az említett konferenciák előadásainak, vitáinak közreadásán kívül – a magyar neveléstörténeti képeskönyv előkészítő munkálatai is helyet kaptak; a könyv megjelenítése (kétféle: „hagyományos” és multimédia változatban) ugyancsak az államalapítás millenniumára, 2000-re képzelhető el.

1995. január 12-én újjáalakult az Iskolatörténeti Emlékbizottság. Elnöki teendőit változatlanul *Kosáry Domokos*, az MTA elnöke látja el, társelnökei *Báthory Zoltán*, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium közoktatásért felelős helyettes államtitkára és

Várszegi Asztrik, az első magyarországi iskolát életre hívó Bencés Rend pannonhalmi főapátja. Tagjai az iskolaügy, az egyházak és a közgyűjtemények felkért szakemberei. Az Emlékbizottság munkáját 15 tagú szakértői testület segíti, amely folyamatosan véleményezi, értékeli a különféle szakmai terveket. A millenniumi programokat a művelődési és közoktatási miniszter megbízása alapján – az iskolatörténeti Emlékbizottság ügyvezető igazgatójaként – e sorok írója szervezi és irányítja. Az Emlékbizottság 1995. január 12-én kiadott közleménye – az 1992-es gondolatokat megismételve – változatlanul a millennium méltó megünneplésére hívja a hazai és a határokon túli közvélemény figyelmét.

A millennium nagy kihívást és szép feladatokat jelent a honismereti mozgalomban dolgozó szakemberek számára – határainkon innen és határainkon túl egyaránt. Írásommal erre a közös feladatra és közös felelősségre szerettem volna felhívni a figyelmet.

Kelemen Elemér

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület budapesti bemutatkozása

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapításának 136. esztendejében 1995. január 26-án eleget tett a Magyar Tudományos Akadémia, a Collegium Budapest, az Europa Institut Budapest és a gróf Mikó Imre Alapítvány meghívásának és bemutatkozó ülését Budapesten tartotta meg. Ezen részt vettek Erdély magyar tudományának képviselői és Magyarországról azok, akik Erdély különböző kérdései iránt érdeklődnek, illetőleg kutatásába bekapcsolódtak.

Az ülést *Kosáry Domokos*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke nyitotta meg, majd *Glatz Ferenc*, az Europa Institut igazgatója, vázolta fel az együttműködés lehetőségeit. Az ezt követő vitában, megbeszélésen erdélyi és magyarországi tudósok szólalnak fel és egyetértettek abban, hogy ilyen összejövétel megrendezése mind a két fél számára hasznos.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1859-ben *Mikó Imre* és a köréje gyűlt erdélyi tudósokból, írókból alakult meg és 1874-től adta ki folyóiratát az *Erdélyi Múzeumot*, melyet a román államhatalom 1947-ben megszüntetett. 1948-ban az Egyesületet is betiltották.

1990-ben az *Erdélyi Múzeum-Egyesület* újra alakult, de mai napig nem kapta vissza székházát, könyvtárát, múzeumát, levéltárát. Az első elnöke, az újrászervezés után, *Jakó Zsigmond* Erdély történetének ma élő legnagyobb tudósa. A LII. kötetet 1947-ben kinyomták ugyan, de a bekötését és terjesztését nem engedélyezték, ezért csak néhány példány jutott el a könyvtárakba és az olvasókhoz. A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1990-ben újra nyomtatta ezt a kötetet, hogy a sorozat teljességét meg lehessen őrizni. 1991-ben *Benkő Samu*, kiemelkedő erdélyi művelődéstörténész szerkesztésében a LIII. évfolyammal újra indult a folyóirat és azóta rendszeresen megjelenik (Szerkesztőség Cluj-Kolozsvár str. Memorandumai nr. 1. – Románia 3400).

Benkő Samu, az Erdélyi Múzeum-Egyesület jelenlegi elnöke a bemutatkozó ülés résztvevői előtt így ismertette annak jelenlegi helyzetét: „Hagyományos szakosztályaink: 1. Bölcsélet-, Nyelv- és Történelemtudományi, 2. Természettudományi és Matematikai, 3. Orvostudományi, 4. Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi mellé ötödikül létrehoztuk a Műszaki Tudományok Szakosztályát. Újjáéledésünk társadalmi igényt fejezett ki. Bizonyosság erre, hogy 1994-es közgyűlésünk főtitkári jelentése szerint 18.656 ösztöndíjra 79 alapító tag, 1789 rendes tag (ebből 482 egyetemi hallgató)

és 16.788 bel- és külföldi pártoló tag. Végrendeletilag reánk testált ingatlan és ingó javak, jelentős értéket képviselő adományok jelzik, hogy a múlt század alapító nemzedékének önzetlensége máiglan nem veszett ki".

A 210. számmal tovább folytatódott az *Erdélyi Tudományos Füzetek* és máris tíz száma látott napvilágot. Ezekből megemlítek néhányat: 212. *Demény István Pál*: A Szent László-legenda és Molnár Anna balladája; 215. *Kovács András*: A radnóti várkastély; 216. *Muckenhaupt Erzsébet*: XVI. századi német reneszánsz típusú szignált könyvkötések a csíksomlyói műemlékkönyvtár gyűjteményében; 217. *Bura László*: A Szatmári Református Kollégium és diákjai.

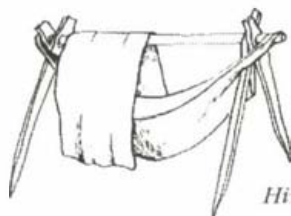
A *Múzeumi Füzeteket* a Természettudományi és Matematikai Szakosztály jelenteti meg. Az *Orvostudományi Értesítőnek* nemrégiben jelent meg a 67. kötete. A *Műszaki Tudományos Füzetek* is rendre megjelentek. Az *Erdélyi Történelmi Adatok* VI. kötetének első részeként adták ki: *Wolf Rudolf*: Torda város tanácsa jegyzőkönyve 1603-1678. A *Romániai Magyar Bibliográfiák* sorozatban napvilágot látott: Romániai magyar könyvkiadás 1944-1949.

Azt hiszem ennyi is elegendő annak érzékeltetésére, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület, ha rendkívül nehéz körülmények között is, de milyen széles körben dolgozik. Nemcsak a humán, de a természettudományok irányába is támogatja a tudományos kutatást és mindent megtesz az eredmények magyar nyelven történő közreadása érdekében. Ezt bizonyítja a bemutatkozó ülészak második részében elhangzott előadások sora is.

Benkő Samu: Sorsunknak engedelmessékedni vagyunk teremtve... címen az Erdélyi Múzeum-Egyesület újjászervezéséről, eredményeiről és feladatairól nyújtott áttekintést. Ezután *Bajor Andor*: Kelemen Lajos legendája című előadása hangzott el Erdély egykor legnagyobb történészének emlékét idézve. *Tövissi József*: A Persány-hegység negyedkori bazaltvulkánosságáról foglalta össze kutatásait. *Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor – Wolf Rudolf*: Értelmiség és Erdély magyar társadalma a fejedelemség korában címen közös kutatásukat ismertették. *Brassai Zoltán*: Kovásznai szénsavas fürdők és mofetták a végtagkeringési zavarok kezelésében, az egyik nagy múltú háromszéki fürdőn végzett kísérleteket mutatta be. *Egyed Emese*: A megelevenedő költő vagyis Eredmény és titok a Barcsay-kutatásban, az elért eredményeket és a további feladatokat vázolta. *Barabás Tibor*: A Kárpát-medence hidrológiai egységének jelentősége környezetvédelmi szempontból című előadásában figyelmeztetett a hallatlan nagy vízszennyezés következményeire. *Nagy György*: Az államnemzet meg a nemzetállam konok kísérletében rámutatott arra a kérdésre, amellyel az erdélyi magyarság naponta találkozik.

A résztvevők megállapították, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület bemutatkozó ülészaka nagyon hasznos vállalkozásnak bizonyult. Most már az egyes tudományágakon múlik, hogy a megindult együttműködést mindkét oldal hasznára tovább fejlesszék.

Balassa Iván

Híntabólcso

A Vass Lajos Népzenei Szövetség köszöntése ¹

Megilletődéssel fogadtam a hírt, hogy a népdalkörvezetőkötől jött javaslatok alapján a most megalakult Népzenei Szövetséget Vass Lajosról kívánták elnevezni. Nagy megtiszteltetésnek érzem, köszönöm, hogy emléke még nem homályosult el a népművészetet ápolók körében.

Nem értékelem az ő munkásságát, hiszen ez nem az én tisztem, de az Önök felkérésére röviden vázolom Vass Lajos népzenehez kötődő útját, az édesapjától, a tiszai tájtól, a debreceni alma matertől, a Kollégiumtól kapott, egész életre szóló elhivatottságot, hogy az embereket dalra fakassza, zenei anyanyelvünk gyöngyszemeit: népdalainkat terjessze.

Édesapja Poroszlón híres dalosember volt. 1967-ben a Népművészet Mestere lett. Kíséret nélküli, valamint a fia által gyűjtött és feldolgozott népdalait máig is őrzi a rádió zenei archívuma, a lejegyzésekkel együtt pedig a Zenetudományi Intézet népzenei osztálya.

A másik terület Bodroghöz volt, ahol Vass Lajos 1946-1949 között, a Néptudományi Intézet megbízásából népdalokat gyűjtött. A szülőföld és a Bodroghöz dalai zeneszerzői munkásságában is nyomonkövethetők.

Most nagyot ugorva az életrajzban, arról az időszakról szólnék, amikor Vass Lajost népdalterjesztőként – mondhatni – az egész ország, az egész magyar nyelvterület megismerte.

Az 1960-as évek második felében egyik zenekritikusunk tollából olyan cikk jelent meg, melyben a szerző azt elemezte: a temelőszovetkezeti életforma úgy átalakította a falusi életet, hogy néhány idős asszonyon kívül másokat már nem érdekelnek a régi hagyományok, nem énekelnek népdalokat, nem játszanak a népi hangszereken. A városi munkáságnak pedig végleg semmi köze ezekhez. Erre nem maradt el a magyar népzene kutatók, néprajzosok, zenetudósok, de még a szociológusok cáfoló cikksorozata sem. A népművelők is megmozdultak nemcsak falun, de a rádióban és a televízióban is.

¹ Elhangzott Csillebércen 1995. január 29-én, a Szövetség megalakulása alkalmával. (Szerk.)

Szerencsére ekkor a televízióban a népművészet ismeretében és szeretetében felnőtt, s korábban az Állami Népi Együttesben Rábai Miklósnál táncolt dramaturg, szerkesztő Lengyelfi Miklós olyan csapatot szervezett, mely meggyőzte a TV vezetőit, hogy indítsák meg a *Röpülj páva Felszabadulási Népdalversenyt*. A műsort a fiatal, tehetséges, sajnos korán elhunyt Balázs András rendezte. Lengyelfi a műsor vezetésére Vass Lajost kérte fel. Ő örömmel vállalta, de nem elégedett meg a szokványos bemondószereppel, hiszen pályafutása kezdetétől arra törekedett, hogy kórushangversenyei után népdalokkal énekeltesse meg a közönséget. Ilyenkor pár szóval ismertette a népdalok szépségét, értékeit és felhívta a figyelmet a hagyományápolás fontosságára. Tette ezt a Honvéd Művészegyüttes karnagyaként, ahol a táborokat járva a gyakorlatok után a fáradt kiskatonákat is fel tudta lelkesíteni, frissíteni. De tette ezt a Vasas Kórus élén is a fiatal vasmunkás tanulóknak, vagy a vasas nyugdíjasoknak adott koncerteken, ahol a hallgatók mit sem tudván a zenekritikus rájuk vonatkozó megállapításairól, felszabadultan tanulták, énekeltek a népdalokat.

Visszatérve a Röpülj páva népdalversenyre, abból kiemelkedik az 1969. november 8-án közvetített elődöntő a dunapataji művelődési házból. Ezen Vass Lajos azzal állt a stáb elé, hogy a versenyzők által énekelt népdalok közül egyet megtanítana a közönségnek, s éneklésre biztatná a képernyő előtt ülő nézőket is. Ezt előbb „örült ötletnek” tartotta a stáb, de a főpróbán megengedték, hogy a már bennülő közönséggel kipróbálja. Nagy sikere volt a „kísérletnek”. Az egész ország felfigyelt erre. Cikkek jelentek meg a különböző lapokban dicsérve a TV újszerű adását. A legnagyobb elismerést a TV-adásokat is kritikusan szemlélő Rádióműsor novemberi számában olvashatjuk: „A hét televíziós pillanatának nevezték a TV büféjében azt, amikor a Röpülj páva népdalvetélkedő dunapataji elődöntőjének végén a műsort vezető Vass Lajos kiállt a közönség elé, mondván: „bár az angliai futballmeccsek közönsége énekelni szokott, ő nem azt javasolja, hogy most a dalosverseny közönsége labdát rúgjon, hanem ez egyszer... énekeljen.” Aztán kicsit bátortalanul, később annál frissebben felcsendült az oly kedves Duna-Tiszaközi tájszóállással, hogy Félégyházi utca ligetős, ligetős... az egész terem énekelt.”

Garnadában jöttek a levelek a TV-be. Követelték, hogy a további adásokon is legyen közös éneklés. Sokan megírták, majd interjúkban hangzott el, hogy otthon, a képernyő előtt ülők is énekeltek a hallott népdalt Vass Lajos kérésére és intésére. Ahogy írták: „Vass Lajos az egész országot megénekelte!”

A Röpülj páva legnagyobb sikerét az jelentette, hogy a közönség is szavazhatott, ki kerüljön a döntőbe. Szavazni beküldött népdalokkal lehetett. Hatalmas anyag gyűlt össze az országból és a határon túli magyaroktól is. Ezeket a Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének népzenei osztálya őrzi. Hazánkban talán kevesen tudják, hogy ez a népdalhullám a határon túli magyarokat is elragadta. Például Csehszlovákia magyarok lakta területén már korábban is meghírdettek népdalversenyeket, dalünnepeket, de az 1970-ben, a Csemadok által szervezett „Tavaszi szél vizet áraszt...” mottójú népdalverseny a Röpülj Pávától még nagyobb lendületet kapott. Vass Lajos boldogan segített ott is, hiszen a Magyar Tanítók Központi Énekkarának alapításától kezdve havonta átjáró vendégkarnagya volt. Rendszeresen járta a magyarlakta területeket. Ahol a Tanítókórusokkal koncertet adtak, ott a közönség már kérte, hogy énekelhesse nek.

Hazánkban is a nagyhatású népdalverseny után egyre-másra alakultak népdalkörök. Ezeket több helyen pávaköröknek nevezték. A TV egy darabig rendszeresen sugározta a népdalcsoportok műsorát, ezzel serkentve is a mozgalmat. A vele való művészeti és szervezeti foglalkozás azonban nem ennek az intézménynek a feladata. Ezt átvette a Népművelési Intézet, majd a Kórusok és Zenekarok Szövetsége a KÓTA. E két szervezet a népdalkörök és a népzenei együttesek részére kidolgozott minősítő rendszerrel

jelentős minőségi emelkedést ért el. S íme most ez a mozgalom már igénye szerint önálló Szövetséggé alakulhatott, mely szervezeti és művészi szempontból remélhető, hogy élteti a népdalköröket és a színvonal-emelkedést is feladatának tartja.

Tudom, hogy ma is élnek közöttünk olyan lelkes vezetők, akik a nagy népdalterjesztők: Ádám Jenő, és Balla Péter, valamint a névadónak választott Vass Lajos nyomdokaiba lépnek. Tudom, hogy napjainkban nehéz, küzdelmes a népművelő-, művészetvezetői munkát vállaló kollégák helyzete.

Elgondolkoztam, vajon mit üzenne a népes, lelkes tábornak Vass Lajos. Őrzöm szavait, melyeket 1990. szeptemberében, *Mathias rex* oratóriumának Mátyás templomi bemutatója után mondott, amikor a problémák megoldásáról faggatta őt a televízió riportere: „Az embereknek most van szükségük arra lelki táplálékra, amit a zene és ezen belül a kórusmuzsika nyújt. Hitet és bizalmat kell az emberekbe önteni ahhoz, hogy mindenkinek van saját ereje is és a közösségnek is kell, hogy ereje legyen azoknak a nehézségeknek a leküzdésére, amelyek most előttünk állnak!”

Ez ma is mindnyájunknak szóló üzenet.

Vass Lajosné dr. Kaposi Edit

Kísérleti régészeti tábor Regölyben

Az elmúlt években egy olyan tábort és találkozót szerveztünk a Tolna megyei Regölyben, ahol a résztvevők szakemberek irányítása mellett saját maguk készítették el a múzeumi kiállításokon egyébként csak távolról, üvegen át megtekinthető régészeti tárgyak másolatait. A táborban a résztvevők és a jelentős számú látogató régész, néprajzos, történész szakemberek segítségével nemcsak a régebbi korok mindennapjait, de a mai falu közelmúltjának történetét, életét is megismerhették.

Az előkerülő régészeti leleteket mindig is természetes kíváncsisággal nézegették az emberek: mire, hogyan használhatták a talált tárgyakat? A múlt század közepén – különösen a bronztárgyaknál – egyre hevesebb vitákban merült fel a készítés mikéntjének kérdése is. A vita egyik eredményeként Nyugat-Európában máig tartó hagyománya alakult ki az eszköztípusok előállítási módját, egy-egy időszak technikai, technológiai ismereteit kutató *kísérleti régészetnek*. A magyar múzeumlátogatók legutóbb Keszthelyen és Szegeden találkozhattak a német kísérleti régészet eredményeit bemutató kiállítással.

A régészeti megfigyeléseket alátámasztó természettudományos kísérletek Magyarországon a múlt század második felében az európai élvonalhoz tartoztak. Loczka, Hampel, Wosinsky kutatásai után azonban évtizedekig csak elvéve találkoztunk egy-egy kísérlet leírásával. Az 1970-es, 1980-as években – főleg a külföldön látott példák alapján – hazánkban is egyre többen kezdtek érdeklődni a kísérleti régészet iránt. A szombathelyi múzeum munkatársai a velemi feltárások alapján felépítettek néhány őskori házat, Antoni Judit régész pedig Csapdi-Télizöldesen az ott előkerült újkőkori sírok leletanyagának ismételt előállítására szervezett évről-évre ismétlődő tábort.

A regölyi találkozó és tábor régészeti kísérleteivel ezen a már megkezdett úton szeretnénk tovább menni. Mindaddig, amíg Magyarországon nem alakulnak ki a témakörök szerint elkülönülő, de egymással szoros kapcsolatot tartó telepek, szeretnénk témától, kortól függetlenül minden kísérletet támogatni – ha van megfelelő jelentkező. Mivel az országban a közeljövőben több hasonló telep is megkezdí működését, távolabbi célunk az, hogy egy szűkebb időszak, a bronzkor kérdéseivel, azon belül elsősorban a fémmegmunkálással foglalkozunk.

Nemcsak a táborlakók, hanem nagyon sok vendégünk megpróbálta a pattintott és csiszolt kőeszközök, íjásfűróval és nedves homokkal átfúrt kőbalták, a csontszerszámok, agyagedények készítését. Legtöbbet azonban talán annál a kerek, 50 cm átmérőjű, 30 cm mély, egyik oldalán egy kis téglalap alakú nyúlvánnyal ellátott kemencénél dolgoztunk, amelyet a bronzöntéshez készítettünk. A kísérletek alapját a Regöly-Veravárban talált bronz kincslelet tárgyai adták. A későbronzkori, kurdi horizonthoz tartozó leletegyüttes darabjain látható apró nyomok alapján a lemezkészítés menetét, a bronzsálakból kalapált ékszerek előállítását vizsgáltuk. Külön kísérletek során hasonlítottuk össze a hidegen kalapált tárgyakon látható jellegzetes, hosszirányú felületi hajszálrepedéseket, túlnyúlásokat és a melegen, kilágyítva megmunkált tárgyaknál észlelhető jelenségeket. A kísérlet során megfigyeltek eredményeként a továbbiakban akár töredékek alapján is könnyebben szét lehet választani a különböző eljárással készített tárgyakat, hiszen az alkalmazott technológiai eltérések meghatározzák az adott fém felhasználhatóságának körét. Egy fibula rugójához, vagy ponclóvészőhöz használt anyagnak pl. teljesen más tulajdonsággal kellett rendelkeznie, mint egy díszítendő lemezdarabnak.

A vágóeszközök közül a tokosbalta használhatóságát egy bődöncsónak készítése során, a bronzkés élet pedig egy áldozati állaton próbáltuk ki. Mindez része volt annak a kísérletnek, amely során Homérosz leírása alapján megpróbáltunk egy tetemet elhamvasztani. Igaz, lényegesen szerényebb méretekben, hiszen Patroklosz temetésekor a máglyát

„száz láb magasán s ugyanoly szélesen emelték:
majd szomorú szívvel tették tetemét tetejébe.
Csámpáslábú barom, hízott kos hullt tömegestől
ekkor a máglya előtt; ...”

Mi csak egyetlen kost tettünk a leírás alapján négyzetes alapú, 1,8 m széles s ugyanilyen magas máglyára. A vastagabb fatörzsekből mintegy boronafalszerűen raktuk meg a külső keretet, a belsejét pedig vékonyabb ágakkal töltöttük meg. Kívülről mind a négy oldal közepére egy-egy oszlopot ástunk le. Ágakból összekötözött hordágyon tettük a máglya tetejére a kost.

Homérosz szerint Akhilleusz a halottnak útravalóról és az illő áldozatról is gondoskodott:

„Mézzel, olajjal telt korsókat tett kerevetje
mellé még, és négy meredeknyakú paripát is...”

A megtöltött korsókat, bronzedényeket, fegyvereket mi is odatettük a tetem mellé, s a végén az egészet letakartuk az áldozati bárány hájával. Este meggyújtottuk a máglyát, amely az oldalakat támasztó oszlopoknak köszönhetően nem dőlt el. A tetem alatt olyan egyenletesen égett el a fa, hogy a csontok anatómiai sorrendjüket megtartva süllyedtek le a földig. Az először nagy lánggal égő, majd reggelig izzó tűzben a csontok fehérre, darabosra égtek. Másnap reggel az urnába szedett csontokat a mellékletekkel együtt eltemettük, s halmot hordtunk rá. A sírt később majd szeretnénk felbontani, hogy megfigyelhessük a bekövetkezett változásokat.

A legutóbbi tábor egyik turnusában dr. Havassy Péter múzeumigazgató vezetésével jelentős eredmények születtek a regölyi főispánság történeti, helytörténeti és régészeti adatainak kutatásában, a korábban megkezdett halomsír-kutatások folytatása mellett pedig sikerült tisztázni két késő bronzkori karikalelet előállításával kapcsolatos technikai, technológiai problémát is. A kísérletek eredményeként most már nemcsak a bronztárgyak előállításának módját, menetét, de felhasználási területét is körvonalazni tudjuk.

A regölyi kísérleti régészeti tábor és találkozó megrendezését az első pillanattól különböző pályázati támogatás – így a Honismereti Szövetség segítségével – tette lehetővé.

A szakmai eredmények, a sok látogató, érdeklődő egyaránt arra ösztönöztek bennünket, hogy a megkezdett munkát oly módon folytassuk, hogy minél több ember érdeklődését felkeltsük a történelem iránt. Jó lenne, ha a kapáláskor, szántáskor kifordított cserepek, kődarabok, régi eszközök a táborban látottak alapján a terület egykori lakóinak mindennapi életét, szokásait elevenítenék meg minél több ember számára. Azonban az egyre kevesebb pályázati lehetőség és zsugorodó összegek mellett egyelőre nem látjuk a további táborok megrendezésének módját.

Szabó Géza

Honismereti nap Szekszárdon

A Tolna Megyei Honismereti Egyesület tagjai közül többekben megfogalmazódott az igény, hogy jó lenne alaposabban megismerni egymás munkáját, eredményeit. Egy-egy rendezvényen összefutva néhány röpké kérdésre jut csak idő: „Hogy vagy, mit csinálsz mostanában?” Vannak azonban, akikkel ritkábban találkozunk, s örömmel állapíthatjuk meg, hogy tagjaink között egyre több a fiatal, akik az idősebbeket inkább csak „hírből”, vagy írásaik alapján ismerik.

Az ismerkedésre jó lehetőséget kínált az évi közgyűlést követő Egyesületi Nap, ahol többen adtak hírt szűkebb környezetük egyesületünk szempontjából legfontosabb eseményeiről, eredményeiről, gondjairól, terveiről, a végzett munkáról. Renkecz József Sárszentlőrinc-Úzd honismereti és kulturális eseményeiről, a tartalmas programokkal immár negyedik éve megrendezett népfőiskoláról szólt. Kölesden dr. Kiszler Gyuláné 1977-ben életre hívott felnőtt és ifjúsági szakkörének tagjaival végez helytörténeti és néprajzi gyűjtőmunkát. Diaképek segítségével idézte fel a felkutatott régi tárgyakat, fotókat bemutató kiállítások egy-egy pillanatát. Dr. Szilágyi Mihály a szekszárdi város-történeti klub 25. évére emlékezett, Frey György a Palánki Csapó Dániel Szakközépis-kolában rendezett Megyei Tudományos Diákköri Konferencia gazdag anyagából adott válogatást. Bai József a lengyeli cigány-veszedelem 50. évfordulóján felolvasta a témában megjelent munkáját. Dr. Szabó Géza az évek óta a Honismereti Szövetség támogatásával folyó bölcskei és regölyi táborok azon tapasztalatait vette számba, amelyek a honismereti mozgalmat gazdagíthatják.

A folytatás eredményében az Egyesületi Nap keretében elhangzott „ötperceseket” az 1994-ben létrehozott egyesületi adattár feldolgozott eredményeivel és a tevékenységünkéről készült tájékoztatóval kiegészítve szeretnénk eljuttatni tagjainkhoz.

Nagy Janka Teodóra

In memoriam Laki János (1932-1994)

Mai korunkban egyre kevesebb az olyan pedagógus, aki szaktantárgyak tanítása mellett szerteágazó szakmai és társadalmi tevékenységet is folytat. Pécssett született 1932. március 25-én. A polgári fiúiskola elvégzését követően a Pécsi Tanítóképző növendéke lett, majd 1951 után gyakorló tanárként Dióviszlón kezdte pályáját, amelynek következő állomása 1952-től Beremend lett. Itt tanítva tett képesítő vizsgát, és szerezte meg a tanítói oklevelet, majd elvégezte a Pécsi Pedagógiai Főiskola történelem-földrajz szakát 1954-ben. Előbb Harkányfürdőn, majd a Pécs-Vasasi és a Pusztaszabolcsi, végül pedig az Egyetem utcai Általános Iskolában tanított.

Iskolai munkája mellett volt iskolai könyvterjesztő, vöröskeresztes felelős, társadalomtudományi munkaközösség vezető, de közéleti munkáját az Egyetem utcai Általános Iskolában szervezett várostörténeti-levéltári szakkörének működtetésével koronázta meg. Tanítványainak sorát hosszú éveken keresztül ismertette meg lakóhelyük történetével, a levéltári kutatás alapjaival. Amikor pedig a Baranya Megyei levéltár anyagainak költöztetéséről volt szó, a szervezésben segített, tanári felügyeleti munkát vállalt. Nagy érdeme volt az iskola és a levéltár jó kapcsolatainak kiépítésében.

Idejéből helytörténeti, levéltári kutatómunkára is tellett. Egyik tevékeny tagja volt a megye községtörténeti lexikonának anyagát összeállító munkacsoportnak, éveken át szorgalmasan és önzetlenül tárta föl a vállalt anyagot. Utolsó munkahelye, iskolája történetéről könyve jelent meg, tanulmányait a Baranyai Helytörténetírás és a Baranya című folyóirat közölte.

Dr. Vargha Dezső

Rumi Rajki István: Szent István (USA. Ohio állam, Youngstown)

KÖNYVESPOLC

KÖTELES PÁLT:

Magyarság – európaiság

Az Erdélyi Szövetség megalapítóját és annak hőskorában egyik alelnökét, az 1977-ben Magyarországra települt Köteles Pált elsősorban a magyarság egészéért való aggódása, a hazai és a kisebbségi sorban élő nemzettestek ellenállóképeségének féltő számontartása emeli szellemi életünk legkiválóbbjai közé. Halála után megjelent tanulmánykötete a magyarság legsúlyosabb sorskérdésével, a nemzeti megmaradás esélyeivel foglalkozó írásait tartalmazza. Címe talán kifejezőbb lenne, ha így hangoznék: Európaiság-Magyarság-Balkániság; avagy – mert ez utóbbi kifejezés nem terjedt el – A magyarság Európa és a Balkán között. Erről a konfliktusról szólnak ugyanis a kötet írásai.

A témáról még akkor sem lehetne eleget írunk, ha negyven esztendőn át nem kellett volna hallgatnunk róla. Így azonban olyan szüksége van a nemzetnek minden tisztázó gondolatra, mint egy falat kenyérre. „Tapasztalati tény – mondta Köteles egy amerikai magyarok előtt 1984-ben tartott előadásában –, hogy a rossz oktatás miatt az államalkotó magyarság nagy részének gyatra a nemzetudata, a társadalom nagy részének hiányzik a készenléti állapota. Hiányzik az önbecsülése, amire minden nemzetnek égető szüksége van. (...) hogy amennyiben a történelem föladja a leckét – és ki garantálhatja, hogy nem adja föl –, akkor a társadalom önfeláldozást tanúsítva cselekedjen.” Talán maga sem gondolta volna, hogy aggódó látomása ilyen hamar valóra válik és a nemzet ilyen rosszul vizsgázik. „Nemzeti méltóságunkat – írja másutt – csak történelmi tudatunk helyrebillentésével érhetjük el, azzal, ha újra-rajzolódnak európai erényeink körvona-

lai, ha a valóságnak megfelelően tanítják a felnövekedő nemzedékeknek, hogy milyen volt a kapcsolatunk a történelmi Magyarország nemzeti kisebbségeivel.”

Köteles könyve ezt a valóságismeretre alapozott identitás-újjaépítést szolgálja. Ami különösen fontos most, amikor szorosabbra akarjuk fűzni kapcsolatainkat Európa európainak tekinthető részével. Éspedig elsősorban nem azért, mert ez az Európa egészséges, különböző előjelű torzulásoktól – nagyzási mániák, kisebbségi szorongások – mentes nemzetek közeledését és csatlakozását várja, hanem éppen fordítva: csak ép és egészséges nemzettudattal vonhatjuk szorosabbra Európa nyugatabbra eső részével kapcsolatunkat további identitásvesztés elkerülésével, annak veszélye nélkül, hogy az európai közösség másod-, vagy harmadrendű polgárai leszünk.

Köteles Pált – természetesen – elsősorban az Erdélyben, és általában a kisebbségben élő magyarság sorskérdései érdeklik. Arra keresi a választ, hogy a magyarságot más népekkel való kapcsolataiban történelme során milyen *európainak* tekinthető jegyek jellemezték. Meglepődve kell tapasztalnunk, hogy e tekintetben Magyarország évszázadokon keresztül egyáltalában nem igazodott az akkori európai normákhoz. A szerző Szekfű Gyulát idézi: „A magyarság újonnan foglalt hazájában az autonómiák létesítésével bizonyította türelmes voltát, mely ősidők óta, a nagy keleti pusztaságok emlékeként élt benne, s amelynek középkori kivirágzását az autonómiák egész rendszerében új keresztény hitének parancsai is elősegítették.” „Vagyis – folytatja – egy pogánykori, a magyarság magatartásában szervesen beépült emberi-politikai magatartás maradéktalanul azonosulhatott a keresztény életelvekkel.” A történelem arra tanít, hogy a középkori Európában, majd később is,

elsősorban mi tartottuk magunkat az országban élő más nyelvű népekkel való bánásmód tekintetében a keresztény elvekhez. Külön tanulmányt lehetne – és kellene – írni arról, hogy miközben mi külön önkormányzatot adtunk az Erdélybe, Felvidékre telepített németeknek, az Alföldre befogadott jászoknak, kunoknak, valamint a románok telepítéssel megszervezett közösségeinek (Székés), ahol saját szervezeteikben, vezetőikkel a legteljesebb politikai, területi és részben gazdasági autonómiát élvezték, adókedvezményeket kaptak – és ez az állapot egészen a magyar állam integritásának később egyre súlyosbodó válságáig megmaradt –, addig milyen kegyetlen módszerekkel olvasztották be az európai országok „államalkotó” népei kisebbségeiket. Találón írja Ortega, hogy Európában az államok nem azért lettek egynyelvűek, mert egynyelvű népek alakítottak országot, hanem mert egy fennálló állami keret egyik vagy másik nép politikai hegemoniája egynyelvűvé tett. Ezzel szemben – mint Szegfű Gyula írja – „a magyar állam sem fizikailag nem nyomta el nemzetiségeit, mint az angolok, sem gazdaságilag, mint a poroszok s később a csehek, sem nyelvileg, mint a franciák, belgák.” Kötles Pál hosszasan sorolja a magyarság nemzetiségi toleranciájának egész Európában kirívó történelmi példáit, a rutén és román nyelvű szertartás megszervezését, az első román nyelvű könyvek erdélyi kiadását, szláv és román anyanyelvű papok külföldi taníttatását.

Az időbeli párhuzamok igen tanulságosak. A XVI. században Anglia központosított államhatalmának teljes erejével az írek beolvasztására törekedett, minden ír tartozott borotválni bajuszát, levetni ír köpenyét és ruházatát, angolul beszélni s gyermekeit angolul taníttatni. Hasonló eszközöket alkalmaztak később a walesiek és a skótok ellen is. Nálunk 1581-ben adta ki Geszti Ferenc dévai főkapitány az első román nyelvű bibliafordítást, János Zsigmond pedig 1567-ben rendeletileg kötelezte a román papokat, hogy „az istentiszteletet oláh nyelven tartsák.” A

XVII. század elején I. Rákóczi György az általa kinevezett ortodox püspök kötelességévé tette, hogy „a szegény oláhságnak a maguk született anyanyelvén prédikáljon.”

És így tovább, egészen a múlt század végéig. Miközben 1868-ban (XXXVIII. tc.) és 1879-ben (XVII. tc.) Magyarországon bátorralan lépések történtek arra vonatkozóan, hogy a nemzetiségi iskolákban a magyar nyelvet is oktassák, Európában az államalkotó nemzetek a döntő rohamra készülődtek a nemzetiségeik ellen. A XIX. század derekán Belgiumban hivatalossá teszik a francia nyelvet, s „ezáltal kétmillió ember fölött olyan nyelven uralkodnak, parancsolnak és bíraskodnak, amelynek egy szavát sem értik, vagy minden percben félreértik.” (Oethet). Schleswig-Holsteinben 1888-ban 160 ezer dántól tagadják meg a németek, hogy gyermekeiket anyanyelvükön oktassák. 1872-ben Bismark eltiltja a lengyel iskolákból a lengyel nyelvet, 1880-ban törvényt hoznak arra, hogy az iskolában – szünetben is – bretonul beszélő gyermeket szigorúan büntetik. 1871-ben az ismét Németországhoz került, de már elfranciásodott Elzász-Lotharingiában betiltják a francia nyelv használatát. Az 1868. 44.§-ban Magyarország minden állampolgárának megadja a lehetőséget arra, hogy hivatalos érintkezésben a saját anyanyelvét használja.

Ezeket az itt néhány adattal jelzett folyamatokat mindnyájunknak ismernünk kellene, hogy merő tudatlanságból ne szajkózzák felelős emberek is ellenségeink rágalmait. Ha a magyarság és az európaiság összefüggésében vizsgáljuk a nemzetiségi politika kérdését, akkor nyugodt lélekkel kimondhatjuk, hogy az úgynevezett Európa nehezen és csak a XX. század végére nőtt fel ahhoz a toleranciához, amit akár a középkori, akár a XIX. századi Magyarország, akár az Erdélyi Fejedelemség – nemcsak deklarált, de – alkalmazott is.

Kötles Pálnak minden oka megvan tehát arra, hogy Erdély és az ott élő népek sorsát tekintve mélységes tragédiának tekintse a háromnegyed évszázaddal ezelőtt rákényszerített békediktátumot, a-

mely „fölszaggatta Erdély történelmi gyökereit”, és egyre inkább közelítette a Balkánhoz, az ortodoxiában gyökerező „misztikus nacionalizmushoz”, amelynek fő jellemzője az önzésre alapozott türelmetlenség. Köteles Hanák Pétert idézi, miszerint Erdély „Közép-Európa vég- és védőváraként szervesen fejlődött önmagává mindaddig, amíg ki nem szakították természetes közegéből, és az önrendelkezési jog egyoldalú értelmezésével nem illesztették olyan struktúrába, amely szellemiségétől és politikai lehetőségeitől egyaránt idegen.”

Köteles Pál fontos felismerése, hogy a Kárpát medencei, vagy a Kelet-Közép-európai nemzetiségi helyzet konszolidálásának egyik fő akadály, hogy az itt élő népek nemzetté válása – eltérő történelmi sorsuk miatt – többévszázados fáziseltolódásban van. Szomszédaink hivatalos történelemmé deklarált eredetmondái nemcsak a frissen szerzett területekhez való jogosultságukat hivatottak önmaguk előtt is igazolni, de élénken emlékezhetnek a magyarság múlt századi, romantikus történelmének gondolkodására. Köteles ezt a jelenséget a románság esetében „a nemzetté válás befejezetlenségeként” fogalmazza meg, ami „súlyos teherként nehezedett a mesterségesen megnövekedett román állam polgárainak mindennapjaira.” Részben ezzel függ össze a szerzőnek az a felismerése is, hogy a román és a csehszlovák politikát a szerencsétlen békeszerződés óta szinte teljes mértékben az igazságtételtől való rettegés befolyásolja, sőt irányítja.

Mindezek a körülmények erőteljesen közrejátszottak abban, hogy mindezideig zátonyra futott minden olyan próbálkozás, amire a románság és a magyarság közötti megbékélés, vagy akár csak érdemi párbeszéd érdekében került sor. Külön tanulmányt szentel az úgynevezett Váradi hídverésnek, amelyre az 1930-as években került sor, s magyar és román értelmiségiek nyilatkoztak a megegyezés lehetőségeiről és esélyeiről. Értekezik a szerző „Százas Intézőbizottság” naivságáról vagy talán felelőtlenségéről, akiket Groza rá tudott venni arra, hogy az erdélyi

magyarság nevében ismerjék el a románok történelmi jogát Erdélyre. Rendkívül érdekesek Petru Groza megtévesztő politikai manővereiről írottak, miközben fölveti a kérdést: vajon Groza őszintén hitt-e a román-magyar megbékélés lehetőségeiben? A szomorú az, hogy a lényeg és az eredményt tekintve ez a kérdés teljesen közömbös. Román politikus ugyanis – még ha akad is köztük a XX. századi Európa toleranciájával gondolkodó – e téren óhatatlanul szembetalálja magát saját népe hangadó közvéleményével. Még Victor Eftimiu író is csak odáig mert elmenni a Váradi hídverés során 1935-ben, hogy kijelentette: „A román-magyar kulturális együttműködés feltétlenül szükséges, még akkor is, ha lehetetlen volna.” Ez a kijelentés – vagy inkább szójáték – jelzi a másik fél kapcsolatteremtő készségének korlátait. Ezért teljesen elméleti jelentőségű a kérdés: hitt-e Groza őszintén a két nép megbékélésének lehetőségében, vagy csak ámitotta a világot? Hiszen – mint Köteles írja – Grozának mindenekelőtt nem „a kétféle magyarsággal kellett számolnia”, hanem „főleg a nagy többséget jelentő románság politikai meggyőződésére, a hagyományos misztikus népi ortodox nacionalizmusra, amelynek döntő eleme az általános idegengyűlölet, s abban is a legerősebb a magyarellenesség.”

E kiragadott és az ehhez kapcsolódó jelenségeket taglalva Köteles eljut arra a megállapításra, hogy Erdély – nyilvánvalóan a térség más, feszültségekkel terhelt régiója – már régen nem magyar-román (-szlovák, -szerb stb.) kérdés, hanem európai, megoldása pedig európai érdek. Nem véletlen, hogy a kötet végén közölt interjúban a Newsweek 1990. november 26-i írására hivatkozik, mely szerint „Erdély nem a magyarok miatt marad tűzfészek, hanem a románok miatt válik azzá.” Nagy kérdés, hogy Európa, a maga felemás hagyományú nemzetiségi politikájával mennyire lesz képes érvényesíteni befolyását. (Magvető, 1993.)

Halász Péter

Vas megye honismereti kiadványairól

A viszonylag szűkre szabott terjedelem, a téma sokrétűsége sajnos nem teszi lehetővé a vasi honismereti kiadványok teljesére törekvő bemutatását. (Ez magyarázat a válogatásra is, amely számtalan hibalehetőséget rejt, netán neheztelést is vonhat maga után).

A megjelent város – és községmonográfiák, úgy vélem átmenetet jelentenek a tudományos igényű feldolgozás és a honismereti jelleg között. A várostörténetek közül néhány nem tartozik a honismeret körébe, de serkentőleg hatottak más települések múltjának kutatásához. Jelentőségüket ezért is igen nagyra értékeljük. Ugyanez érvényes az ún. megyei monográfiákra is.¹

A krónikákról

A helyi honismereti törekvések – Bél Mátyás, Nemes-Népi Zakál Görgy, Fényes

Elek stb. megyénkre vonatkozó munkásságán kívül – a kiegyezést követő években jelentkeztek. A Századokban megjelent: Felszólítás községi évkönyvek ügyében című írásra a helyi sajtó viszonylag hamar reagált, Községi évkönyvek címmel közzétett felhívásában.² Hangsúlyozta a helyi évkönyvek – krónikák – megkezdésének fontosságát, tanácsokkal szolgált az események egyidejű lejegyzéséhez, sőt azt ajánlotta: a helyi jegyzők legyenek a krónikaírók! Sajnos sem a dualizmus korából, sem a két világháború közötti időből – egyelőre – nem rendelkezünk adatokkal e felhívás eredményét illetően.

1945 után – különösen a hetvenes évektől – élénkült valamelyest a községi krónikaírás. A krónika és a helytörténet közötti szakmai különbségek helyi tisztázatlansága miatt a krónikák formailag és tartalmilag is inkább történetekké váltak. Sajnos, többnyire az utóbbiak szakmai jellegzetességei nélkül. A felszabadulási évfordulók adták az alkalmat a krónikaírásra, s ez politikailag rányomta bélyegét az elkészült munkákra. Szerencsére néhány egészen kiváló, hiteles és valódi krónika is készült. Az egyébként jogos kifogások ellenére szinte minden krónika hasznos, hiszen a főbb történéseket rögzítették, hírt adtak a politikai, gazdasági kulturális és sportélet kiemelkedő eseményeiről. Kezdetlegességük, politikai egyoldalúságuk ellenére sem szabad ezeket lekicsinyelni, eldobni, mert kritikával feldolgozva hasznosíthatók a falumonográfiák megírásánál.

Falumonográfiák, honismereti kiadványok

A községi krónikák írásával kapcsolatos mozgalom – 1945 előtt – kevés eredménnyel járt. A helyi, községi monográfiák írásáról, megjelentetéséről viszont vannak adataink. Feltehetően számos vasi „írásudó” megismerte a Századokban megjelent Helyi monográfiák című cikket,

¹ E művekről itt adunk könyvészeti leírásokat: *Schönwisner, Stephan*: Antiquitatum et historiae Sabariensis... Pest, 1791. 384 old. – *Chernel Kálmán*: Kőszeg szlabadlkirályi város jelene és múltja. 1-2. kötet. Szhely., 1877-1878 – *Kunc Adolf – Kárpáti Kelemen*: Szombathely-Savaria rendleztett tanácsú város monographiaja. 1-2. kötet. Szhely., 1880-1894. – *Farkas Sándor*: Csepreg mezőváros története. Bp. 1887. 504 old. – *Porkoláb István*: Celldömölk Kismáriacell szabadalmas mezőváros története. Celld., 1927. 188 old. – *Szeibert János*: Sárvár monográfiája. Szhely., 1926. 86 old. – Sárvár monográfiája. (szerk. *Horváth Ferenc*) Szhely., 1978. 787 old. Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok. (szerk. *Kuntár Lajos, Szabó László*) Szhely., 1981. 771 old. – Kőszeg ostromának emlékezte. Vál szerk. bev. jegyz.: *Bariska István* Bp. 1982. 278 old. – *Iványi Béla*: A középkori Vasvár. Vasvár., 1992. 135 old. – Vasvármegye. Bp. 1898. 622. old. Magyarország vármegyéi és városai) – Vas megye. Helytörténeti tanulmányok. Szerk. *Horváth Ferenc*. Szhely., 1958. 386 old.

² Századok, 1868. 3. füz. 205-209 old, valamint: Vas megyei Lapok, 1870. jan. 9. 1-2. old.

amely a XIX. század vége felé ösztönzést adhatott a nagyobb települések történetének megírásához.³

A két világháború között az Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság szorgalmazta a megye, s különösen a falvak történetének kutatását. Az első honismereti kiadvány *Dezső Lipót: Az én szülőföldem*. Két szentgotthárdi fiú barangolása Vas megyében című munkája. (Szhely., 1930. 147 old. 44 t.) Rövidesen 1932-ben és 1933-ban újra kiadták. Az olvasmányos stílusban megírt kötetet a népiskolai tanulók számára jelentették meg. Az első falutörténet *Németh Jenő: Bucusi község rövid története*. Települési, történelmi, néprajzi, vallásügyi szempontok figyelembe vételével. (Szhely., 1936. 49 old.) Alcíme jelöli tartalmát is, amely pontos, hiteles. Nagyobb térséget, járást mutatott be a máig igen fontos, forrásként is szolgáló példászerű munka: *Vakarcs Kálmán: A szentgotthárd-muraszombati járás ismertetése*. (Szhely., 1941? 251 old.) Még egy elismerésre méltó, hiteles kötet kívánczik ide *Babos Lajos: A sárvarvidéki körjegyzőség története*. (Csénye, Kissitke, Nagysitke és Rábasömjén községek monográfiája. Szhely., 1943. 288 old.)

Az 1960-as évektől kezdődően, a honismereti mozgalom fellendülésének időszakában a szakkörökben, az egyéni kutatók által végzett munka eredményeképpen megszülettek a falvak történetét feldolgozó írások. Ezek nagyobb része kéziratban maradt, de jó néhány község lehetőséget nyújtott a kéziratok megjelenítéséhez is. Az első ilyen kötet *Pintér Mária [Keresztúri Józsefnél]: Szentpéterfa monográfiája*. (Szhely., 1969. 95 old.) Bár tapasztalatok, s korabeli előzmények nélkül készült, úttörő jellegű, fontos vállalkozás volt.

A felszabadulási pályázatok és akciók éveinek (1970, 1975) jegyében, politikai és társadalmi támogatással jelent meg néhány kötet. Szép küllemű, igényes szöve-

gezésű a *Vasi negyedszázad*. 1945-1970. Összeáll. *Bertalan Lajos*. (Szhely., 1970. 146 old.). A 25. évforduló kiadványainál látszik, hogy a krónika, a történet és a monográfia megjelölés néhány esetben nem a tényleges tartalmat, műfajt jeleníti meg. Pl. *Falukrónika*. Torony, Dozmat, Sé. Szerk. *Léránth István* (Torony, 1970. 22 old.). Adatokkal is szolgáló rövid összefoglalás. A következő kötetek már több gazdasági, politikai, kulturális eseményről, s az adott járások történetéről adnak számot: *Huszonöt év a körmendi járásban*. (Körmend., 1970. 79 old.). Összeáll. *Koóri Ernő, Szupper Mihály – A szombathelyi járás negyedszázados fejlődésének (1945-1970) rövid krónikája*. Szerk. *Dávid József* (Szhely., 1970. 90 old.). *Kemenesalja 30 éve. (1945-1975)* Szerk. *Dala József* (Celd., 1975. 70 old.).

Bár nem „évfordulós” kiadvány *Csiszár Károly: Az Őrség földje és népének élete*. (Bp., 1973. 81 old.) de tartalmánál, honismereti jellegénél fogva e kötetek sorába tartozik. Ugyanez vonatkozik a *Vas megye helytörténeti olvasókönyve (374-1971)* című alkotásra is. Összeáll. *Horváth Ferenc, Kiss Mária* (Szhely., 1975. 326 old.). Átdolgozott, bővített kiadása időszzerű lenne.

Az 1970-es évek második felétől egyre több monográfia, intézmény, illetve tsz-történet stb. jelent meg.⁴ Először egy újra-indított sorozatot mutatunk be, amely az 1942. nyarán napvilágot látott, s országosan is jegyzett Körmendi Füzetek folytatása. 1976-ban Vizi László indította el az új Körmendi Füzetek sorozatot, amely Körmend bibliográfiája kötetel nyitott, s 1993-ban a

⁴ Pl. *Horváth Sándor*: Bajánsényei Kerkamenti Mezőgazdasági Termelőszövetkezet története. Bajánsénye-Vép, 1984. 249 old. Uő. A Szombathelyi Kertész Mezőgazdasági Termelőszövetkezet negyedszázada. (1961-1985) Szhely., 1987. 303 old. – *Zágorhidi-Czigány Csaba*: Az osztkői szőlőhegy pincéi. Szhely., 1989. 117 old. – *B. Dornier Mária – Szilágy József*: A Szombathelyi Tűzoltóság múltja és jelene. Szhely., 1992. 192 old.

³ *Nagy Iván*: Helyi monográfiák. Századok, 1870. 2. füz. 89-96 old. – Továbbá: ld. 1. sz. jegyzetet.

12. számnál tart. Címe: Körmenyi egyház-
községe és hitközség története.

A községi monográfiák sorozata *Keresztúriné Pintér Mária: Adalékok Felsőcsatár történetéhez.* (Sz hely., 1978. 140 old.) című művével folytatódott. A mű több információval szolgál, mint azt a címe sejteti. Ugyanő készítette a *Döröske monográfiája* című kötetet is. (Sz hely., 1987. 109 old.). Külön is fel kell hívni a figyelmet a következő két műre, mert a falutörténet kívánalmainak maradéktalanul megfelelnek, igényes, megbízható tartalmú munkák. *Balogh János: Az Őrség kapujában.* Felsőmarác története. (Monográfia. Bp. 1981., 196 old.) valamint *Gulner László: Kőszegfalva története és népszokásai.* (Kőszeg., 1983. 91 old.). Az előbbi megállapítások érvényesek – szerkezeti zökkenőitől eltekintve – *Bíró László: Egyházasrádóc krónikája.* (Falutörténet. Egyházasrádóc., 1988. 219 old.) című művére is.

Sajátos hangulatot árasztanak azok a munkák, amelyeket lelkesek készítettek. Különösen *Mesterházy Sándor* nevét és kötetét kell kiemelni, mivel a pontosság, a mindenre kiterjedő figyelem mellett igen élvezetes könyveinek nyelvezete is. *Két Vas megyei falu: Ostffyasszonyfa és Csönge.* (Ostffyasszonyfa., 1987. 149 old.), valamint másik műve: *Kemenes-mihályfa, Kemenessőnjén, Sömjénmihályfa múltjából.* (Bp., 1991. 103 old.). A másik alkotó *Pataky László.* Műve: *Az Őrség múltja a Kercaszomori Református Egyházközség történetének tükrében.* (Óriszentpéter., 1990. 202 old.).

Tiszteletet érdemlő, hiteles, szakszerű és olvasható munka *P. Kovács Imre: Hosszúpereszteg kilenc évszázada.* Történeti és néprajzi visszatekintés. (Sz hely., 1991. 262 old.) című kötet. Ugyanez mondható el *Kuntár Lajos: Hármaskönyv Csörötnekről* című művéről (Sz hely., 1991. 240 old.). Szerkezete, feldolgozási módja teljesen újszerű, előzmény nélküli ebben a műfajban. – Hiteles és igen érdekes részletekkel szolgál *Lökkös Antal: Góri krónika* című kötet (Sz hely., 1992. 84 old.). – *Lovass Miklós: Olad 1000 éves*

története. (Sz hely., 1993. 287 old.) című munkája rendkívül adatgazdag, lelkiismeretes kutatást mutat. Kár, hogy szerkezeti-
leg nem eléggé összefogott. – Sárvár történelmének évszázadait mutatja be a *Sárvári helytörténeti olvasókönyv.* Összeállította *Naszádó István* (Sárvár., 1993. 84 old.).

A Honismereti Egyesület és a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ megszervezte a *Vasi honismereti kiskönyvtár* sorozatot. Első köteteként *Kövér István: Vasutassztrájkok a Szombathelyi Igazgatóság területén. (1899-1993)* című munkáját jelentette meg. (Sz hely., 1994. 65 old.). A sorozat második kötetét *Az arany rózsafa.* Vasi népmesék című alkotás, amely *Kuntár Lajos* feldolgozásában készült (Sz hely., 1994. 118 old.). A könyv először 1957-ben került az olvasókhoz, ez a 3. (hasonmás) kiadása.

Két nemzetiségi munkáról is szólunk. *Kozar-Mukič, Marija-Mukicsné Kozár Mária: Slovensko Porabje – Szlovénvidék* című műve az egyik (Ljubljana-Sz hely., 1984. 225 old. Szlovén és magyar nyelven) A feldolgozás a vasi szlovén terület néprajzi topográfiája. – A másik kiadvány *Stipkovits Ferenc: Szlovének a Rába mentén.* Adalékok a rábamenti szlovének történetéhez. (Cell., 1994. 87 old. Magyar és szlovén nyelven)

Jóllehet nem honismereti munkák, de ösztönzést adtak, mintaként és forrásként is szolgáltak a megye *történeti jellegű* tudományos kiadványai, amelyekről a jegyzetben adunk rövid áttekintést.⁵

⁵ Tudományos igényű kiadványaink közül: Vas megye múltjából. Levéltári évkönyv 1-3. Szerk. *Hornáti Ferenc, Kiss Mária* Sz hely., 1976-1986. – Vas megyei levéltári füzetek. 1-6. Szerk. *Kiss Mária, Tilcsik György.* Sz hely., 1989-1993. – Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője. 1. köt. 1963. – 21/1. köt. 1994. Szerk. *Bándi Gábor, Gráfik Imre...* Sz hely., 1963-1994. – A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1. köt. 1978 9/2. köt. 1991. Szerk. *Papp János, Gutter József.* Sz hely., 1978-1991. –

Híradók, időszaki kiadványok

A szakkörök, csoportok, egyesületek stb. – a publikálási lehetőség bővítésére – megpróbálkoztak az ún. híradók szerkesztésével, megjelentetésével is. Elsőként a Sárváron kiadott *Honismereti Híradót* említjük, amely 1970-1975 között, majd 1989-től ismét folyamatosan jelenik meg. Írásai forrásként is használhatók Sárvár – és a volt járás – történetéhez. – A *Kőszeghegyaljától – Hegyhátig*. Honismereti Híradó című kiadvány cikkei a volt szombathelyi és vasvári járás múltjáról szóltak – 1973-1975. között. – A *Répcelaki Híradó* 1973-1975. között jelent meg, Répcelak és környéke településeinek történetéből közölt írásokat. – Megyénk legfontosabb honismereti orgánuma az 1974-ben indult, s ma is élő *Vasi Honismereti Közlemények*. (Mivel e számban másutt részletesen olvashatnak róla, itt csak említjük) – A Csepregi Honismereti Kör *Csepreg* címmel jelentetett meg híradót. Kár, hogy csak 1975-1976-ban, mert többre volt hivatott! – Az *Őrségi Híradó*. A Városszépítő és Honismereti Egyesület kiadványa 1989-től jelenik meg. – A Határmenti Krónika első száma 1994-ben látott napvilágot és Kemestaródfa, Magyar-nádalja, Pinkaminszent és Vasalja községe életéről, múltjáról adott tájékoztatást.

A bibliográfiákról

A szakemberek – így a honismereti kutatók számára is – kiindulási alapot, eligazítást nyújtanak a bibliográfiák. A bibliográfiai tevékenységet megyénkben elsősorban a *könyvtári* szakemberek végzik – folyamatosan.

Elsőként *Szabados M. Rajmunda – Vágó Lajos: Savaria-Szombathely bibliográfiája* (Szhely., 1948. 177 old.) című összeállítást említjük, amely a legrégebb időktől az 1940-es évek elejéig teszi közzé – válogatva – a városra vonatkozó szakirodalmat.

Regős János: A Kőszegi Tanítóképző Intézetől a Szombathelyi Tanárképző Főiskoláig. (1926-1991) Szhely., 1994. 215 old.

A honismereti kutatóknak is igen fontos a helyi sajtó, illetve az abban megjelent írások ismerete. Ehhez nyújtott segítséget az országban is az elsők között elkészült megyei sajtóbibliográfia: *Krajcsuszky Gizella – Takács Miklós: Vas megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1777-1963* (Szhely., 1964. 111 old.) – A *Vas megye irodalma*. Bibliográfia és repertórium 1964-től teszi közzé a Vasi Szemle hasábjain (és különlenyomatban) a megyéről szóló irodalmat – *Takács Miklós, Bánó Zsuzsa, Dalmi Kálmánné és Zsámpárné Szalay Mária* összeállításában. – A *Vasi életrajzi bibliográfiák* című sorozat első füzeté 1974-ben jelent meg, s 1994-ben már a 33. füzetnél tart. Neves vasi születésű valamint kötődésű személyiségek életrajzát, munkásságát és a róluk szóló írásokat tárják fel, így kiváló források is egyben.

A hetvenes évek közepétől már az új városbibliográfiák is megjelentek. – *Körmend bibliográfiája*. Összeállította *Dénes Pálné – Pethő Gyula* (Körmend., 1976. 150 old.) – *Celldőmők irodalma*. (Celld., 1976. 110 old.). Válogatott bibliográfia és repertórium. Összeállította *Bánó Zsuzsa: Kőszeg történetének válogatott bibliográfiája*. Összeállította *Nagy Éva – Prejczer Paula* (Szhely., 1982. 84 old.). – *Szentgothárd történetének bibliográfiája*. (Válogatás. Szerkesztette *Pethő Gyula*. Szhely., 1983. 139 old.). – Elkészült az *Őrség bibliográfiája* is. Összeállította *Köbölkuti Katalin és Nagy Imre* (Szhely., 1983. 211 old.). Sárvárról önálló bibliográfia ugyan nem jelent meg, de a Vasi Szemle 1968. 1. sz. mellékletében közzétette *Krajcsuszky Gizella: Sárvár bibliográfiája* című összeállítását. (32 old. Bővített anyaga uo. az 1985. 2. sz. 294-308., 3. sz. 457-464., és a 4. sz. 619-626. lapjain található). Örömmel jelezük, hogy a Szombathelyre vonatkozó új bibliográfia munkálatai befejezéshez közelednek.

Hasznos kezdeményezés volt a *Vasi honismereti kislexikon* összeállítása. 1. része a Vasi Honismereti Közlemények 1985. 1-2. számában illetve különlenyomatban – 1-190 old., 2. része uo. 1990. 1-

2. szám 163-176 old. található. – Hasonló az *Életutak* Sárvári és Sárvár környéki személyek életrajzgyűjteménye című kötet. Szerkesztette *Sulyokné Matóczy Eleonóra*. (Sárvár., 1993. 239 old.). Ismereteink szerint ilyen összeállítást terveznek Körmenten is. A Berzsényi Könyvtár pedig cédulakatalógusban gyűjti az egész megyére vonatkozó, leendő életrajzi lexikon adatait.

A felsorolt kiadványok (történetek, híradók) mellett rengeteg a kéziratban található feldolgozások száma. Ezek a Berzsényi Könyvtárban, a Megyei Levéltárban, a Savaria Múzeumban és a Tanárképző Főiskola Könyvtárában található. A hozzáférhetőség, a hasznosíthatóság érdekében e gyűjtemények anyagából 1985-ben lelőhelykatalógus készült, amely több, mint 1700 honismereti tartalmú kéziratot sorol fel.⁶

Mint láthattuk, Vas megyében is korán kezdődött – és ma is tart – a honismereti és helytörténeti feltárás, publikálás, hála az önzetlen kutatóknak, szakembereknek – és a közgyűjtemények segítő közreműködésének.

Pethő Gyula

Húsz éves

a Vasi Honismereti Közlemények

Bél Mátyásnak, a *Notitia Hungariae...* című könyvsorozat írójának az eltelt két évszázadban sok követője akadt. Neves történészek, írók, statisztikusok az ő példája nyomán segítettek könyvekben, tanulmányokban és cikkekben a hon, vagyis: *a haza jobb megismerését*, ezáltal fokozott szeretetét. A nemes szándékú személyek törekvései az idők folyamán váltakozó sikert hoztak. Voltak különösen eredményes szakaszai például az 1920-1930-as években, amikor a falu, a parasztság helyzetét feltáró falukutató mozgalom, ezeket készített *honismereti munkára*.

A háborút követő években a népművelés keretében szakköri formában folytatódott a tevékenység. Ekkor sokan kulturális szemlék, kiállítások és az egyéb formák hatására vállalkoztak a lakóhelyük múltjának kutatására, a hagyományok gyűjtésére, feldolgozására.

Vas megyében az 1960-ban létrehozott Megyei Népművelési Tanácsadó működése első éveitől foglalkoztatott *honismereti szakreferenst*, aki helyszíni látogatásain és az évenkénti tanfolyamokon igyekezett elősegíteni a népművelők honismereti tevékenységét. A tanácsadó tudatos törekvése eredményeként, 1970-re, amikor a Hazafias Népfront vállalta a honismereti munka összefogását, megyénkben is annyira megnövekedett a szakkörökbe és a különféle művelődési közösségekbe bevontak száma, hogy tevékenységük *mozgalmi jelleget* öltött.

A Népfront megyei honismereti munkabizottsága már 1973-ban megoldandó feladatának tartotta a mozgalom továbbfejlesztése érdekében indítandó, rendszeresen megjelenő *folyóirat kiadását*. A létrehozott hat tagú szerkesztő bizottság nyomban hozzá is látott a közlendő anyag gyűjtéséhez és a megjelentetés anyagi fedezetének előteremtéséhez. Ez utóbbi jelentette a nagyobb feladatot, ezért a különféle pályázatokon díjnyertes írások csak 1974 nyarán kerülhettek nyomdába. Az A/5-ös formátumú, 172 oldalnyi, karton kötésű Vasi Honismereti Közlemények első számát 1974 decemberében vehették kezükbe az olvasók. A rajzos borítója után „kendermagos”-ként emlegetett kiadvány címlapjának verzóján nagybetűkkel hirdeti: „A honismereti mozgalom Vas megyei fóruma”.

A lapalapító szerkesztő bizottságban a múzeumot *Bárdosi János*, a levéltárat *dr. Horváth Ferenc*, a megyei tanácsot *Németh Miklósné*, a megyei könyvtárat *Pethő Gyula*, a megyei művelődési és ifjúsági központot *Sátori Vilmosné és Zsámboki Árpád* képviselte. Ez utóbbi intézmény volt a kiadó, így az igazgatója, Zsámboki Árpád szerepel felelős kiadóként. Vas megyében ugyanis 1974-től az általa veze-

⁶ *Pethő Gyula*: Kéziratok Vas megyéről. Lelőhelykatalógus. Szhely., 1985. VI., 209 old.

tett intézmény vállalta a honismereti mozgalom szakmai segítségét.

A mára nagykortúságot elért folyóirat Békeköszöntőjében, dr. Horváth Ferenc, a munkabizottság elnöke a lapindítás feladatául ezt hirdette: *„Hazánknak és népünknek olyan mélyreható elemzését és megismerését és az utókorra örökségül hagyását, amely messze túlmutat az általános történeti forrásokon... a föld, a növényzet, az állatvilág kutatása, másrészt a tájban élő ember mélyreható ismerete történeti sorsában, mai küzdelmeiben, alkotásaiban. A táj és az ember örök ketősségének, örök egymáshoz való viszonyának ábrázolása, hogy évezredek folytán kézi munkával, és tervező eszével hogyan formálja, hogyan győzi le a maga hasznára a természet káros erőit, hogy boldogabb életet teremtsen önmagának.”*

Az első számban közlési lehetőséget kapott 15 szerző írásai a következő rovatokba tagolódtak: Műhely, Honismereti adattár, Szakköreink életéből, Pályázat, Irodalmi hagyományok, Vasi események, Évfordulók, Szerkesztői posta. A szerkesztő bizottság ez utóbbiban tudatta: *„A Vasi Honismereti Közlemények mindazoknak hivatott publikációs lehetőséget biztosítani, akik tevékenységükkel kitűnnek, és maradandó értéket hoznak felszínre megynék múltjából. Így közkinccsé válhatnak azok az értékek, amelyek eddig a múzeum vagy a levéltár adattáraiban voltak megtalálhatók.”* A lelőhelyük adta a rovat elnevezését, amelyben a nyilvánosságot kapták.

A *Helyismereti adattárban* két terjedelmes tanulmány:

A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókinccse Jákon, valamint a Népi ételek, népi építkezések, keresztelők, lakodalom, temetés Rábagyarmaton mellett Nevető fejfák, tréfás sírfeliratok című anyag került.

A *Szakköreink életéből* című rovatban a vidéki gimnáziumok tanulóinak szókinccsani gyűjtőtevékenységéről szóló beszámoló, a *Pályázat* címűben pedig a művelődésothton-történeti pályázati felhívás és módszertani útmutató olvasható.

Az *Irodalmi hagyományaink* rovatban elsőként Weöres Sándorról és Zádor (Stettner) György, írói néven: Fenyéry Gyula, Vasból elszármazott jogi íróról kapunk kiegészítő életrajzi adatokat, illetve ismertetőt.

A *Vasi események, évfordulók*-ban az 1975. I. féléve emlékezésre méltó évfordulói találhatók havi bontásban, a vonatkozó irodalommal együtt.

Bár a *Műhely* elnevezésű rovat következik közvetlenül az élen lévő *Beköszöntő* után, de a benne közzétett „időszerű mozgalmi feladatok”-kal foglalkozó rövid írások inkább beszámoló jellegűek, amelyekhez hasonlók a későbbiekben állandósult Hírek, események rovatban kaptak helyet.

A nagy nekibuzdulással, hosszas előkészítéssel 1974 végén megjelentetett első számot a következő évben még követte a második, a harmadikra azonban várni kellett 1977-ig. Az 1976. évi mellett még az 1982. is kimaradt, de ettől az időtől kezdve folyamatosá vált az évi legalább egy, esetenként két szám megjelentetése.

A honismereti mozgalom megerősödése, gyors fejlődése szükségessé tette a Vasi Honismereti Közlemények szerkesztésének, a lap színvonalának emelését, ami 1984-ben meg is valósult. Ekkor kapott meghívást e sorok írója a szerkesztő bizottságba. A nyomdatechnikai ismeretekkel és nagy szerkesztési gyakorlattal rendelkező szerkesztő új tipografia és tördelés alkalmazásával, tudatos szerkesztői munkával, az őt segítő bizottság valamennyi tagjának aktív közreműködésével, rövid idő alatt olyannyira fejlesztette a Vasi Honismereti Közleményeket, hogy 1985-ben – a vidéken megjelenő honismereti lapok közül elsőként –, *folyóirat engedélyt* kapott. Az évi két számra, hat ív terjedelemben és 600 példányra szóló lapengedély nagyban emelte a kiadvány rangját, ugyanakkor fokozta a szerkesztők felelősségét a rendszeres megjelentetés és a színvonalas munkát illetően. A megyei tanács a kiadás anyagi fedezetét a Vas Megyei Levéltár költségvetésében biztosította, így az 1974-ben bizonytalan lépé-

sekkel induló kiadvány 10 év elteltével határozott járású, állandó rovatú folyóirat-tá vált.

Az indító számban meghirdetett az *ember és az emberi tevékenység ábrázolása* célkitűzés megvalósítása változatos formában történik a folyóiratban. A szülőföld történetének eseményeiről az érte dolgozó neves személyekről való megemlékezés elsősorban az évfordulók alkalmával történik. Ezek az írások mindig a lap élére kerülnek. A történelmi vasi föld gazdag múltja, a híressé vált fiainak sokasága, minden szám részére kínál témákat. A felkérésünkre készülő cikkek, tanulmányok több esetben országos hírű szerzőket kötnek a folyóirathoz.

A *Műhely* rovatban a honismereti tevékenységet végző és segítő intézmények, továbbá az idősebb, érdemesült személyek bemutatásait közöljük. Ez utóbbiak közül az 1984. évi első számban indított *portré-sorozatunkban* 1994 végéig 46 honismereti munkást mutattunk be. Itt kell megemlíteni az erdélyi példa alapján készített honismereti lexikonukat. Az 1985. évi 1-2. számunkban közzétett *Vasi Honismereti Kíslexikon* 1.-ben 284, az öt év múltán megjelenő második összeállításban további 35, tehát összesen 319 tevékeny honismereti munkát végzőt örökítettünk meg fényképpel, életrajzzal, publikációi és kéziratái felsorolásával.

Az *Adattárat* a bemutatott személyek írásaival indítjuk. Mivel a bemutatásokat gondosan előkészítjük – jó előre megállapodunk a bemutatást végző személyében és az ismertettét által közölt írás témájában, a portrékat általában új alkotások egészítik ki. A folyóirat gerincét ez a rovat képezi, tehát a legterjedelmesebb és témáiban változatos. A hajdan volt várak, kastélyok ismertetései, a fontos történeti források fordításai, a köztörténeti, a néprajzi, a művészeti, az irodalmi, a nyelvészeti, valamint az egyéb témájú írások időrendiségben követik egymást. A téma-változatossággal minél több olvasó érdeklődését kívánjuk felkelteni és kielégíteni. A művelődési intézmények tudományos munkatársai mellett gyakran kérünk fel

megyén kívüli, esetenként fővárosi szerzőket egy-egy téma kidolgozására. A különféle pályázatokon díjnyertes írások közül is válogatunk időnként, így kezdőket, köztük tanulókat is közlési lehetőséghez juttatunk.

A honismereti mozgalom munkásai többségének életkora szinte állandósítja az *In memoriam* rovatot. Sajnos, esetenként nem is egy barátunkról veszünk e rovatban méltó búcsút.

A *Könyvespolc*-ban igyekszünk hű képet adni a vasi honismereti irodalomról. Mivel az elég bő termésű, elsősorban a jelentősebbeket szedjük csokorba, közlünk, számonként 3-4 vasi könyvről ismertetőt.

A *Hírek, események* rovatban a honismereti mozgalmi élet tükröződik sűrítetten és havi bontásban.

Az utolsó oldalon a szerzők nevét, beosztását és munkahelyét találja az olvasó. A tartalomjegyzéket, német és szlovén fordításban is, a folyóiratot kézbevevők jobb tájékoztatása érdekében, a 2-4. oldalakon közöljük.

Abban a kivételes helyzetben vagyunk, hogy a 20 évi tevékenységünknek hiteles bizonyosságát is az érdeklődők kezébe adhatjuk. Folyóiratunk felnötte válásával egy időben látott ugyanis napvilágot *T. Pásztor Ágnes* könyvtárigazgató szakszerű összeállításában a *Vasi Honismereti Közlemények Repertórium* című kiadványunk. A 88 oldal terjedelmű, majdnem félezer tételt tartalmazó munka gazdag név-, tárgy-, és földrajzi mutatói népes szerzői gárdáról, Vas megye szinte valamennyi településén folyó honismereti munka eredményességéről, magas színvonaláról adnak bizonyosságot. Biztosak vagyunk abban, hogy e kiadványunk fontos eszköze, segítője és továbbfejlesztője lesz a helytörténeti kutatásoknak, az eredményes honismereti munkának.

Folyóiratunk fenntartója, a *Vas Megyei Önkormányzat* azzal fejezte ki elismerését a végzett munkákat illetően, hogy a harmadik évtizedünket az eddigi felévi helyett *negyedévikénti* megjelenéssel kezdhettük. A gyakorisággal járó terjedele-

lembővülés lehetővé teszi számunkra, hogy a jövőben nagyobb hangsúlyt kapjon lapunkban a *helytörténet*. Ez címmódosulással is kifejeződik: 1995. évi első számtól *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* címmel lát napvilágot.

A közlési lehetőségeink megkétszereződése folytán módunk lesz arra, hogy tudatosabban járjunk hozzá a *muravidéki és a burgenlandi magyarság* nemzeti öntudatának erősítéséhez. E szándékunk megvalósítása szükségszerűen átlépteti velünk a megyehatárokat, amit más témáknál is megteszünk.

Fontos feladatunknak tartjuk a *honfoglalás és az államalapítás közelgő évfordulója* méltó megünnepléséhez hozzájárulást. Bár eddig is tettünk kísérleteket az *ifjúság nagyobb mérvű bevonására* a honismereti munkába, ezt az évforduló jegyében nagymértékben a *Vas Megyei Honismereti Egyesülettel* együttműködve, eredményesebbé tesszük. Növeli reményünket, hogy a készülő nemzeti alaptantervben hangsúlyos szerepet kap a honismeret. A Vas Megyei Pedagógiai Intézetrel és minden e téren érintett intézménnyel, közösséggel kapcsolatot teremtve igyekszünk elérni a honismereti munka szélesítését, magasabb szintre emelését, az emberekben a nemzettudat erősítését, az elkövetett történelemhamisítások következményeinek csökkentését.

A Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények a megnövekedett feladatokhoz igazodva 11 főre növelte a szerkesztő bizottsága számát, új szakembereket vonva be a közvetlen munkatársai közé. A szerkesztő elsősorban rajtuk keresztül tartja a kapcsolatot szakterületekkel, intézményekkel, szakírókkal.

Az új szerkesztő bizottság – amelyből ketten az indulás, tehát 20 év óta tagok – összetételében garantálja a folyóirat története újabb szakaszában az eredményes munkát: *dr. Bariska István, Feiszt György, Horváth György, dr. Kiss Gábor, dr. Kőbölkúti Katalin, dr. Kuntár Lajos (szerkesztő), Mayer László (segédszerkesztő), M. Kozár Mária, Pethő Gyula, Tilcsik György, Zsámboki Árpád.* Szemé-

lyük biztosíték arra, hogy a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények továbbra is töretlenül szolgálja a hon, vagyis: a haza jobb megismerését, a honismereti mozgalmat, segíti az amatőr és a hivatásos helytörténészek munkáját, hogy eredményeikkel bizonyosságát adhassuk Széchenyi István igazának: „*Az öntudat és a körülményismeret minden javulás és javíthatóság legbiztosabb alapja.*”

Kuntár Lajos

SEBESTYÉN KÁLMÁN:

Erdély református népoktatása. 1780-1848.

Még a megboldogult Benda Kálmánnal együtt kezdtük minősíteni Sebestyén Kálmán: A Kolozs-kalotai református egyházmegye népoktatásának adattára (XV-XIX. sz.) című kéziratát kandidátusi fokozat elnyeréséhez. Azóta a Püski-kiadó jóvoltából – Erdély református népoktatása 1780-1848 – címmel már kiadvány lett belőle.

A kéziratról az Erdélyi Tükör című kulturális magazinban azzal kezdtem recenziómat, hogy kulturális emlékeink feltárása és kiadványa a hazai művelődéstörténetben mindig nagyjelentőségű esemény volt, ezért a Ráday Gyűjtemény elismerésre méltó szolgálatot végzett Sebestyén Kálmán kéziratának a támogatásával, amely – így első lépésként – az erdélyi népoktatás-történet forrásainak a közkinccsé tételét segítette elő.

Sebestyén Kálmán kötetének egyik legnagyobb értéke az, hogy a kalotaszegi irodalomtörténet *mögött* Erdély szellemi arculata öt századának a történeti adattárát állította össze és mutatta be akár a kisebb, akár pedig a nagyobb haza művelődéstörténete számára. Mindkét rész profitálhat belőle, hisz bemutatta benne a Szerző, hogy milyen mélyek a gyökerei a művelődés tudományának a Kárpátmedencében. Hiszen a kötetben megtalálhatók helynévgyűjteményei Szabó T. Attilának, vagy éppen Kelemen Lajos gyűjteményei az egyházmegye törté-

nelmének alapidokumentációi, népkönyvei – egyben kiegészítő forrásai a hazai népiskolai történetírásunknak is, nemzet-tudathányos korszakunkban pedig nélkülözhetetlen tudományos törekvésünk és kötelezettségünk.

A kötet is igazolja, hogy népiskola-történeti kutatásaink során aligha nélkülözhetjük az egyházvizitációk feljegyzéseit, hiszen ezek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek talán a leggazdagabb népiskola-történeti források, noha *statikus keresztmetszetet*, mintsem dinamikus *hosszmetszetet* adnak a számunkra, ám e források mégis az egyházközségek kulturális *röntgenképeit* nyújtják elénk.

Sebestyén Kálmán nagyon sok időt töltött a népiskolák tankönyveivel és módszertani segédkönyveivel. Az iskolákban még a Lancaster ABC falitábláinak a számát is megszámolta. Középlakon 16 táblát számolt össze, Királypetriben pedig 20 darabot. De sok figyelmet szentelt törekvéseiben arra is, hogy hány darab tankönyv volt található az iskolákban.

Jelentős adatokat közölt kötetében a tanulók létszámára vonatkozóan is, az iskolabajjárások ellenőrzésére, az iskolakiegészítő intézmények mutatószámaira, a pedagógusvándorlás mértékére, amely – Erdélyben, vagy az ország közepében – szinte egyenlő nagyságú volt.

Nagy értékű fejezete Sebestyén Kálmán népiskola-történeti kutatásainak az iskolai tankönyvek minősítő teszteléseit, tartalmi elemzéseit. Sorbavette bemutatásait 1.) az ábécés könyveknek és a tanítói módszertanoknak, 2.) a katekizmusoknak és az énekes könyveknek, 3.) az aritmetikai, a történelmi könyveknek és gazdasági katekiziseknek, köztük is bemutatva a hazai népoktatás legnépszerűbb tankönyvét: Losonczi Hányoki István *Hármas Kis Tükrét*, amelyet Erdély minden kisiskolájában tanítottak Erdély talán legkorszerűbb népiskolájától: a makfalvi Wesselényi „nemzeti tanodától” a kolozsvári református eklézsia népiskolájáig.

A „lámpás” szerepét betöltő tanítókról – a közművelődés katonáinak nevezve őket – megállapította, hogy azok a tár-

salmi hierarchia kedvezőtlenül hátrányos helyén voltak találhatóak, még a reformkori megyei honoráciorok közül is a negyvenedik helyen. Ám azt is említette, hogy mindezek ellenére a pályájukra hivatással tekintő személyiségek voltak, munkájukra sohasem kenyérkereseti lehetőségként tekintettek, hanem úgy, mint a hazai felekezeti korlátokon felülemelkedő tanítói hivatásra.

Az értékes kötet szinte dokumentációs *adattárba* kívánczoló záró fejezetében hasznos rövidítések, képek és mellékletek, szójegyzékek, rövidítések foglalnak helyet a nélkülözhetetlen bibliográfiával és az erdélyi tanítók megyénként és falvanként összeállított nagy értékű *adattárával*. Ez az adattár annál inkább megalapozottabb, mivel mögötte a Szerző mindig hivatkozik a levéltári forrásokra, amelyek akár a nagyhirű kollégiumok irattáraiban, vagy az erdélyi nemesi családok, illetve a hajdani megyék és városok levéltáraiban találhatóak. Nagy szerencse, hogy a Szerző láthatta és felhasználhatta Kelemen Lajos és Szabó T. Attila cédulagyűjteményeit a kolozsvári levéltárakban és a székely-oklevéltár kötetekben.

Értekes – bár eléggé válogatott bibliográfia egészíti ki a Szerző kutatásait, amelyben azonban még jóval több regionális neveléstörténeti kiadvány is megemlíthető lehetett volna.

Ezekből a forrásokból derült ki a Szerző, de az olvasó számára is, hogy *Erdély népoktatásának a gyökerei milyen mélyek*. Vestigia terrent! (Püski Kiadó, 1995)

Kanyar József

Az ausztráliai Magyar Múlt

Magyar Múlt – Hungarian Past címmel immáron 1972 óta jelenik meg az ausztráliai Magyar Történelmi Társulat folyóirata (évente két szám, az 1990-es években összevontan). A Társulat elnöke *Földváry Gábor*. Az egyes számok kezdetben 60 majd 80 oldalasak, az összevont számok 100 oldalasak. Az írógéppel készült szö-

veg, az egyszerű illusztrációk, a sokszorosítás jelzi azt, hogy a Társaság pénzügyi lehetőségei szerények. A szöveg azonban minden számban jól olvasható, jól tagolt. Az oldalakra ránézve azonnal látszik, hogy a papírfelülettel a lehetőségek határáig takarékoskodnak. A Társaság központja Sydney, a kiadvány levelezési címe: Magyar Történelmi Társulat (Hungarian Historical Society) Box. 160 P.O. N. S. W. Sutherland, Australia 2232.

Az 1970-es években a társulat céljaként azt jelölték meg, hogy a magyar történelmet, de főleg a magyar és rokon népek őstörténelmét tanulmányozza. Az 1990-es években ez úgy módosult, hogy célja a magyar történelem (annak korai, középkori, újkori szakaszai) tanulmányozása, a régészet, az embertan, történetfilozófia, vallástörténet, segédtudományok, helytörténet, címertan, családfakutatás, nyelvtudomány művelése.

Az, hogy egy történelmi folyóirat több mint két évtizeden keresztül fennmaradjon az emigrációban, nem kis teljesítmény, főleg nem az, ha a távoli Ausztráliáról van szó, ahová bizony még ma is nehezen jut le a magyarországi híranyag, a tudományos sajtó, könyvek, ahol a magyar vonatkozású szakirodalomhoz nem könnyű hozzájutni.

Igaz ugyan, hogy Ausztráliában a magyar származásúak lélekszáma meghaladja a félszázezretet, akik között tíz egyetemi tanárt, megbecsült értelmiségiek (orvos, művész, ügyvéd, politikus stb.) egész sorát találjuk, azonban ez még önmagában kevés egy történettudományi folyóirat tartalommal megtöltéséhez. Nemcsak ausztráliai magyarok, hanem amerikai, s magyarországi szerzők is jócskán szerepelnek az egyes számokban. A magyarországi szerzők írásai jelentős részben átvételek magyarországi folyóiratokból, ami érthető, mert többségük más formában aligha jutna el az ausztráliai magyar olvasóhoz.

Az írások nemcsak magyar, hanem angol nyelven (kivonatban) is megjelennek, illetve vannak angol nyelvű számok is, így az ausztráliai és általában az angol

nyelvterület olvasója is tájékozódhat a magyar történettudomány eredményeiről.

A közölt írások tartalmáért szerzőjük felel, azaz az egyéni nézeteknek a szerkesztőség szabad folyást enged, nem kommentálja, nem azonosul azokkal, de nem is határolja el magát. Viszont biztosítja az olvasók számára a hozzászólás, észrevétel, vita lehetőségét. Az írások utánközlését sem tiltja, csak a forrás megjelölését kéri, s azt, hogy az interpretálás ne okozzon (esetleg rövidítések miatt) értelmezési zavart.

Jelen ismertetés szerzőjének nem állt módjában az eddig megjelent valamennyi (44) szám áttanulmányozása, pontosan tizenkettőt vehetett kézbe az 1979-1994 közötti időszakból, s véleményét ezek alapján alakította ki, amit szükségesnek vél előrebocsátani.

A szerzők köre – emigráns kiadványok szokásos módján – rendkívül tág. Nem csak szaktudósok fóruma, s világos az is, hogy bizonyos politikai platformot képviselők eleve nem közölték írásukat a kiadványban. A szerzők azonban akár amatőrök, akár képzett, „hivatásos” kutatók, a szerkesztőség szigorúan megkívánja tőlük a tudományos apparátust, az adatok leelőhelyének pontos megjelölését, a szigorú jegyzetelést, a felhasznált irodalom jegyzékét. Általában megfigyelhető az igen bő szakirodalmi anyag, amely mind a régi, mind az új, magyar és más nyelveken megjelent műveket, könyveket csakúgy, mint a folyóiratok anyagát tartalmazza. Nem egy esetben igazán imponáló a bibliográfiai apparátus, magyarországi szakfolyóiratoknak is dízére válna. Mindez természetesen nem jelenti még önmagában azt, hogy egy alaposan dokumentált írás a tudományosság mércéjén is magas szintűnek minősül.

Egészében az egyes számok tartalma változatos, a cikkek érdekesek, a címek figyelemre méltók, – mindez a szerkesztés munkáját dicséri.

Sok az őstörténeti írás, amely a magyarság eredetét, rokonait, a korai magyar történelem kérdéseit boncolgatja. Természetes, hogy ezen a nagyon vitatott, ingo-

ványos területen sokféle nézet ütközik, a sumér, a török, a hun rokonság tényét taglaló írásokkal a mai magyarországi szaktudomány jelentős része vitatkozna. De a folyóirat láthatóan nem ragad le az őshaza kutatásánál, vagy a székelykérdésnél, s ezen a téren is többféle nézetnek ad teret.

Jelen ismertetésnek nem lehet feladata, hogy akár tematikusan is ismertesse az eddigi számok tartalmát, még kevésbé az, hogy bibliográfiát adjon, csupán néhány érdekes írást szemelgettünk ki az eddig mintegy négyezer oldalnyi anyagból.

Mándoky Kongur István a kun nyelv magyarországi emlékeiről adott áttekintést (1979. 2. sz.). Az 1981. 2. számban Lipták Pál és Farkas Gyula antropológiai tárgyú közleményei olvashatók, Balás Gábor a székely kérdésről értekezik, Grandpierre K. Endre a Tárih-i Üngürüs c. krónikával foglalkozik. Ismertetik Kiszely István A föld népei sorozatának első kötetét, Domokos Pál Péter könyvét.

Az 1982. 2. számban olvashatjuk Rásonyi László értekezését a bulákok történetéről (blakok Erdélyben) angolul és magyarul. Ebben kimutatja, hogy a blakok nem latin nép, semmi közük a későbbi románokhoz, hanem török nép. Vértessy György ír ugyanitt a székelyekről. Ismertetik Kazár Lajos fordítását (Kodzsi. Régi történetek feljegyzései). A három és félszáz oldalas kötet a japánok eredetét és korai történetét tárgyaló alapvető forrás magyar fordítását tartalmazza. A kötet a Társulat kiadásában jelent meg. Érdekesség: a Világirodalmi Lexikon címszava a szöveg semmilyen nyelvű (!) kiadásának nem közli bibliográfiai adatait.

Haraszi Endre a kunok (1983. 1. szám) és az avarok (1984. 1. szám) történetének kronológiáját közli. Földváry Gábor megemlékezést közöl a kiváló turkológusról, Rásonyi Lászlóról (1984. 1. szám), részletes bibliográfiával.

Blaskovics József (aki Rásonyi tanítványának számít) török eredetű helynevek (köztük Komárom, Buda, Sáros) magyarázatát adja. (1984/85. 2. szám).

László Gyulával készült interjú átszer-

kesztett változatát közli az 1989. 2. szám. Ugyanitt olvasható egy putnoki (!) II. gimnazista diáklány megyei történelmi versenyen díjat nyert dolgozata Szt. Istvánról. Ugyancsak tőle (Nagy Anikó) közlik másik terjedelmesebb tanulmányát: Az új Magyarország születése, 1700-1750 (1991. 1-2. szám).

Bartha Antal a dákoromán kontinuitás problémáit taglalja (1989. 2. szám). Vass Ferenc a Szent Koronáról értekezik (1990. 1-2. szám). Ugyanitt olvashatunk az Árpád-kori Magyarország szerzeteséről, a sumír-magyar és a hun-magyar rokonságról.

Az 1991. 12. számban Boba Imre a kettős honfoglalásról, Kiszely István az erdélyi magyarságról, Balás Gábor a székelyekről, Földváry Gábor az avar birodalomról értekezik.

Végül az 1994. 1-2. számban a kassai Balassa Zoltán A Felvidék történelmének vázlatát adja, a kecskeméti Henkey Gyula a Kárpát-medence embertani képét tekintti át. Földváry Gábor a fajelmélet és embertan összefüggéseit boncolgatja. Forrai Sándor a magyar rovásírásról közöl áttekintést. Ismertetik Szederkényi Ferenc könyvét a Selyemútról, amely utazásainak és kutatásainak összefoglalása. Adelaideben jelentette meg, mindössze 25 sokszorosított (fénymásolt) példányban.

Reméljük, e rövid ismertetés is ráirányítja a figyelmet az érdekes folyóiraatra, amely bizonyosan könyveszeti ritkaságnak számít a magyarországi könyvtárakban.

Csorba Csaba

A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve 1993-1994¹

Első alkalommal jelent meg a Budai Vigadóban székelő *Magyar Művelődési Intézet Évkönyve*, éspedig az 1993-1994-es évre szóló, amelynek célja egyfelől erőgyűjtő próba az 1996-os ötvenéves jubileumra készülő évfordulós kiadvány-

¹Szerkesztette: *Bartók Györgyi és Halász Péter*. Bp. 1994. 352 old.

hoz, másfelől a legutóbbi idők szellemi termésének betakarítása, voltaképpen annak illusztrálása, milyen eredményes elméleti és szervezési munka folyik az intézetben.

Az évkönyv mint afféle elegyes tartalmú, számba vevő és számot adó kiadvány, akkor mutathatja föl a fedőlapjai közé szorított szellemiség valódi arcát, ha nem pusztán a megszületett írások ilyen-olyan szempontból megszerkesztett gyűjteménye, de van benne valami szellemi-logikai vezérfonal, eszmei-gondolati ív, amelyre az összeállítók fölfűzik a tanulmányokat, cikkeket. Nos a „bemutató” almanach éppen ilyen: a rendező elv az általánostól a részletek felé való haladás deduktív útja volt. Az általános – ha tesszik, egyetemes – gondolatot testesíti meg a kötet vezérgondolatát elméleti módon kifejtő értekezés, *Halász Péter* munkája, *A hagyomány jelentősége napjainkban*. A fogalmi tárgyú, terminológiai módszerű dolgozat textusa nem merül ki a definícióalkotás elméleti műveletében, hiszen már témájánál fogva is napjaink szellemi életének és művelődésügyének egyik akut gondjára világít rá. Mindenki számára világos, hogy a művelődést az értékvesztéstől és aránytévesztéstől csak a hagyományokhoz való erős kötődés óvhatja meg. A szerző szerint a hagyomány „egyen és környezete optimális viszonyát” jelenti, azaz a kollektív értékek folyamatos fönntartását. A mai magyarságot számos olyan ellentmondásos, zavarbaejtő szellemi hatás éri, melyek biztos hagyománytudat nélkül szétzilálhatják a nemzeti közösség értékrenden alapuló tájékozódó képességét.

A hagyomány korszerű értelmezésével, tartalmának művelődési aspektusú elemzésével kezdődő évkönyv további írásai – tudományos értekezései, áttekintő tanulmányai, adatközlései – ennek az alapkérdésnek a jegyében születtek. Különálló blokkot képez az évkönyvben az 1992 decemberében megrendezett *Hagyomány az oktatásban* című konferencián elhangzott előadások és hozzászólások megszerkesztett anyaga. Az előadók azokat a

területeket vették számba, ahol a pedagógia gyakorlatában különösen nagy a lehetősége a hagyományéltetésnek, a népi hagyományok módszeres átörökítésének (*Andrásfalvy Bertalan* beszéde), ilyenek például a néprajzi ismeretek oktatása (*Kunt Ernő*), a táncművelés fönntartása (*Pesovár Ernő*), a népi játékok tanítása (*Lázár Katalin*), de idetartozó kérdés a nemzeti kultúra egységes szemlélete (*Péterfy László*) éppen úgy, mint a múlt- és hagyománytudatot építő pedagógus sugárzó személyisége (*Sebő Ferenc*). A közösségi értelmű, a városi fiatalság tudatának formálásában óriási szerepet játszó hagyományápolás alkalmá a táncművelés mozgalom, melynek bő két évtizedes múltjáról kronológiai fölépítésű áttekintés számol be (*Halmos Béla* írása). Végülis valamennyi tanulmány arról a szellemi ívről ágazódik el, melynek két pólusa a hagyományfolytonosság és közösségi kerete, legyen az művelődési egyesület (*Harangi László*), a „Röpülj páva” mozgalom (*Kóka Rozália*) vagy a rockzene amatőr művelése (*Berki Tamás*).

A kötet külön értékét jelenti – és szerencsésen példázza a nagy egésztől a részek felé haladás metodikai útját – a kötetzáró blokk: a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek művelődési és népi hagyományaival foglalkozó, főként néprajzi tárgyú cikkek sorozata, kezdve a cigányokkal (*Bódi Zsuzsanna*, *Kerékvártó István*), a szlovákokon át (*Lami István*) a méhkeréki románokig (*Hocopán Sándor*).

Hagyomány és közösség – e két önmagában értéket teremtő pólus – eszmei ívére fűződnek föl tehát az évkönyv tanulmányai, s amely fogalmak a magyar művelődésnek is alappilléreit jelentik. E pillérek megerősítésére volna égető szükség, mert csak remélni lehet a kötet motójául választott latin szállóige teljességét: „Fluctuat nec mergitur.”

Mezey László Miklós

Régi vízivilág a Bácskában és Bánátban

Az egykori Délvidék vízivilágának múltját a történész, az író és a szociográfus hivatottságával vizsgáló szerző munkája egyes fejezeteiben mára már elfeledett mérnöki arcok körvonalait egészíti ki újra a jellemző részletek megrajzolásával, másol a vízi munkák világát hozza közel a mai ember számára. Mindezt úgy, hogy a szakmai kérdések útvesztőit biztos érzékkel kerüli el, s nem esik sem a technokratizmus, sem pedig az öncélú környezetvédő gondolkodás csapdájába.

Kalapis Zoltán forráskutatásai során számos kiváló XVIII-XIX. századi torontáli vízmérnök nyomába ered, hogy elporladó emlékükből valamit megmentsen az utókor számára. Egy-egy térkép, tervrajz, vagy jelentős fontos mozaikdarabkák kezében a pályakép felvázolásához. Vanak, akiknél biztosabb alapokról indulhatott. Beszédes József, Katona Antal, Képegy József esetében a szakmai életrajzok már korábban elkészültek (Sárközy Imre, Fodor Ferenc és Károlyi Zsigmond munkáira utalok) mégis az egykori délvidéki újságok híradásai, valamint egyéb levéltári anyagok számos esetben árnyalják a vízmérnöki tudomány csaknem másfél évszázaddal ezelőtti kiválóságairól alkotott képet.

Külön érdeme a könyvnek, hogy behatóan foglalkozik az ármentesítések és belvízrendezések végrehajtásában érdekelték által alakított vízitársulatokkal, amelyek a Délvidék mai földrajzában kialakításában döntő szerepet játszottak. A szerző nyomon követi miként alakultak át a társulatok fokról-fokra, alig néhány évtized alatt tőkés vállalatokká, s az egyszerű paraszti közmunka a jobbágyfelszabadítás után hogyan adta át helyét a bérmunkának, avagy hogyan lett a nincstelen (talán éppen az egykori ártéren gazdálkodó, s a Tisza-szabályozás következtében elszegényedő) parasztból kubikos.

Kalapis Zoltán leírásában megelevened-

dik a XIX. század. Az olvasó a poros, csizmás, szekérenutazó hétköznapi ember bepillantást, ahol nagy gondolatok születtek, de gyakran sárba, pocolyába süllyedtek. Persze nem kell ezen különösebben csodálkozni. A Tisza-szabályozás egy fejlődő ország erőn felüli vállalkozása volt. Nem állt a munkák mögött egy tökéletes agrárgazdaság, hanem ellenkezőleg éppen ezektől a munkáktól várták a mezőgazdasági tőkefelhalmozás megindulását. Így hát nem véletlen, hogy a külföldön bevált öntözések mintájára tervezett Katona-, Képegy- és Türr-féle öntözési vállalkozások hamar lekerültek a napirendről. Talán még Türr István jutott a legtovább. A szerző nyomon kíséri a tábornok grandiózus tervének sorsát, amely az első fontos létesítmény a Ferencz József-csatorna befejeztét (1875) követő esztendőben pecsételődött meg azzal, hogy az öntözés ismeretlen kultúrájától e tájon idegenkedtek a gazdák és birtokosok.

Sikeresebb vállalkozásról ad számot egy másik – eddig kevésbé ismert – történet, amely az écskai halgazdaság immár kinyomozott létesítésétől napjainkig pereg. Amikor a Tisza és mellékfolyóinak halállománya a múlt század vége felé drasztikusan csökkenni kezdett, akkor fordult a figyelem a mesterséges halgazdálkodás felé. Az akkori Magyarország első pontyos tógazdasága a Délvidéken létesült. A fordulatokban gazdag história szociografikus elemekkel összeszöve ad képet a halászok sorsának változásáról is.

A halászok mellett a másik állandóan vízenjáró népség a révészek voltak. Az ő világuk keretezi a Tisza-torkolat előtti utolsó jelentős átkelőhelyről, a padéi kompról írottakat. Az 1983-ban született szociográfia még a révészek és a víz ereje által hajtott komp életében készült, azóta már ez is a múlté. 1985 óta itt is motoros komp közlekedik. Hogy meddig még, nem lehet tudni. A Bánátot és a Bácskát összekötő tiszai révátkelőhelyek története, forgalmának változása hű tükre a környező régiók életükéteinek.

Mindent összegezve csak örülhetünk annak, hogy Kalapis Zoltán betekintést

engedett az egykori és a mai vízi világba. Meg kell becsülnünk azt a tényt is, hogy a háború sújtotta Jugoszláviában a magyar kulturális kormányzat támogatásával újabb magyar nyelvű könyv jelenhetett meg. (Fórum Könyvkiadó Újvidék-Novisad, 1993. 158 old.)

Fejér László

Híres magyar városok régi képes levelezőlapokon

Kőszeg. A város, amelynek belvárosát „kis ékszerdoboz”-ként emlegetjük, nemzeti örökségünk része. Szerencséjére elkerülték századunk háborús viharai, amelyek olyan sok magyar város képét változtatták meg és eredetiben élvezhetjük csodálatos épületeit, utcácskáit. A régi Kőszegről készült magyar, angol és német nyelvű könyv régi levelezőlapokon mutatja be a várost több gyűjteményből válogatott anyaggal. Ez a gyűjtemény hivatott bemutatni hogyan látták az itt élő polgárok szeretett városukat az 1893-1943 közötti időkben. A rövid történelmi áttekintés után e könyv segítségével ismerhetjük meg a régi Kőszegét, annak lakóit, életét.

A 80 oldalas, kemény fedelű könyv 150 ábrát tartalmaz és 1893-as keltezésű térképpel is ellátta. A könyv a Városkapu Könyvesbolt (Kőszeg) kiadványa, 1994-ben jelent meg.

Szombathely. A város 1993-ban ünnepelte létrejöttének 1950 éves évfordulóját. Ez alkalomból a Képes-levelezőlapgyűjtők Egyesülete nagyszabású kiállítást rendezett a régi Szombathelyet ábrázoló levelezőlapokból. A több ezer darabból álló gyűjteményből válogattuk ki e reprezentatív kiadású, magyar, angol és német nyelvű könyv anyagát. A város történelmének rövid ismertetése után a könyv elkísér bennünket a város múltjába, bemutatja a hajdanvolt épületeket, „uccákat” és tereket, illetve a város életét lakóin keresztül. Így kortörténeti értékű is az itt bemutatott 141 levelezőlap, amelynek nagy része az 1899-1950 közötti évekből származik.

A levelezőlapok kiadásáról, városképekről az ismertető szövegen kívül mutató szolgál további tájékoztatással. A 80 oldalas, kemény fedelű könyv a Postcard Bt. kiadásában Budapesten jelent meg 1994-ben.

Mindkét könyvet ajánljuk azoknak, akik szeretik e városokat, akik valaha itt éltek és jószívvel gondolnak vissza rá, valamint a jelenkor nemzedékének szülőföldje jobb megismerése érdekében.

Karácsonyi Gréta

Kiskunhalas anno... – Pécs egykor és ma – Kőszeg

Három város, háromféle képválogatás, háromféle szerkesztői szándék – variációk a képes várostörténet témájára anyagban és megoldásban egyaránt. Ami közös bennük: a kötetek 1994-ben jelentek meg városi közreműködéssel és szövegeik német és angol nyelven is olvashatók. Elsősorban a századfordulót keltik életre. Ekkor már volt mire büszkének lenni, a megindult fejlődés láthatóvá vált a városépítésben, polgáriásodásban, a civil élet megnyilvánulásaiban – mindez már fényképezhető is volt! Sajnáljuk ami elpusztult, és mai, újabb kezdeteinkhez mintának vesszük elő. Gyökerek, ahonnan újabb sarjadzást szeretnénk látni.

A *Kiskunhalas anno...c.* kötetben a város képi dokumentációját kapjuk az 1880-1940 közötti évekből korabeli fotókon (ismert és ismeretlen fényképészek munkái) és képeslapokon, melyek néhány kivételtől eltekintve, fénykép után készültek. A kötetet összeállító Szakál Aurél három nagy fejezetbe csoportosította az anyagot: Séta a városban, Események és a Hétköznapok, ünnepnapok címek alatt.

A város külső megjelenítésében eleinte a képeslapok, majd fokozatosan a fényképek dominálnak, így be is lépünk egy-egy iskolába, vendéglátó helyre, vagy a Csipkeházba. A másik két fejezet egyetlen kép kivételével már mind fénykép: tudósítás valamilyen jelentősebb esemény-

ről (ásatás, szobor- és harangavatás, Horthy kormányzó látogatásai stb.) és a várost ezeknél sokkal jobban jellemző hétköznapiokról, vagy a nem állami ünnepeket ábrázoló híres Lakatos Vince munkák. Az egyetlen zavaró körülmény a képalírások tömör tömbje, amit a tördelés, a betűtípusok különbsége sem old. A hosszú szövegmezők ellenére hiányérzet van az olvasónak, mert nem jut fontos információk birtokába.

A gyomai Kner Nyomda szép munkáját dicsérhetjük e kötet kapcsán is, de a nyomda (?) ördöge két ízben is ránk nevet. Először a külső borító felvétele kapcsán, ahol a városi színház látható, ám ott, a címloldal versója szerint, a városháza képe látható az 1920-as évekből. A másik, látszólag (?) elírás a 49. sz. kép alatt található: „Halasi gyöngyös bokrétások tánca...” – ami, mint tudjuk, a Paulini Béla-féle Gyöngyösbokréta mozgalom egyik eseménye volt.

A közzétett anyag széleskörű gyűjtőmunka eredménye. Magán- és közgyűjteményekből, valamint a halasi Thoma János Múzeum anyagából állt össze, hogy ízelítőt adjon a város történetéből, amit jól egészítenek ki a várostérképek és az irodalom- és lelőhely-jegyzékek.

Pécs városát olyan kötet mutatja be, ami együtt láttatja velünk a múltat és a jelent, fekete-fehérben és színesben, több, de meg nem nevezett (valamennyi ismeretlen?) fényképész alkotását és Csonka Károly e kötet számára készített felvételeit. Bevezetőjében B. Horváth Csilla igen jó és hangulatos összeállításban a korabeli lapok Pécsről író szövegeiből válogat, amivel ugyancsak felcsigázza érdeklődésünket, ami aztán az album képi része láttán bizony le is lohad. A fotókat városrészenként, utcánként és épületeként csoportosítja, meghatározottságuk eltérő. A régiek datáltak, megnevezi a látottakat, de szerző nélküliek. Mellettük a mai látvány, minden közlés nélkül. Pedig hányan és biztosan tudják-e azt, hogy például mi az az épület, ami az egykori Vadember szálloda helyén áll? Az utcanevek is változtak, változhattak, és egy ko-

rábbi adat, név esetleges ismétlése ebben az esetben nem ismétlés, hanem információ! Az album képeinek minősége sem egyenletes, gyenge felvételek mindkét korszak képei között vannak. Elrendezésük fantáziátlan, kényszeresség munkál benne, az elmosódott fotótöredékek illusztrációként (?) való alkalmazása pedig nem végiggondolt, esetleges és zavaróan hat. A gyomai Kner Nyomda korrekten kivitelezte a terveket, de az élmény, a hatás és legfőképp a szándékolt történetiség hiányzik a kötetből. Talán a sok bába között volt ez.

Köszeg városalbuma kizárólag képeslapokból válogat 1893-1943-ig. Szándék és megvalósulás, egységes könyvtervi koncepció szempontjából ez a legsikerültebb az itt bemutatottak közül. Bevezetesként rövid, jól összefoglalt várostörténeti vázlatot, és a polgármester üdvözlő sorait olvashatjuk. A grafikai és fénykép eredetű, fekete-fehér vagy színes, máskor színezett lapokat tárgyuk szerint csoportosítva láthatjuk, ami nemcsak egyedi, de összevont szövegeket is lehetővé tesz. Ez azt a pluszt adja információban, amit az eddigieknél nem kaptunk meg. A látható utca, épület, egyéb helyszín megnevezésén kívül történetének fordulópontjait is megadja, elhelyezi esetleg a mában is, és ha van rá lehetőség, a várostérképen feltüntetett helyére is utal. A helyet, a közlés gazdagságára azzal is gyarapította a jó szerkesztő munka, hogy az idegen nyelvű képmagyarázatokat a kötet végén, a képszámok sorrendjében közli.

Az album kitalálójának, ifj. Giczey Józsefnek és dr. Bariska Istvánnak a leleménye folytán így a képeslapgyűjtemény illusztrált várostörténeté alakult át, a községi élet történetévé. Mert nemcsak városképeket láthatunk, a Kiskunhalasihoz hasonlóan, hanem feltáruznak épületbelsőket is. Az Otlík Géza keltette irodalmi élmény így egészülhet ki az „Iskola a határon” képi élményével is.

Szép kiállítású, kép és szöveg egymást kiegészítő harmóniáját adó kötetet adott ki a községi Városkapu Könyvesbolt és a Siker Kft a város két közgyűjteménye – a

könyvtár és múzeum – és több magán-gyűjtő bázisán. Szerkesztő, szerző, fotós (*Tygr*) és nyomda (Orient Press Kft. Bp.) jó együttést alkottak.

A kötet alcíme, netán sorozatcíme, a *Híres magyar városok régi képes levelező lapokon* remélhetőleg a folytatást vetíti elénk, amihez feltehetően jó tapasztalato- kat nyújtanak az eddig megjelent hasonló témájú kötetek. A befektetett energiák eredője közös: Az amatőr és hivatásos helytörténészek alapot és impulzust adtak a további munkához, az ismeretek hasz- nosítására és terjesztésére, értékeink fel- ismerésére és védelmére, de nem utolsó sorban gyönyörködtetésünkre.

Dr. Stockné Horváth Mária

Kisalföldi Kalendárium 1995¹

Hagyományt élesztett föl a győri Ha- zánk Könyvkiadó, amikor a nyolcvanas évek végén kiadott néhány színvonalas kalendárium után ez évre újjal örven- dezettette meg a megye lakóit. Botos Gábor megyei elnök bevezetője után a hagyomá- nyos naptári rész következik, amelyben örömmel fedeztem föl a hónapok – sokak számára elfeledett – régi elnevezé- seit (Vízöntő hava, Boldogasszony hava stb.) és a szentek ünnepeit. A névnapok felsorolása után Gecsényi Lajos a Műhely című megyei folyóirat egykori főszerkesz- tője három vers történetével illusztrálja,

hogy a nyolcvanas évek elején a helyi bürokrácia miként korlátozta és akadá- lyozta a tudományos és kulturális orgá- num jobb sorsra érdemes törekvéseit. Hat érdekes tanulmányt sorakoztat föl a Szü- lőföldünk rovat, közülük a legérdekesebb Horváth József Régi győri kalendáriumok című írása. Hagyományokat, szokásokat, a paraszti életmódot választotta témájául a Néprajz fejezet három tanulmánya. Gyer- mekkori emlékeket ébresztett föl bennem Balázs Livia Koldusok, kéregetők, ado- mánygyűjtők a Rábaközben című, néhány jóízű anekdotát, történetet is tartalmazó írása.

A kalendárium másik fele évszázados példákat követve praktikus egészségügyi, háztartási és kertészeti tanácsokat ad, s nem feledkezik meg a gyűjtögetőkről, gombázókról sem. Adakozók és segítség- re szorulóak számára egyaránt hasznos a Győr-Moson-Sopron megyében működő humán szolgáltatások és önszolgáltató közös- ségek felsorolása. A fotókkal és rajzokkal illusztrált kiadványban a mindennapi életben is gyakorta szükséges tudnivaló- kat foglalja össze a megyei rendőrkapi- tányóság részletes tájékoztatója.

Tuba László

¹ Szerk. *Borbély János*. A Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat támo- gatásával kiadta a Hazánk Könyvki- adó. Győr, 1994. 195 old.

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALÁBÓL

A honismereti szakkörök jelentőségéről – A türjei Szent László falképciklus – A já- szok eredete és a redemptio – Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságról – A kalota- szegi Magyarbikal – A budai polgári lövészegylet – Eltűnt kávéházak nyomában – Po- litikai diákperek Bonyhádon – Római villa a senkiföldjén – A kolozsvári Zsidó Színház – Huszonöt esztendő a Jászkiséri Honismereti Szakkör – Csángó hagyományörzők Egyházaskozáron – Agrártörténeti kiállítás Csalán – Tájházat avattak Csernakeresztúron.

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Adalékok Tatabánya (művelődés) történetéhez. (Szerk. *Tapolcainé Sáray Szabó Éva.*) Kiad. Tatabánya Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala.) Tatabánya, 1994. 165 old. (*Tatabányai levéltári füzetek. 1.*)

Ádám Sándor: Magyarságunk. Bp. 1995. Magánkiadás. 224 old.

Bakó Sándor – Horváth Erika: Kiskunhalas történetének válogatott bibliográfiája. Kiad. a Kiskunhalasi Önkormányzat. Kiskunhalas, 1993. 56 old. (*Halasi téka.*)

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Irodalmi emlékszám. 1993. 1-2. Salgótarján, 1994. 106 old.

A tartalomból: **Göncz Árpád:** Vállalt sors, vállalt történelem., **Jókai Anna:** Madách szava, **Mezey Katalin:** A világ piacán. **Salvat, Ricard:** Hódolat Madáchnak. **Praznovszky Mihály:** Madách- arcások Balassagyarmaton. **Csáky Károly:** A szlovákiai Madách- kultusz és a nagykürtösi Madách – Napok egy évtizede. **Fabri Anna:** Mikszáth a Tisztelt Házban. **Csáky Károly:** A Mikszáth – Napok egy évtizede s az Ipoly menti Mikszáth-kultusz. **Urban Aladár:** Mikszáth Kálmán köszöntése.

Balázs Lajos: Az én első tisztességes napom. Párvalasztás és lakodalom Csikszentdomokoson. Bukarest, 1994. Kriterion. 431 old. 6 t.

Bódi Zsuzsanna: Gyermekelet – táplálkozás cigány közösségekben. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet. Bp. 1995. 54 old. (*Roma módszertani kiadványok 2.*)

Boros István: A kalocsai főszékesegyházi könyvtár. Kalocsa-Bp., Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár – Balassi K., 1994. 79 old.

A csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium évkönyve az 1993-94. tanévről. Csíkszereda, 1994. 108 old.

„Egy igaz történet részletekben...” Cigány – magyar kapcsolatok határon in-

nen és túl. (Szerk. *Demeter Zayzon Mária*) Bp. Kőbányai Önkormányzat, 1994. 245 old.

Fejér Zoltán: Adalékok Vác fotótörténetéhez 1. rész: Műtermek a városban. 1868-1918 között. 2. átd. bőv. kiad. Vác, 1994. 102 old.

György Horváth László: Királyfalvi Nagyhegy alatt. (Készült a Lakitelek Alapítvány és az Erdélyi Szövetség támogatásával) Fót, 1995. 117 old. 44.

Hajdú-Bihari településmonográfiák kritikai elemzése. (Szerk. *Bényei Miklós, Papp Klára*) Debrecen, 1994. 150 old.

A tartalomból: **Gazda László:** Kiadók, nyomdák, szerkesztők. **Istvánovits Eszter:** Megjegyzések helytörténetírásunk jelenlegi helyzetéhez a Hajdú-Bihar megyei településmonográfiák régészeti tanulmányai alapján. **Németh Péter:** A hajdúvárosok és Bihar megyei települések középkorról. **Menyhárt Lajos:** A polgárosodás évszázada – helytörténeti munkák tükrében. **Járolt József:** A monográfiák népese- déstörténeti tanulságai. **Szilágyi Miklós:** A társadalom és az életmód (néhány Hajdú-Bihar megyei helyismereti kiadványban). **Novák László:** Földrajz, település, építkezés. **Barta János:** Vélemény a művelődés- történeti vonatkozású tanulmányokról. **Selmeczi Kovács Attila:** A monográfiák agrártörténeti, agrárnéprajzi tanulságai. **Györgyi Erzsébet:** A paraszti szellemi kultúra bemutatása a Hajdú-Bihar megyei monográfiákban. **Bényei Miklós:** A hajdú-bihari településmonográfiák bibliográfiai tanulságai. **Dukrét Géza:** Hozzászólás a Biharnagybajom történelme és néprajza című monográfiához. **Aurel Chiriac:** A romániai monográfiái kutatásokról, etnográfiai és helységi monográfiákról.

Halász Albert: Az alsólendvai sajtó és néprajz 1889-1919. (Kiad. a Lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet) Bp. 1994. 286 old.

Henkey Gyula: Őseink nyomában. A magyarság etnikai embertani képe. Bp. 1993, Magyarság és Európai K. 156 old. (*Magunk keresése*)

A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXII. Kunt Ernő emlékére. Miskolc, 1994. 562 old.

A tartalomról: **Matuz Edit:** A kyjaticei kultúra földvára. **Hellebrandt Magdolna:** Kelta leletek Kistokaj-Kültelek területéről. **Byong-Mo Kim:** Megalitikus kultúrák Koreában. **Gyulai Éva:** A miskolci Avasi templom 16. századi sírkövei. **Hoffmann Tamás:** A szántóföld művelése Európában. **Vida Gabriella:** Stílushatárok Dél-Borsod 19. század végi fazekasságában. **Fügedi Márta:** A gödöllői művésztelep és a matyó népművészet.

Honfoglalás és régészet. (Szerk. Kovács László) Bp. 1994. Balassi K. 311 old. (*A honfoglalásról sok szemmel 1.*)

Honismereti Híradó. Sárvár, 1994. XII. évf. 2. (Szerk. *Naszádó István*, Kiad. Sárvár Város Polgármesteri Hivatala és a Városi Művelődési Központ) 37 old.

A tartalomról: **Fülöp László:** Adatok Sárvár településtörténetéhez. **Békly Albert, Budai Gyula et al.:** A sárvári Városszépítő Egyesület története. **Szibler Imvréné:** Jövőre Veled, Szombathelyen. **Komáromi Eszter:** Az özvegy. **Németh József:** Eseménynaptár.

Huszonöt éves a Babits Művelődési Ház. Kiad. a Babits Művelődési Ház. Szekszárd, 1995. 35 old.

A Kalocsa – Kecskeméti Főegyház-megye Kalendárium az 1995. évre. Kecskemét, Kalocsa – Kecskeméti Érsekség és a Kecskeméti Lapok Kft. 1995. 188 old.

Kántor Lajos – Kötő József: Magyar színház Erdélyben (1919-1992). Bukarest, 1994. Kriterion. 271 old.

Kecskemét. Magyar Naív Művészet Múzeuma. Kiad. a TKM Egyesület. Kecskemét, 1991. 16 old. (*Tajak-Korok-Múzeumok kiskönyvtára, 406.*)

Kerecsényi Edit: Távolság a hazától... Lendva vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások. (Kiad. a Lendvai Ma-

gyar Nemzetiségi Művelődési Intézet) Lendva, 1994. 97 old.

Korkes Zsuzsa: Népszokások és viseletek Kartalon. (Kiad. a Kartali Érdekvédelmi Kör) Gödöllő, 1992. 110 old. (*Kartali mozaikok.*)

Kovács Ferenc: Aradvégi mondák. (Szerk. és bev. *Sarusi Mihály*) Újkigyós, 1995. 39 old. (*Az Ipolyi Arnold Népfőiskola kiskönyvtára 1.*)

Lendava, Lendva. Studije o zgodovini Lendave. Tanulmányok Lendva történelméről. 1192-1992. Lendva, 1994. 85 old.) *Lendavski zvezki. Lendvai füzetek*

Limes. Komárom-Esztergom megyei Tudományos Szemle. 1994. 3. (Főszerk. *Virág Jenő*). Tatabánya, 1994. 142 old.

Makám – Regöstábor. Kalotaszeg – Székelység aug. 8-16. Szervezte a Városi Ifjúsági Műhely Kulturális Egyesülete. Kiskunhalas, 1994. 150 old.

Marosvásárhely. Vártemplom. Sepsiszentgyörgy, 1994, Castrum K. 16 old. (*Erdélyi műemlékek, 7.*)

Múlt és jelen Bölcskén. Régészeti, történeti, természettudományi és néprajzi kutatások, tanulmányok a falu életéből (Szerk. *Szabó Géza*) Bölcske, 1994. 449 old.

A tartalomról: **Dávid Lóránt:** Bölcske természeti földrajza. **Farkas Sándor:** Bölcske község határának természetes növénytakarója, florisztikai értékei. **Szeőke Kálmán:** Bölcske és környékének lepkefaunája. **Henkey Gyula:** Bölcskei magyarok etnikai embertani vizsgálata. **Csöglei István:** Tüzek és tűzoltók Bölcskén. **Nagy Janka Teodóra:** Születéstől házasságig. **Udvari Gáborné:** Bölcske község földrajzi nevei a szájnyelv alapján. **Nagy Janka Teodóra:** Bölcskei csipőtkék.

Murádin Katalin, B. : Faragott kőszöszékek Erdélyben. Bp. – Kolozsvár, Metem – Polis K., 1994. 168 old. (*METEM-könyvek.*)

Muratáj. Irodalmi művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat. (Főszerk. *Varga József*). Kiad. a Muraközi

Magyar Művelődési Intézet. Lendva, 1994. 10 old.

Múzeumi Tájékoztató. 1995. 1. Kiad. a Somogy Megyei Múzeum Igazgatósága. Kaposvár, 1995. 55 old.

Nagykendi Kalendárium 1995 (Szerk. *Tatár Mihály*né). (Készült a Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának nyomdájában). 80 old.

Naptár 95. A szlovéniai magyarok évkönyve. Kiad. a Muravidéki Magyar Művelődési Intézet. Lendva, 1994. 200 old.

Népismereti dolgozatok 1994. (Szerk. *Kós Károly*, *Faragó József*) Bukarest, 1994, Kriterion. 342 old.

A tartalomról: *Ferenczi István:* Eltűnt falvak nyomában. *Garda Dezső:* A gyermekoi tutajozás társadalomrajzához. *Imreh István:* A háromszéki Hilib törvényei 1829-1830. *Vita Zsigmond:* Tápláléknövények gyűjtögetése Nagyenyed környékén. *Zsigmond József:* A népi vadfogás emlékei a Felső-Maros mentén. *Wilhelm Sándor:* Hagyományos halászat Érmelléken. *Kós Károly:* Népi földművelés a Mezőségen. *Portik Irén:* Két nagyanyám időjóslo mondókái. *István Lajos:* Jeles napok Korondon. *Seres András:* Moldvai csángó garabonciások.

Premány – Változások. A Magyarországi Szlovákok I. Országos Közművelődési Konferenciájának anyagai. Szerk. *Hrivnák Mihály*. Kiad. a Magyar Művelődési Intézet Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Osztálya.

A tartalomról: *Lami István:* A magyarországi szlovákok közművelődéséről. *Hrivnák Mihály:* Tótkomlós szlovák közművelődési tevékenysége. *István Anna:* Békéscsaba szlovák kulturális tevékenysége. *Danis József:* Az orosz-lányi szlovák klub múltja, jelene és jövője. *Budai József:* Erdőkürt közművelődésének rövid áttekintése. *Onodi Daniella:* A szlovák műkedvelő színjátszás... *Fuhl Imre:* A magyarországi szlovák irodalom mint a nemzetiségi közművelődés kihasználatlan lehetősége. *Fűzik Ildikó:* A vallásosság, nemzetiség és kultúra viszonyáról.

Sávai János – Grynaeus Tamás: Tüdő Vince betegetei. Egy Szeged-Alsótanyai

gyógyító ember feljegyzései. Szeged, Néprajzi Tanszék, 1994. 144 old. (*Devotio Hungarorum*)

Sebestyén Kálmán: Erdély református népoktatása 1780-1848. Bp. 1995. Püski K. 136 old.

Somogyi Honismeret. 1994. 2. sz. A Somogy megyei Honismereti Egyesület Tájékoztatója. Kiad. a Megyei és Városi Könyvtár. Kaposvár, 1994.

A tartalomról: *Gál József:* Az országpusztító nagybirtok. *Lévai József György:* Kaposvár várának történetéhez. *Bóra Ferenc:* Ami az idő rostjában fennmaradt. *Szmodis Lóránt:* Aki felszedte az aknákat a Balatonból. *Király Lajos:* A csölyöly nyelvjárás változása 1910-től napjainkig. *Matyikóné Nagy Éva:* Zemplén élő népművészete. *Miklós Endre:* Kossuth Lajos emlékezete. *Matyikó Sebestyén József:* Kenedy Ferenc. *Kovács Marianna:* Beszámoló a XXII. Országos Honismereti Akadémiáról. *Monspart Judit:* Helytörténezs könyvtárosok országos tanácskozása. *Király Zoltánné:* A Berzsenyi Társaság nyári táborairól.

Szomjas – Schiffert György: Hej. Cserényem előtt... Kiskunhalas népdalai. Kiskunhalas, Kiskunhalasi Önkormányzat, 1994. 30 old. (*Halasi Teka*)

Szörvány magyarság szervezettsége és kapcsolatrendszere. Tanácskozás Innsbruckban 1994 szeptember 24-25. Kiad. az: Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége Bécs. 1995.

Szöttesek tegnap és ma. A Hevesen, 1993. augusztus 11-14-én tartott konferencia előadásai. Heves, 1994, Hevesi Népművészeti és Házipari Szövetkezet. 333 old.

A tartalomról: *Hegedűs György:* A szötteskonferencia résztvevőinek köszönetése. *Hofer Tamás:* Kézművesség és nemzeti kultúra. *Domokos Ottó:* A szövés néprajzi kutatása. *Katona Edit:* Az erdélyi népi gyapjúművesség lakástextilái. *Varga Gyula:* A fürtösguba és rokonai. *Kerecsényi Edit:* Zalai takács- és parasztszöttesek. *Fügedi Márta:* Szöttesek figurális díszítményei. *Nagy Vera.* Takácsmesterség

Csongrád megyében. *Flórián Mária*: A sárközi szőttes múltja és jelene. *Bakay Erzsébet*: A hevesi szőttes jelenkori története. *Zágon Bertalan*: A Magyar Művelődési Intézet szerepe a népművészeti hagyományok őrzésében.

Szűcs Károly: Kiskunhalas építészeti emlékei. Kiskunhalasi Önkormányzat, 1994. 94 old (*Halasi Téka*)

Tóth Imre: Palóc trilógia. Bp. Püski K. 1994. 679 old.

Válogatás Sopron és környéke mondakincséből. (Szerk. *Taschner Tamás*) Sopron, Patriot K. 1994. 55 old.

Varga Sándor: A Lendva-hegyi bortermelés. Lendva, 1993. Hazánk K. 86 old.

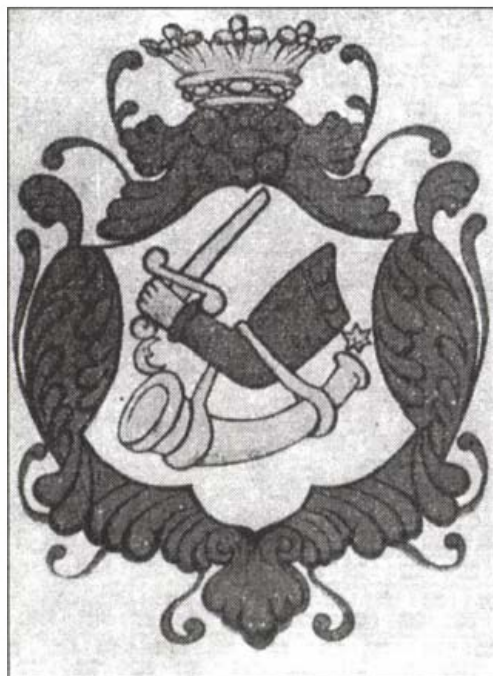
Vasi Honismereti Közlemények. 1994. 2. sz. A Vas megyei Honismereti Mozgalom folyóirata. (Szerk. *Kuntár Lajos*) Szombathely. 1994. 96 old.

A tartalomról: Horváth Sándor: Korunk gyermeke. Születésnapí beszélgetés Kuntár Lajossal. *Kóta Péter*: A 750 éves

Körmend történetéből. *Kuntár Lajos*: Nyomtatta Siess Antal József 1794 – Először Szombathelyen jelenik meg Mikes Kelemen Törökországi levelei. *Timár István*: A Szombathely-monográfia megjelenésének centenáriumára. *Mayer László*: Holocaust 1944. A vasvári gettó. *Németh Tibor*: Honismereti tevékenységem gerincét a munkaközösség irányítása jelentette. Beszélgetés Gáldos Gyulával *Pethő Gyula*: A szülőfalu krónikása. Bemutatjuk Belogh Jánost. *Káldos Gyula*: Húszéves a celldömölki honismereti-helytörténeti közösség. *Valter Ilona*: Régészeti kutatások a jáki műemlékegyüttesben. *Feiszt György*: Búcsúunk Pomogyi Józseftől. *M. Kozár Mária*: Elment a kántortanító karnagy, Csabai András.

Zalai életrajzi lexikon. (Szerk. *Gyimesi Endre*) Zalaegerszeg, Zala Megye Önkormányzati Közgyűlés, 1994. 220 old.

Összeállította: *Belovári Gézáné*

Címer, Jászkisér

Csehimindszent címere

Megyehíd
címere

Községi címerek Vas megyében (Képek Feiszt Györgyírásához)

